

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ISPARTA VE ÇEVRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ
UYGULAMALARI

Ali ARSLAN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI

TEMMUZ 2022

ankara

HBM

ISPARTA VE ÇEVRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI

Ali ARSLAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK HALK BİLİMİ ANABİLİM DALI
TÜRK HALK BİLİMİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2022

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ali ARSLAN

29.07.2022

ISPARTA VE ÇEVRESİNDE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI
(Yüksek Lisans Tezi)

Ali ARSLAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Temmuz 2022

ÖZET

Halk hekimliği, halkın sağlık sorunları karşısında uyguladığı geleneksel yöntemlerle kendi kendini tedavi etmesi olarak tanımlanabilir. Bu çalışma Isparta ve merkez köylerinde günümüzde uygulanan veya geçmişte uygulandığı bilinen halk hekimliği uygulamaları, ocaklar, diğer sağaltım merkezlerini ve onların hastalık sağaltma yöntemlerini içermektedir. Araştırma alanı, Isparta ili sınırları içerisinde bulunan merkez mahalle ve köyleri kapsamaktadır. Tarihi ve kültürel yapısı bakımından oldukça zengin olan araştırma alanı, halk hekimliğine dair gelenek, inanç ve pratikler bakımından da önemli bir merkez durumundadır. Günümüzde varlığını bir şekilde sürdüren halk hekimliği uygulamaları, bölge halkı tarafından modern tıba alternatif olarak veya modern tıp ile birlikte şifa kaynağı olarak görülmektedir. İnsanlar karşılaştıkları sağlık sorunlarında, halk hekimliği sağaltma yöntemlerine de başvurmakta; ocaklara, hocalara, şifacılar, kırık-çıkıçılara, şifalı sulara ve kutsallık attettikleri ziyaret yerlerine (türbe, yatır, mezar, delikli taş, ağaç vb.) gitmektedir. Giriş ve sonuç kısmı ile birlikte beş bölümden oluşan bu çalışmada, halk hekimliği konusu ve Isparta'daki durumu incelenmiştir. Bölgede çeşitli yöntemlerle tatbik edilen halk hekimliği uygulamalarının alan araştırmasıyla tespiti yapılmış ve yazılı kaynaklara dayandırılarak değerlendirilmiştir. Verilerin tespit edilmesinde gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. Somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olan halk hekimliği, içerisinde barındırdığı kültürel kodlarla birlikte nesilden nesle aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Araştırma sahasında tespit edilen halk hekimliği uygulamalarının bu aktarım sürecinde çeşitli etkenlerle geçmişten günümüze geçirdiği değişim ve dönüşüm değerlendirilmeye çalışılmıştır. Hastalıkların bölgedeki tedavi uygulamaları başlıklar altında tek tek incelenmiş, işlevselliğini koruyan ocaklar ve ziyaret yerleri üzerinde durulmuştur. Hastalıkların sağaltımında en önemli faktörlerden biri olarak inanç, tüm sağaltım pratiklerinin özünde karşımıza çıkmakta ve uygulamalara itikat edildiğinde şifa bulunacağı düşünülmektedir. Bölge halkı tarafından yaygın bir şekilde bilinen halk hekimliği uygulamalarına modern yaşamda da sıklıkla başvurulduğu görülmüş ve söz konusu bu duruma ilişkin etkenler çalışmanın sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 31003

Anahtar Kelimeler : Halk Bilimi, Halk Hekimliği, Isparta, Şifa, Gelenek, Ocaklık

Sayfa Adedi : 120

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ

FOLK MEDICINE PRACTICES IN ISPARTA AND ITS SURROUNDINGS
(M.Sc. Thesis)

Ali ARSLAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
July 2022

ABSTRACT

Folk medicine can be defined as self-treatment with traditional methods applied by the people against health problems. This study includes folk medicine practices, hearths, other treatment centers and their disease treatment methods applied in the present or known to be applied in the past in Isparta and its central villages. The research area covers the central neighborhoods and villages within the borders of Isparta province. Her research area, which is wide in history and trend, is an important center in the tradition of dairy medicine, beliefs and practices. Folk medicine practices, which still exist today, are seen by the people of the region as an alternative to modern medicine or as a source of healing together with modern medicine. People also resort to folk medicine treatment methods in case of health problems they encounter; He goes to quarries, khojas, healers, fracture-dislocations, healing waters and places of visit to which they attribute holiness (mausoleum, altar, grave, holed stone, tree, etc.). In this study, which consists of five chapters together with the introduction and conclusion, the subject of folk medicine and its situation in Isparta were examined. Folk medicine practices applied in the region with various methods were determined by field research and evaluated based on written sources. Observation and interview techniques were used to determine the data. Folk medicine, which is a part of the intangible cultural heritage, has come to the present day by being transferred from generation to generation together with the cultural codes it contains. It has been tried to evaluate the change and transformation of folk medicine practices determined in the research area from the past to the present with various factors in this transfer process. The treatment practices of the diseases in the region were examined one by one under the headings, and the hearths and places of visit that preserved their functionality were emphasized. Belief, as one of the most important factors in the treatment of diseases, is at the core of all healing practices and it is thought that healing will be found when the practices are believed. It has been seen that folk medicine practices, which are widely known by the people of the region, are frequently used in modern life, and the factors related to this situation are evaluated in the conclusion part of the study.

Science Code : 31003
Keywords : Folklore, Folk Medicine, Isparta, Healing, Tradition, Hearth
Page Number : 120
Supervisor : Assoc. Prof. Dr.. Dilek TÜRKYILMAZ

TEŞEKKÜR

Tez konumun belirlenmesinden tezi bitirdiğim güne kadar hiçbir desteğini esirgemeyen, önerileri ve yapıcı eleştirileri ile çalışmama yön veren tez danışmanım Doç. Dr. Dilek TÜRKYILMAZ' a; yüksek lisans süresince katkılarını ve desteklerini esirgemeyen AHBVÜ Türk Halk Bilimi bölüm hocalarına ve bölüm başkanı Prof. Dr. Mehmet Öcal OĞUZ' a; maddi ve manevi olarak her koşulda yanımda olan ailem ve Burakhan KABAÇAM, Tarkan KORKMAZ, Begüm YILDIRIM' a teşekkür ederim. Son olarak alan araştırmasında yardımlarını ve misafirperverliklerini esirgemeyen Isparta halkına katkılarından dolayı teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. HALK HEKİMLİĞİ VE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER.....	5
2.1. Halk Hekimliği Kavramı ve Özellikleri	5
2.2. Türk Kültüründe Halk Hekimliği	10
2.3. Türkiye’de Halk Hekimliği İlgili Yapılan Çalışmalar Hakkında.....	14
2.3.1. Halk Hekimliğini Konu Alan Kitaplar	15
2.3.2. Halk Hekimliğini Konu Alan Tezler.....	18
2.3.3. Halk Hekimliğini Konu Alan Makaleler.....	24
3. ISPARTA VE MERKEZ KÖYLERİNDE HASTALIKLAR VE GELENEKSEL TEDAVİ UYGULAMALARI.....	29
3.1. Bağırsak Hastalıkları	29
3.1.1. Basur/Mayasıl.....	29
3.1.2. İshal/Amel	30
3.1.3. Kabızlık	30
3.2. Bel ve Omurilik İle İlgili Hastalıklar	31
3.2.1. Bel Ağrıları ve Bel Fıtığı	31
3.2.2. Boyun Ağrısı ve Boyun Fıtığı	32
3.2.3. Felç	32
3.3. Böbrek Hastalıkları.....	33
3.3.1. Böbrek Taşı/Kumu	33
3.4. Cilt Hastalıkları	33
3.4.1. Ateşpâre.....	33
3.4.2. Bezeme	34
3.4.3. Bulgur Püskürtmesi	34
3.4.4. Çıban	35
3.4.5. Köstebek.....	36

	Sayfa
3.4.6. Kurdeşen/Ulama	36
3.4.7. Mantar	37
3.4.8. Nasır	37
3.4.9. Saçkıran	38
3.4.10. Siğil	38
3.4.11. Tavukgötu.....	40
3.4.12. Temre.....	41
3.4.13. Topuk Dikeni.....	43
3.4.14. Uyuz/Kaşıntı.....	43
3.4.15. Yanıklar	44
3.4.16. Yılcık	45
3.4.17. Yaralar	45
3.4.18. Yüzdeki Lekeler ve Kırışiklıklar	47
3.5. Çeşitli Ağrılar ve Ağrılara Bağlı Bazı Hastalıklar.....	47
3.5.1. Baş Ağrıları	47
3.5.2. Diş Ağrıları ve Diş Çürüğü.....	49
3.5.3. Diz ağrısı, Kireçleme ve Eklem Ağrıları	49
3.5.4. Karın Ağrıları	51
3.5.5. Kulak Ağrıları.....	52
3.6. Çocuklarla İlgili Sağlık Sorunları.....	52
3.6.1. Altını İslatan Çocuklar	52
3.6.2. Aydaşlık.....	53
3.6.3. Çocuklarda Gaz	54
3.6.4. Katılma/Uğunma	54
3.6.5. Kızamık	55
3.6.6. Konuşamayan Çocuklar.....	55
3.6.7. Pişik	56
3.6.8. Suçiçeği	56
3.6.9. Yürüyemeyen Çocuklar.....	57
3.6.10. Vücudun Kokmaması	58
3.7. Göz Hastalıkları.....	58
3.7.1. Arpacık/ İtdireseği.....	58
3.8. İdrar Yolları Hastalıkları	59

	Sayfa
3.8.1. Prostat.....	59
3.9. Kadın Hastalıkları.....	59
3.9.1. Çocuksuzluk ve Çocuk İsteği.....	59
3.9.2. Umma.....	61
3.10. Kanser.....	61
3.11. Karaciğer Hastalıkları.....	62
3.11.1. Sarılık.....	62
3.12. Ortopedik Hastalıklar.....	63
3.12.1. Berelenme/ Et Ezilmesi/Morarma.....	63
3.12.2. Kırık, Çıkık, Çatlak ve Burkulmalar.....	64
3.12.3. Kuyruk Sokumu Tedavisi.....	65
3.13. Psikolojik Hastalıklar.....	66
3.13.1. Albastı/Albasması ve Kırk basması.....	66
3.13.2. Korku ve Ruhsal Rahatsızlıklar.....	67
3.13.3. Nazar.....	68
3.14. Sıtma.....	70
3.15. Solunum Yolu Hastalıkları.....	71
3.15.1. Astım/ Bronşit.....	71
3.15.2. Bademcik, Boğaz Ağrıları ve Boğaz Yaraları.....	71
3.15.3. Grip/Soğuk Algınlığı/Nezle.....	72
3.15.4. Kabakulak.....	73
3.15.5. Öksürük.....	73
3.15.6. Zatürre.....	74
3.16. Zehirlenmeler.....	75
3.16.1. Akrep ve Yılan Sokmaları.....	75
3.16.2. Arı Sokması.....	76
3.17. Diğer Rahatsızlıklar/Hastalıklar.....	77
3.17.1. Ateşlenme.....	77
3.17.2. Göbek Düşmesi/Göbek Kayması.....	77
3.17.3. Halsizlik ve Uykusuzluk.....	79
3.17.4. Kansızlık.....	79
3.17.5. Sara.....	79
3.17.6. Varis.....	80

	Sayfa
4. ISPARTA VE MERKEZ KÖYLERİNDE OCAKLAR VE DİĞER SAĞALTIM MERKEZLERİ	81
4.1. Ocaklık Geleneği ve Ocaklar.....	81
4.1.1. Ateşpâre Ocağı	85
4.1.2. Aydaş Ocağı	85
4.1.3. Bezeme Ocağı.....	85
4.1.4. Bulgur Püskürtmesi Ocağı.....	86
4.1.5. Göbek Düşmesi Ocağı.....	86
4.1.6. İtdirseği Ocağı	86
4.1.7. Kabakulak Ocağı	86
4.1.8. Kırık-Çıkık Ocağı.....	87
4.1.9. Köstebek Ocağı	87
4.1.10. Nazar Ocağı.....	88
4.1.11. Sarılık Ocağı.....	88
4.1.12. Siğil Ocağı.....	88
4.1.13. Temre Ocağı	88
4.1.14. Yanık Ocağı.....	89
4.1.15. Yılcıcık Ocağı.....	89
4.2. Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri.....	89
4.2.1. Andık Dede ve Delik Taş	92
4.2.2. Aslan Baba Türbesi	92
4.2.3. Elyaz Tekkesi	93
4.2.4. Gök Veli Sultan- Şeyh Recep Efendi	93
4.2.5. Hacı'ı Sultani	93
4.2.6. Hatıp Dede Türbesi.....	93
4.2.7. İsmail Dede Türbesi	94
4.2.8. Kaşıkçı Dede	94
4.2.9. Kurt Dede	94
4.2.10. Pir Efendi Sultan (Piri Mehmet Efendi) Türbesi.....	94
4.2.11. Sağaşıklık Türbesi	95
4.2.12. Sıtma Dedesi.....	95
4.2.13. Şehit Fethi Bey (Kesikbaş Dede) Türbesi	96
4.2.14. Teberdar Mehmet Dede.....	96
4.2.15. Tez Murat Dede Türbesi.....	96

	Sayfa
5. SONUÇ	97
KAYNAKLAR	103
EKLER.....	109
EK-1. Fotoğraflar	109
ÖZGEÇMİŞ	120

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
A.Ü.	Ankara Üniversitesi
AKM	Atatürk Kültür Merkezi
Aktr.	Aktaran
C.	Cilt
DLT	Dîvânu Lugâti't-Türk
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
DTCF	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
K	Kaynak Kişi
K.B.	Kültür Bakanlığı
M.Ö.	Milattan Önce
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
S	Sayı
s.	Sayfa
SEFAD	Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TDK	Türk Dil Kurumu
TFA	Türk Folklor Araştırmaları
TTK	Türk Tarih Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
WHO	World Health Organization
Y.L.	Yüksek Lisans

1. GİRİŞ

Beş bölümden meydana gelen bu çalışmada, Isparta ve merkez köylerinde halk hekimliği ile ilgili gelenek, uygulama ve inançlar ele alınmıştır. Çalışmada, işlevini halen korumakta olan veya geçmişte uygulandığı bilinen tedavi pratikleri ve yöntemleri, ocaklar ve diğer sağaltım merkezleri değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tez çalışmasının giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, sınırlılıkları, teknik ve yöntemlerine yer verilmiş; araştırma alanı hakkında bilgi aktarılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise halk hekimliği kavramı ve genel özellikleri, Türk kültüründe halk hekimliğinin yeri ve Türkiye’de halk hekimliğini konu alan çalışmalar üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Isparta ve merkez köylerinde tespit edilen hastalıkların halk hekimliği kapsamındaki tedavi uygulamaları verilmiş; yazılı ve sözlü kaynaklardan yararlanarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, Isparta halk hekimliğinde hastalıkların sağaltım merkezleri olan ocaklar ve ziyaret yerleri üzerinde durulmuştur. Isparta’da ocaklık geleneği ve varlığını sürdüren ocakların güncel durumları değerlendirildikten sonra bölgede hastalıkların sağaltımında başvurulan kutsal merkezler olan türbe, yatır ve diğer ziyaret yerleri ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan sonuç kısmında ise çalışmanın diğer bölümlerinde ele alınan konular ile ilgili elde edilen neticelere yer verilmiştir.

Halk hekimliği tarihsel süreçte “geleneksel tıp”, “halk tıbbı”, “halk tababeti”, “folklorik tıp”, “tıbbi folklor”, “halk sağaltıcılığı”, “alternatif tıp” gibi birçok adla nitelendirilmiş ve tanımlanmıştır. Temelde halk hekimliği, halkın her türlü sağlık sorunları karşısında ürettiği ve nesilden nesile aktardığı bilgi, uygulama ve metotların tümü olarak tanımlanabilir. Tezde ismi sıkça geçen “halk hekimliği uygulamaları” ise kısaca, halk hekimliği kapsamında uygulanan işlemlerin tümü olarak tanımlanabilir.

İnsanoğlu en baştan beri hem bedensel hem de ruhsal sağlığı korumak ve karşılaştığı hastalıklardan kurtulmak için uğraşmış, çeşitli yöntemlerle şifa aramıştır. Halkın sağlığını korumak ve hastalıklardan kurtulmak için başvurduğu uygulamalar, geçmişten günümüze her dönemin ve insanların süzgecinden geçerek uygulana gelmiştir.

Türk halk hekimliğine dair uygulamalar, Türk halk kültürünün önemli bir alanını oluşturmaktadır. Kökleri Orta Asya'ya uzanan bu geleneksel halk hekimliği uygulamaları, günümüzde Anadolu coğrafyasında da varlığını göstermektedir. Geleneksel halk hekimliği uygulamalarının modern dünyada kendine bir şekilde yer buluyor olması, halk hekimliğinin varlığının sadece modern tıbbı ulaşılabilirlik ile açıklanamayacak bir durum olduğunu göstermektedir. Her geçen gün gelişen modern tıp alanı ve insanların sağlık kuruluşlarına ulaşabilme düzeyinde olan artışa rağmen geleneksel halk hekimliği uygulamalarının da tercih ediyor olması, halk hekimliğinin hayatımızın bir parçası olduğunu ve bu alanın sürdürülebilir olduğunu bize göstermektedir. Söz konusu bu durumdan dolayı halk hekimliği çalışmaları önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışma, halk hekimliği ile ilgili yapılan çalışmalara katkı sağlayacak ve konu ile ilgili yapılacak olan çalışmalara kaynaklık edecektir.

Somut olmayan kültürel mirasın bir parçası olan halk hekimliği, kuşaktan kuşağa aktarılan geleneksel halk bilgisidir. Halk hekimliği uygulamaları; yaşadığı toplumun kültürel kodları, yaşam biçimi, sözel belleği, hayatı kavrama ve anlamlandırma becerisi hakkında bize bilgiler vermektedir. Bu bağlamda araştırma yapılarak çalışmaya konu olan bilgilerin kayıt altına alınması, söz konusu bilgilerin korunması açısından da önemlidir.

Çalışmanın amacı, halk biliminin araştırma alanlarından biri olan halk hekimliği ile ilgili bilgi ve uygulamaların Isparta ve merkez köylerinde sözlü ve yazılı kaynaklar eşliğinde derlenip tasnif edilerek incelenmesi ve güncel durumunun ortaya konulması olarak açıklanabilir.

Tez çalışması, alan araştırması temelinde oluşturulmuştur. Çalışmada gözlem, mülakat ve görüşme yöntemleri kullanılmıştır. Alan araştırması sonucunda elde edilen bilgiler yazılı kaynaklarla desteklenmiştir. Alan araştırmasına başlamadan önce konu ve araştırma sahası ile ilgili literatür taraması yapılmış, yazılı kaynaklar incelenmiştir. İncelenen kaynaklar neticesinde kaynak kişilere yöneltilecek sorular belirlenmiştir.

Kaynak kişilerin belirlenmesinde, yerleşim yerlerinde önceden iletişime geçilen kılavuz kişilerden yardım alınmıştır. Derlemeler sırasında ses kayıt cihazı, kamera, not defteri hazır bulundurulup bilgiler ve görüntüler en doğal haliyle kayıt altına alınmaya çalışılmıştır. Görüşmelerde kaynak kişilere önceden belirlenmiş olan sorular sohbet havasında sorulmuş, gerekli görülen durumlarda konu ile ilgili örnekler verilerek yönlendirmeler yapılmıştır.

Alan araştırması sonunda kaynak kişilerin izni dahilinde ses kayıt cihazı, kamera ve not defteri aracılığıyla elde edilen bilgiler bilgisayar ortamına aktarılmış ve metinler çözümlenmiştir. Derleme metinleri deşifre edildikten sonra tasnif edilmiş ve başlıklar altına yerleştirilmiştir. Bilgisine başvuru alan kaynak kişiler metin içinde “K” şeklinde verilmiştir.

Bu çalışma, Isparta ili ve merkez köyleri ile sınırlandırılmıştır. Bu kapsamda merkeze bağlı köylere gidilmiş ve kaynak olabilecek şahıslara ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma sahası içerisinde bulunan yerleşim yerlerinde hastalıkları sağalttığına inanılan ve daha çok ocaklı, şifacı, kırık-çıkıkçı olarak tanınan sağaltıcılarla derleme yapılmış, tedavi uygulamaları hakkında bilgiler alınmıştır. Okuryazar olmayanların da içinde bulunduğu farklı eğitim seviyelerinde olan 24’ü kadın, 32’si erkek olmak üzere toplam 56 kaynak kişi ile görüşülmüştür.

Dünya çapında bir salgın hastalık olan koronavirüs (Covid-19) nedeniyle 2020 yılında birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de pandemi süreci başlamış ve bu nedenle tez çalışmasının ilk evreleri olan saha araştırmalarında birtakım zorluklar yaşanmıştır. Salgın sebebiyle kaynak kişilere ulaşmak zorlaşmış ve görüşmeleri reddeden insanlar olmuştur.

Anadolu’nun en önemli kültür merkezlerinden biri olan Isparta, tarihi boyunca çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır.

M.Ö. 1500 yılında Hititlerin himayesinde olan bölge, daha sonra Lidyalılar, Persler, Makedonya İmparatorluğu, Bergama Krallığı, Roma İmparatorluğu, Bizans zamanında çeşitli kentlere ev sahipliği yapmış ve 1071 yılında Büyük Selçuklu Devleti tarafından alınmıştır (Evliyaoğlu, 1994:72). Beylikler döneminde Hamitoğulları Beyliği’ne ev sahipliği yapan bölge daha sonra Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetine geçmiştir.

“Binlerce yıllık bir tarihe sahip olan Isparta, önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. Bu medeniyetlerin varlığını gösteren birçok iz Isparta’nın çeşitli noktalarında karşımıza çıkmaktadır. Bu maddi kültürlerin dışında, somut olmayan kültürel miras olarak nitelendirilen halk kültürü unsurları yönünden de Isparta’da çok önemli bir potansiyel bulunmaktadır” (<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-144366/kultur-ve-turizm-il-mudurlugu-ispantanin-somut-olmayan-.html#:~:text=Deve%20Oyunu%2C%20Di%C5%9F%20Hedi%C4%9Fi%2C%20Uluborlu,unsurlar%C4%B1%20ise%20il%20envanterine%20kaydedilmi%C5%9Ftir.,14.06.2022>).

“Isparta İli, Akdeniz Bölgesi’nin batı bölümünde ve iç kesiminde yer alır. "Göller Bölgesi'nin merkezi konumundadır. İl, 30°20' ve 31°33' doğu boylamları ile,

37°18' ve 38°30' kuzey enlemleri arasındadır” (<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71023/toprak-yapisi-ve-nitelikleri.html>, 10.06.2022).

Halk hekimliğinde bitkisel kökenli sağaltma yöntemleri yaygın bir şekilde kullanıldığı için bir bölgenin bitki çeşitliliği, o bölgenin halk hekimliğini de etkilemektedir. Araştırma alanının etrafı göller ve dağlar ile çevrilidir. Bu durum bölgenin iklimini etkilemekte ve geniş bir bitki çeşitliliğine sahip olmasını sağlamaktadır.

“İsparta ili, iklim, yükseklik ve toprak yapısı bakımından çok değişik bir durum arz eder. Bu nedenle il topraklarını örten bitki örtüsü de çok farklılık göstermektedir. Yılın her mevsiminde doğa farklı bitki örtüsü ile değişik bir peyzaj sergilemektedir. Isparta ili içindeki ormanlıklar, meralar, tarım alanları, yörenin bitki örtüsünün belirlenmesinde başlıca doğa mekânlarıdır. Yöredeki ormanlarda en çok görülen ağaç türleri, karaçam, kızılcam, katran, ardıç, sedir ve meşe ağaçlarıdır. Ayrıca belli yüksekliklerde de yabancı zeytinlikler bulunmaktadır. İlde, meyil oranı %25'e kadar varan dağlık arazilerde ve tepelerde ise keçi otlatmaya çok elverişli meşe fundalıkları yaygındır. İl içindeki ovalarda, her türlü hububat (buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, mahlut gibi), sanayi bitkileri (şekerpancarı, tütün, anason, keten, kenevir, ayçiçeği, susam gibi), hayvan yemleri (yonca, karınga, fig, burçak gibi), sert ve yumuşak çekirdekli meyve ağaçları (elma, armut, kayısı, şeftali, erik, zerdali, kiraz, vişne, badem, ceviz, nar, zeytin, muşmula, üzüm gibi), yaz ve kış aylarında yetiştirilen sebzeler (domates, biber, patlıcan, kabak, bamya, hıyar, börülce, taze fasulye, lahana, havuç, pırasa gibi), bakliyat cinsi (bakla, fasulye, nohut, mercimek gibi), kavun, karpuz, soğan, sarımsak, patates bitkileri görüldüğü gibi, geniş üzüm bağlarına ve gül bahçelerine de rastlamak mümkündür. İl dahilindeki yaylalar mart ayından başlayarak yaz ayları boyunca renk renk çiçeklerle, farklı görünüm ve kokudaki yabancı otlarla kaplıdır” (<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71023/toprak-yapisi-ve-nitelikleri.html>, 10.06.2022).

Isparta'nın ekonomik yapısının genelde tarım ve tarıma dayalı sektörlerden oluştuğu söylenebilir. Isparta ve çevresinde özellikle gül, elma ve kiraz üretimi önemli yer tutmaktadır. Bunun dışında hayvancılık, madencilik, sanayi, ticaret, ulaştırma ve taşımacılık başlıca gelir kaynaklarıdır.

Demografik yapısı göçler ile değişiklik gösteren Isparta'nın nüfusu 2018 TÜİK verilerine göre 441 bin 412'dir. 2018 verilerine göre Isparta nüfusunun 258 bin 375'i şehirde yaşarken, 183 bin 037'si belde ve köylerde yaşamaktadır. 13 ilçeye ve 203 köye sahip olan şehir, nüfus bakımından Türkiye'de 45. sırada yer almaktadır. (<https://isparta.meb.gov.tr/www/ispartanin-cografi-ozellikleri-ve-demografik-yapisi/icerik/1226>, 14.06.2022)

2. HALK HEKİMLİĞİ VE HALK HEKİMLİĞİ UYGULAMALARI İLE İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1. Halk Hekimliği Kavramı ve Özellikleri

Hastalık, hasta olma, bedensel veya ruhsal rahatsızlıklar ve birçok sağlık sorunu insanlık tarihi ile birlikte var olmuştur. İnsanoğlu en baştan beri sağlığını korumaya, hastalıklardan kurtulmaya çalışmış ve bunun için birtakım pratikler üretmiştir. Halkın ürettiği bu pratikler ve sağlığı korumaya yönelik metotların tümü halk hekimliği kapsamında değerlendirilebilir. Halk hekimliği modern tıbbın doğuşu ile ilişkilendirilebilir. Ali Haydar Bayat, halk hekimliğini ve modern tıbbı, “Tıp tarihi araştırmaları tarih öncesine doğru uzandıkça halk hekimliğiyle birleşir” (Bayat, 2016: 24) şeklinde ilişkilendirmiştir. Burada yorumlanması gereken halk hekimliğinin, tıp biliminin doğuşuna öncülük etmesinin yanında günümüzde halen varlığını bir şekilde korumasıdır. Bilindiği gibi tıp bilimi her geçen gün gelişmekte ve ilerleme göstermektedir ama geleneksel halk hekimliği uygulamaları halâ halk arasında icra edilmektedir. XXI. yüzyılda geleneksel halk hekimliği uygulamalarının farkındalığının “alternatif tıp” ya da “tamamlayıcı tıp” adı altında artması ve kabul görmesi bu durumu bize göstermektedir.

Halk hekimliği kavramı tarihsel süreçte “geleneksel tıp”, “halk tıbbı”, “halk tababeti”, “folklorik tıp”, “tıbbi folklor”, “halk sağaltıcılığı”, “alternatif tıp” gibi birçok adla nitelendirilmiş ve değerlendirilmiştir. Ayrıca halk hekimliği, uluslararası literatürde ise “folk medicine” şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Temelde halk hekimliği, insanların hastalıklara karşı ürettiği ve nesilden nesile aktarılan halk bilgisidir. Sedat Veyis Örnek, halk hekimliğini halk biliminin konuları arasından “halk bilgisi” başlığı altına yerleştirmiştir (Örnek, 2016:25). Nesilden nesile aktarılan halk hekimliği uygulamaları, halk kültürünün önemli bir bölümünü teşkil etmekte, her aktarımda yeniden üretilerek zenginleşmekte ve değişip dönüşmektedir.

Halk hekimliğinde hastalık, sağlık ve şifa gibi kavramlar barındırdıkları anlam bakımından modern tıptan biraz farklıdır. Bilindiği gibi modern tıpta pozitivist yaklaşım ön plandadır, geleneksel tıpta ise hastalık, sağlık ve şifa gibi kavramların inançsal bir boyutu vardır. Buna bağlı olarak geleneksel tıp bütüncül (holistik) bakış açısı ile beden ve ruh ikilisini birlikte ele alır. Melike Kaplan, halk tıbbında şifanın genel olarak hastanın yalnız bedenini değil ruhunu da iyileştirmeye dayandığını

vurgulamaktadır (Kaplan, 2011:151). Geleneksel halk hekimliği uygulamalarında karşımıza çıkan “dinsel-büyüsel” nitelikte sağaltma uygulamalarının temelinde bu anlayış yatmaktadır. Nitekim halk hekimliğinde fiziksel rahatsızlıkların tedavi edilmesinin dışında, nazardan korunma gibi temelde inançsal yöntemlere de başvurulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Don Yoder, halk hekimliği ya da halk tıbbı olarak nitelendirdiğimiz bilgi ve uygulamalar bütününü “tabii halk tıbbı” ve “dinsel-büyüsel halk tıbbı” şeklinde iki başlık altında toplamıştır (Yoder, 2015:398). Yoder’in halk hekimliği tasnifi ile paralel olarak Orhan Acıpayamlı, halk hekimliğinin amacını: “kullandığı maddi ve manevi araçlar yardımıyla, halkın sağlığını korumak ve hasta kimseleri sağlıklarına kavuşturmak” (Acıpayamlı,1989:5) şeklinde açıklamıştır. Söz konusu “maddi ve manevi araçlar” halk hekimliğinin bütüncül bakış açısı ile ele alınması gerektiğinin diğer bir göstergesidir.

Halk hekimliği, yukarıda da belirttiğimiz gibi birçok farklı adla isimlendirmiş ve tanımlanmıştır. Bu tanımlamalara baktığımızda Yoder, “Halk tıbbı, halk arasında görülen hastalıklara karşı uygulanan iyileştirme metotlarının tümü ile hastalıklar üzerine olan geleneksel görüşlerin bütünüdür” (Yoder, 2015:398) şeklinde yaptığı tanımlama ile halk tıbbının halk kültürü içerisinde ne kadar geniş bir yelpazede değerlendirilebileceğini vurgulamıştır.

Yolder’in halk tıbbı tanımı ile benzer olarak değerlendirebileceğimiz bir başka tanım, Sedat Veyis Örnek tarafından yapılmıştır. Örnek, halk sağaltıcılığını: “Halkın, sayrılıkların nedenleri, belirtileri, süreleri konusundaki görüş ve inanışlarıyla sayrılıkları geçirmek ve onları sağaltmak için kullandıkları yöresel ilaçların, büyüsel ve geleneksel işlemlerin, uygulamaların tümü” (Örnek,1973:32) olarak tanımlamıştır. Örnek, bu tanımlamasında halk hekimliğinin sadece hastalıkların tedavi sürecini değil öncesini, hastalığın nedenleri, belirtilerini, sürelerini ve kullanılan ilaçları da kapsayan geniş bir çerçevede değerlendirmiştir. Halk hekimliğinde kullanılan yöresel ilaçlar ve bu ilaçların yapımı göz önünde bulundurulduğunda “halk hekimliği” ve “halk eczacılığı” bir arada ele alınması gerektiğini görmekteyiz.

Pertev Naili Boratav, halk hekimliğini: “halkın, olanakları bulunmadığı için ya da başka sebeplerle doktora gidemeyince veya gitmek istemeyince, hastalıklarını tanılama ve sağaltma amacı ile başvurduğu yöntem ve işlemlerin tümüne “halk hekimliği” diyoruz” (Boratav, 2013:139) şeklinde tanımlamıştır. Boratav’ın bu tanımı

incelendiğinde, halkın, halk hekimliği uygulamalarına başvurmasının nedenleri üzerinde durduğunu görmekteyiz. Benzer şekilde Ali Berat Alptekin, halk hekimliğini: “halkın, ekonomik sıkıntılardan ya da başka nedenlerden dolayı doktora gitmediği veya gitmek istemediğinde hastalıkları için teşhis ve tedavi amacıyla başvurduğu yöntem ve uygulamaların tümü” (Alptekin, 2010:5-19) şeklinde tanımlamıştır. İlgili tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda, halkın çeşitli sebeplerle halk hekimliği uygulamalarına yöneldiği ve bu sebepler arasında, halk hekimliği uygulamalarına kolay ulaşılabilirliğin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca Sevgi Şar’ da halk hekimliğini: “halkın olanakları bulamadığı zaman veya başka nedenlerle hekime başvuramayınca veya başvurmak istemeyince hastalıklarını teşhis ve tedavi amacıyla uyguladığı yöntem ve işlemlerin tümü” (Şar,1989:221) şeklinde açıklamıştır. Geleneksel yöntemlerle sürdürülen halk hekimliği uygulamalarının ulaşılabilirliği ve bu uygulamalar bütününe halk tarafından kabul görmesi dolayısıyla her aktarımda yeniden üretilerek sürekliliğini sağlamıştır.

Orhan Türkdoğan halk hekimliğini: “Halk hekimliği; hastalıklar ve sağlık hakkındaki inanç, tutum ve davranışlar şeklinde tanımlanabildiği gibi, toplumların inanç, gelenek ve değer sistemleri ile ilgili tıbbi uygulamalar olarak, bazı antropologlar tarafından ise ‘ev tedavisi’ olarak ifade edilmektedir” (Türkdoğan, 1991:168) şeklinde tanımlamıştır. Türkdoğan’ın ilgili tanımlaması incelendiğinde halk hekimliği ile kültür ilişkisinden söz etmek mümkündür. Halk hekimliğinde sağlık, hastalık ve tedavi yöntemleri ele alındığında bunların sadece biyolojik bir durum olarak değerlendirilmediğini, toplumun kültürel kodlarını da yansıttığı görülmektedir. Bu bağlamda Ali Haydar Bayat, “sağlık ve hastalık kavramları kültürle yakından ilgili olduğundan, toplumun değerlerini, davranış ve inanç sistemlerini, sağlık ve hastalık hakkındaki birikimlerini bilmeden hastayı değerlendirmek mümkün değildir” (Bayat, 2016:24) şeklinde hekimlik ve kültür ilişkisinden bahsetmiştir.

Halk hekimliği uygulamaları nesiller arası aktarım sürecinde yeniden üretimlerle daha zengin bir hal almıştır. Çünkü her nesil yüzyıllardır biriken halk hekimliği bilgisine kendi tecrübelerini de ekleyerek bir sonraki nesile aktarmıştır. “Savaşta, avda sakatlanmalar ve yaralanmalar, hayvanların hastalanmaları, doğum olayları insan nesline sürekli yeni bilgiler kazandırmış; sonuç olarak iyi gözlemci ve yetenekli “iyi ediciler” toplum içinde ortaya çıkmıştır” (Ersoy, 2014:187). Türk halk hekimliğinde

söz konusu “iyi ediciler” halk hekimi, otacı, ocaklı, sınıkçı gibi birçok adla karşımıza çıkmaktadır. Temel olarak halk hekimlerinin yaşadığı toplum içinde tanınırlığının aile kökenli olduğu göze çarpmaktadır. Bu noktada ocaklı teriminin kaynağı hastalığı sağaltan aile ile ilişkilendirilebilir.

Genel olarak halk hekimliği tanımlamalarına bakıldığında, halk hekimliğinin farklı yönleri ele alınarak geniş bir çerçevede değerlendirildiğini ve kavramın içini dolduran bilgi ve uygulamaların insanlığın her döneminde karşımıza çıktığını görmekteyiz. Belli bir dönem toplumun bazı kesimleri tarafından geleneksel halk hekimliğine ve halk hekimlerinin ürettiği ilaçlara karşı tavrı, Artun şu şekilde özetlemiştir:

“Binlerce yılın bilgi birikimi olan birçok geleneksel anlayışa tamamen karşı çıkmış, kesin deneyimlerle bilinen birçok halk ilacı, 'kocakarı ilacı' diye küçük görülmüştür. Bir taraf modern tıbbı her şey görürken diğer taraf ise halk hekimliğinin geleneksel yöntemleriyle tabiat hazinesinden elde edilmiş ilaçlarla çalışanlar da zaman zaman modern tıbbın gelişmelerini ve ulaştığı düzeyi görmezden gelmiştir” (Artun, 2005: 328).

Halk kültürü içerisinde geniş bir yer kaplayan halk hekimliği, bir yanda her geçen gün gelişen tıp bilimi göz önüne alındığında modern dünyada kendine bir yer bulmuş ve hatta yeni kanallar üzerinden, “alternatif, tamamlayıcı tıp” adı altında popülerleşmiştir. Halk hekimliği, iletişim çağında halk arasında popülerleşmesinin yanı sıra resmî kurumlar tarafından da gündeme geldiği görülmektedir. “Yerel ölçekte dünyanın pek çok bölgesinde varlığını koruyan bu uygulamalar bizzat sağlık bakanlıkları tarafından da gündeme alınmaktadır” (Ersoy, 2014:186). Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından da geleneksel tıbbın bilgi birikiminden yararlanma çağrısı birçok ülke tarafından karşılık bulmuştur.

“Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve UNICEF’in 1978 yılında Kazakistan’ın Alma Ata kentinde yaptıkları bir ortak çalışma bildirisinde halk hekimlerinin temel sağlık hizmetlerindeki olumlu etkileri ilk olarak resmen kabul edilmiş; halk hekimlerinin, geleneksel ebelerin sağlık hizmetlerinde kullanımı ve halk ilaçlarının ilaç politikaları ve uygulamalarına katılması hükümlere önerilmiştir” (Çetin, 1998:26).

Türk halk hekimliğinde, hastalıkların sağaltılması konusunda çeşitli yöntem ve teknikler geliştirilmiştir. Türkiye’de Halk hekimliği alanında çalışma yapan araştırmacılar, halk hekimliğinde kullanılan tedavi yöntemlerini tasnif etmişlerdir. Söz

konusu tedavi yöntemlerinin araştırmacılar tarafından farklı şekillerde tasnif edildiği görölse de temel olarak benzer ya da aynı içeriğe sahip oldukları söylenebilir.

Halk hekimliği konusunda önemli çalışmalar yapan Orhan Acıpayamlı, halk hekimliğinde hastalıkların tedavisinde kullanılan sağaltma türlerini altı başlık altında değerlendirmiştir:

- “1. İrvasa yoluyla yapılan sağaltmalar,
2. Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar,
3. Dinsel yolla yapılan sağaltmalar,
4. Bitki kökenli em’lerle yapılan sağaltmalar,
5. Hayvan kökenli em’lerle yapılan sağaltmalar,
6. Maden kökenli em’lerle yapılan sağaltmalar” (Acıpayamlı, 1989: 2).

Söz konusu sağalma türlerinden kısaca bahsetmek gerekirse, ırvasa yoluyla yapılan sağaltmalar, doğrudan doğruya vücutla ilgili olmayıp daha çok psişik nitelikteki tedavi türüdür. Parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar ise hastaların vücutlarına çizme, delme, dağlama, kesme ya da vurma ile yapılan sağaltmalardır. Dinsel yolla yapılan sağaltmalar, din ile ilgili yöntem, araç ve madde kullanılarak yapılan sağaltmalar olarak değerlendirilir. Bitki kökenli em’lerle yapılan sağaltma türünde, bitkilerden elde edilen em’ler kullanılırken hayvan kökenli em’lerle yapılan sağaltmalarda hayvansal ürünlerden elde edilen em’ler kullanılmaktadır. Son olarak, maden kökenli em’lerle yapılan sağaltmalarda ise madenlerden bir takım işlemler sonucunda elde edilen em’ler kullanılır. (Acıpayamlı, 1989: 2-4)

Halk hekimliği konusunda önemli çalışmalar yapan diğer bir araştırmacı Sevgi şar ise tedavi şekillerini temel olarak üç başlık altında değerlendirmiştir:

- “1. Telkin Tedavileri
  - a. Sihirsel
  - b. Dinsel
2. Mekanik Tedavi (Vurma, Çizme, Kesme, Dağlama, Kırık- Çıkık)
  - a. Sihirsel
  - b. Dinsel
3. İlaç ile Tedaviler
  - a. Bitkisel Kaynaklı İlaçlar
  - b. Hayvansal Kaynaklı İlaçlar

- c. Madensel Kaynaklı İlaçlar
- d. Şifalı Sular
- e. Kombine İlaçlar” (Şar, 1992:242)

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi halk hekimliği tedavi ya da sağaltma türleri farklı şekillerde tasnif edilmiş olsa da içerikleri benzerlik göstermektedir.

2.2. Türk Kültüründe Halk Hekimliği

Türk kültürü içerisinde halk hekimliğinin incelenebilmesi için, Türk toplumunun kültürel kodlarının köklerine uzanmak gerekmektedir. Bilindiği üzere Türk halk hekimliği uygulamalarının önemli ölçüde inançsal bir boyutu vardır. Türklerin, İslamiyet öncesi inanç sistemlerine bakıldığında, şamanlar önemli bir dinî figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca şamanlar dinî vasıflarının yanı sıra hastalıkların sağaltılmasında başvurulan şifacı kimliğiyle de ön plana çıktığı söylenebilir. XXI yüzyılda Anadolu halk hekimliğinde hastalıkları sağalttığına inanılan ve “ocaklı” olarak adlandırılan söz konusu iyi ediciler, şamanlar ile ilişkilendirilebilir. Anadolu’daki ocaklık ve halk hekimliği uygulamaları, kültürün diğer alanlarında olduğu gibi, Türklerin eski inanç sistemi olan şamanizm inancından izler taşımaktadır. “İslâm dinini kabul etmiş olan Türkler ve diğer kavimler eski dinlerinden kalan birçok inanç, gelenek ve âyinleri yeni dinlerine sokmaya muvaffak olmuşlardır. Bu şamanizm geleneklerinin çoğu, güya İslâm talimatından imiş gibi, yüzyıllar boyunca sürüp gelmektedir” (İnan, 1986: 204).

Şamanlar yaşadıkları toplum içinde çok önemli bir yere sahiptir. Şamanların üstlendikleri bazı önemli görevler, şu şekilde özetlenebilir;

- “1) Bir yıl kadar evde dolaştığına inanılan ölü ruhunu öteki dünyaya göndermek,
- 2) Ağır hastalıkları iyileştirmek,
- 3) Avda şanssızlığı gidermek,
- 4) İyi ve kötü ruhlar arasında dengeyi sağlamak” (İzgi, 2012:34).

Şamanların görevlerinden bazılarına bakıldığında konuyla ilgili olan “ağır hastalıkları iyileştirmek” vasfı dikkat çekmektedir. Söz konusu bu durum, şamanların hastalıkları tedavi etmede ne derecede önemli olduğunu bize göstermektedir.

“Şamanlık genelde doğuştan gelen özelliklerle kazanılır ve şaman adayı seçilerek eğitilir. Çoğunlukla ailesinin geçmişinde şaman bulunanların şamanlığa

seçildiği görülür. Bu durum ocaklı olmak ve el almak şeklinde devam etmektedir” (Kaya, 2001: 212). Türk halk hekimliğinde ocaklık geleneğine bakıldığında, ocaklı olan sağaltıcıların bu özelliklerini genel olarak kan bağı ile yani soydan, “el almak” suretiyle elde ettiği ve belli hastalıkları iyi edebilme kudretine sahip olduğu düşünülmektedir. Ayrıca söz konusu sağaltıcılar, yaşadıkları toplum içinde saygı gören kişiler olduğu göze çarpmaktadır. Ocaklı kişilerin tüm bu yönleri ve hastalıkları sağaltmada uyguladıkları pratiklerin şamanik unsurlar barındırması göz önüne alındığında, şaman ile bugün Anadolu’da yaşamakta olan “ocaklı” olarak nitelendirilen sağaltıcıların ilişkisi daha iyi anlaşılacaktır. Yine bugün Anadolu’da, halk hekimliği alanında değerlendirebileceğimiz uygulamalar arasında bazı hastalıklar veya çocuksuzluk durumunda evliyaların yattığı düşünülen mezar, türbe, yatır, tekke gibi kutsal sayılan yerlere ziyaretler yapıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu bu ziyaretler çalışma sahamızda *adak adama, bağlanma* gibi çeşitli şekillerde gerçekleşmektedir. Bazı hastalıklar veya çocuksuzluk durumlarında kutsal sayılan bu yerlerin ziyaret edilmesi ile şifa bulunacağı düşünülmektedir. Bu durum İslamiyet öncesi Türklerin, atalar kültü inancının günümüzdeki yansıması olarak değerlendirilebilir. “Türkler, evreni, dünyayı, insanı anlamaya, kontrol altına almaya yardım eden bu inançlardan, hastalıkların sebebini anlamaya ve tedavi etmeye çalışırken de yararlanmışlardır” (Kaya, 2001:199). Türklerin önceki inanç ve uygulamalarının halk hekimliği alanında karşımıza çıkması, halk hekimliğinin geçmişten bugüne süregelen zengin bir kültürel miras alanı olduğunu bize göstermektedir.

Türklerin İslamiyet’i kabulü ile birlikte halk hekimliğinin inançsal boyutunun daha fazla genişlediği görülmektedir. Türk toplumu, halk hekimliği konusunda eski inanç sistemlerinden izler taşırken İslamiyet ile birlikte bu kültürel alanı harmanlamış ve hatta halk hekimliği konusuna yeni inanç ve uygulamalar dahil etmiştir. İslamiyet’in kabulünden sonra, önceden sağaltma işini yapan şaman veya kamların yerini yeni dinin de etkisiyle farklı adlandırmalarla yeni kişiler üstlenmiştir.

“Yeni din ve buna bağlı olarak toplum hayatında meydana gelen değişim ve dönüşüm, İslamiyet’ten önceki sosyal yaşamda dini bir önder olmakla beraber pek çok vazifeyi de barındıran şamanların farklı bir kimliğe ve kişiliğe bürünmelerine neden olmuştur. İslamiyet ve yeni yaşam düzeniyle ortaya çıkan içtimai iş bölümü neticesinde şamanların sahip oldukları vazifelerin her biri ayrı bir iş kolu olmuş, bunları ayrı zümreler teşkil etmiş ve farklı bireyler tarafından temsil ve icra edilmiştir” (Araz, 1995: 84).

Bir toplum hakkında kültürel bir araştırma yapmak için o toplumun yazılı ve sözlü kültür ürünlerinin incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu kültürel ürünler, halk kültürünün önemli bir alanı olan halk hekimliği konusunda bize bilgiler sunacaktır.

Bilindiği gibi Kaşgarlı'nın Türk dili ve kültürü açısından önemli bir eseri olan Divanü Lügat-it, Türk dili ve söz varlıkları ile ilgili bilgi verirken, bilgileri açıklamak için dönemin sosyal hayatından örnekler vererek toplumun yaşam tarzı hakkında da bilgi verir. Bu bakımdan eser halk hekimliği konusunda da bir kaynak durumundadır.

Divanü Lügat-it, Türk'te "em" kelimesi ilaç anlamında kullanılırken, buradan alınarak ilaç yapan kişiye de "emci" dendiği geçmektedir. (Atalay, 1985:36) Ayrıca "ot" kelimesi ilaç, em anlamında iken "otaçı" kelimesi ise hekim, ilaç yapan anlamlarında geçmektedir (Atalay, 1986:444). Halk hekimi olarak değerlendirdiğimiz "emçi" ve "otaçı" sözcükleri eserde geçen örneklerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

"Emçi anğar ot otadı : Hekim ona ilâç yaptı." (Atalay, 1999:252)

"Otaçı közüğ enüçledi : Otaçı göze inen perdeye ilâç koydu." (Atalay, 1985:299)

İlk İslami eserler arasında yer alan Kutadgu Bilig'de çeşitli konular ele alınırken bir yandan da halk hekimliği konusunda bize bilgiler verilmektedir. Eserde Türk halk hekimliği açısından önemli olarak değerlendirebileceğimiz konulardan biri, beyitlerde karşımıza çıkan kavramlardır. Söz konusu kavramları örnekler üzerinden açıklayabiliriz:

"Olarda birisi otacı turur

Kamug ig togaka bu emçi erür

Bularda basa keldi afsunçılar

Bu yi yeklig igke bu ol emçiler

Bularka yime ök katılgu kerek

Bu yil yeklig igke okıgu kerek" (Hacip, 2008: 750).

"Bunlardan birisi otacılarıdır;

Bütün hastalıkları ve ağrıları bunlar tedavi eder.

Bunlardan sonra efsuncular gelir;

Cin ve periden gelen hastalıkları tedavi ederler.

Bunlarla da görüşmek tanışmak gerektir;

Cin ve peri çarpmasından gelen hastalıkları okutmak gerekir.” (Hacip, 2008: 751).

Söz konusu beyitler incelendiğinde, hekim ya da tabip yerine “otacı”, “emçi” kavramlarının kullanıldığını, ayrıca halk hekimi anlamında değerlendirebileceğimiz “efsuncu” kavramının da kullanıldığını görmekteyiz. Efsuncuların çalışma sahamızda “hoca” olarak adlandırıldığı görülmüş, aynı zamanda beyitlerde de görüldüğü gibi cin ve periler ile ilgili hastalıklar için halkın, tedaviyi “hocaya okutma” yoluyla bulduğu gözlemlenmiştir. “Geçmiş dönemlerden beri Türk toplumunda manevi değerlerin bilgisine sahip olduğuna inanılan bu kimseler, hem kutsal kabul edilmiş hem de bir din adamı statüsüne sokulmuştur” (Tekel, 2020:834). Eserde bu kavramların dışında beyitlerin anlamları da değerlendirildiğinde, hastalık, sağlık, hekimlik, ilaç ve tedavi gibi dönemin konu ile ilgili kültürel unsurlarını barındırdığını görülmektedir.

Dede Korkut hikâyeleri, Türk kültür ve medeniyetine ışık tutması açısından başvurulacak olan kaynakların başında gelmektedir. Oğuz Türklerinin yaşam şekilleri hakkında bilgi içeren hikâyelerden oluşan bu yapıtta, halk hekimliğine dair uygulamalar bulunmaktadır. Söz konusu uygulamalar arasında, Dirse Han oğlu Boğaç Han Destanı’nda sırtından ok ile yaralanan Boğaç’ın yarasının, boz atlı Hızır’ın yarayı üç kez sıvazlamasından sonra verdiği bilgi eşliğinde annesi tarafından tedavi edildiğini görülmektedir.

“Oğlan yine aydur: ana ağlamagıl, mana bu yaradan ölüm yoktur kotkmağıl boz atlı Hızır mana geldi, üç kerre yaramı sığadı, bu yaradan sana ölüm yoktur tağ çiçeği anan südi sana merhemdür didi. Böyle diğec kırk ince kız yayıldılar, tağ çiçeği divşürdiler. Oğlanun anası emceğin bir sıktı südi gelmedi, iki sıktı südi gelmedi, üçincide kendüye zarp eyledi,katı toldı, sıktı süd-ile kan karışık geldi. Tağ çiçeği-y-ile südi oğlanun yarasına urdılar. Oğlanı ata bidürdiler, alubanı ordusına gitdiler. Oğlanı hekimlere ısmarlayup Dirse Handan sakladılar.” (Ergin, 2014:90).

Burada tedavi olarak uygulanan, dağ çiçeği ile anne sütünü yaraya sürme uygulaması, dikkat çekmektedir. Diğer bir uygulama ise boz atlı Hızır’ın tarafından Boğaç’ın yarasının üç kez sıvazlanmasıdır. Bu uygulama, Türk kültüründe kutsallık atfedilen Boz atlı Hızır’ın elinin şifalı olduğu ve üç sayısının ise formalist olması olarak yorumlanabilir. “Süreç, hamle, iyi haber, tekrar, tamamlanma gibi durumları anlatırken kullanılan üç sayısı aynı zamanda “gittikçe artandır” ve sonucu göstermektedir” (Schimmel, 1993: 69).

Yine aynı yapıtta diğerk bir hikâye olan, Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy'da ise Karaçuk Çoban'ın kafirler ile savaştıktan sonra yaralanmış olduğunu ve yarasına yaptığı uygulamayı görmekteyiz.

“Hakına kodı, kafirler leşinden bir büyük depe yığıdı, çakmak yakup od yaktı, dahı kepeneginden kurumsı idüp yarasına basdı,yolun kıyısın alup oturdı, ağladı sıkladı, aydur: Salur Kazan, ölürmisin diri-misin, bu işlerden haberün yok-mıdur didi.”(Ergin, 2014:99)

Söz konusu tedavi uygulaması, yaraya kül basma, olarak dikkat çekmektedir. Çalışma sahamızda ve Anadolu'nun birçok yerinde halen bu uygulamanın benzer şekillerde var olduğunu söyleyebiliriz.

Halk hekimliği destan, halk hikâyesi, masal gibi çeşitli halk anlatılarında da karşımıza çıkmaktadır. Alptekin, “Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği” adlı makalesinde, Köroğlu Destanı, Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Tahir ile Zühre, Yaralı Mahmut, Arzu ile Kamber, İbn Sînâ, vb. halk hikâyelerinde halk hekimliği ilgili tespitlerde bulunmuştur. (Alptekin, 2010:5-19). Ayrıca Aras, “Elazığ Masallarında Dua ve Halk Hekimliği” adlı çalışmasında söz konusu masallarda halk hekimliğine dair tespitlerde bulunmuştur. (Aras,1997: 42-44). Fahri Dağı ise “Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma (2013)” adlı doktora tezinde, Türk halk anlatılarında halk hekimliği üzerinde çalışmış ve sözlü kültür ürünleri olan masal, halk hikâyesi, destan, efsane ve fıkralardaki halk hekimliği unsurlarını farklı açılardan değerlendirmiştir.

2.3. Türkiye’de Halk Hekimliği İlgili Yapılan Çalışmalar Hakkında

Türk halk kültürü içerisinde önemli bir alan teşkil eden halk hekimliği konusundaki çalışmaların, Türkiye’de folklor çalışmalarıyla birlikte başladığı söylenebilir. Türkiye’de folklor araştırmalarının bazı dernekler aracılığıyla dergilerde yayınlandığı erken dönemde, söz konusu folklor araştırmaları arasında halk inançları ve halk hekimliğine yönelik konuların da yer aldığı görülmektedir. 1929 yılında, Türk Halkbilgisi Derneği’nin *Halkbilgisi Haberleri* dergisinde halk hekimliği ile alakalı pek çok çalışmaya yer verildiği görülmektedir. Söz konusu çalışmalar arasında halk hekimliği konusunda Süheyl Ünver’in çalışmaları ön plana çıkmaktadır (Çek, 2002: 98).1932 yılında kurulan Halkevleri Türkiye’nin birçok yerinde yayınladığı dergilerde, folklor çalışmaları arasında halk hekimliği konusunda da çalışmalar olduğu göze çarpmaktadır.1939 yılında Pertev Naili Boratav’ın Ankara Üniversitesi DTCF’de

Halk Edebiyatı kürsüsünü kurmasıyla folklor çalışmalarının bilimsel bir boyut kazanmasının yanı sıra halk biliminin önemli bir alanı olan halk hekimliği konusunda da bilimsel çalışmaların başladığı söylenebilir.

“1949-1980 tarihleri arasında 366 sayı olarak çıkartılan Türk Folklor Araştırmaları dergisinde de çeşitli illerdeki halk hekimliği uygulamaları ve halk ilaçlarına dair zengin bir arşiv oluşmuştur. Bu dergide de “Konya’da Ocaklar”, İrvasalar Tekkeler” (Evren 1952), “Halk Hekimliğinde Göz Ameliyatları ve Göz İlaçları” (Balcıoğlu 1952) gibi Anadolu’da uygulanmakta olan çeşitli sağaltımlar hakkında bilgi veren yazılar yayımlanmıştır” (Saltık Özkan, 2013: 140).

Halk hekimliği, yukarıda da belirttiğimiz gibi Cumhuriyetin ilk dönemlerinden itibaren farklı şekillerde araştırma konusu olmuş ve birçok araştırmacı tarafından incelenmiştir. Ancak halk hekimliği konusunda ilk önemli ve müstakil çalışmalardan biri, 23-25 Kasım 1988 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı’na bağlı Milli Folklor ve Araştırma Dairesi tarafından düzenlenmiş olan “Türk Halk Hekimliği Sempozyumu” dur. Söz konusu sempozyumda halk hekimliği konusunda sunulan çalışmalar, Türk halk hekimliği açısından önemli kaynaklar olarak değerlendirilebilir.

Halk hekimliği, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilatı (UNESCO) tarafından 32. UNESCO Genel Konferansı’nın 17 Ekim 2003 tarihli toplantısında kabul edilen ve dilimize “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi” (SOKÜM) şeklinde çevrilen sözleşmede, çalışılması ve korunması gereken beş önemli konudan biri olarak tespit edilmiştir. Halk hekimliğinin, uluslararası bir örgüt tarafından gündeme getirilmesi konu ile ilgili çalışmaların ve konuya olan eğilimin artmasını tetiklemiştir. Bu hususta halk hekimliği konusunda yazılmış olan bazı kitap, tez ve makaleler aşağıda değerlendirilmiştir.

2.3.1. Halk Hekimliğini Konu Alan Kitaplar

Türkiye’de halk hekimliğini konu alan çalışmalar, kronolojik bir sıra esas alınarak incelenecek olursa bu çalışmalar arasında ilk olarak Ahmet Süheyl Ünver’in çalışmalarının incelenmesi gerekmektedir. Ünver’in halk hekimliği konusunda yaptığı çalışmalar kaynakçaları ile birlikte aşağıda verilmiştir.

- Ünver, A. S. (1936). Uygurlarda Tababet. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü Yayınları.
- Ünver, A. S. (1940). Selçuk Tababeti. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Ünver, “Uygurlarda Tababet” adlı eserinde Uygur Türklerinin halk hekimliği uygulamalarını incelemiş, “Selçuk Tababeti” adlı eserinde ise XI. ve XIV. asırlarda Büyük Selçuklu imparatorluğu ve Anadolu Türk devletlerinde tıp, hastaneler ve halk hekimliği konusunda önemli bilgiler vermiştir.

- Acıpayamlı, O. (1961). Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve Uygulamaların Etnolojik Etüdü, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Acıpayamlı, söz konusu çalışmasında temel olarak doğum ile ilgili uygulamaları incelemiştir. Acıpayamlı, doğum ile ilgili uygulamaları doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası şeklinde değerlendirmiş ve bu safhalardaki inanmalar üzerinde durmuştur. Türk halk hekimliğinde doğum ile ilgili uygulamalar önemli ölçüde yer kapladığı için Acıpayamlı’nın çalışması bu konuda temel kaynaklar arasında sayılabilir.

- Örnek, S.V. (2016). Türk Halk Bilimi, Ankara: BilgeSu Yayınları.

Sedat Veyis Örnek yukarıda verilen söz konusu kitabının üçüncü bölümü olan “Geçiş Dönemleri” başlığı altında halk hekimliğine dair önemli bilgiler vermiş ve Türkiye’de halk hekimliği uygulamalarını örnekler üzerinden değerlendirmiştir. Ayrıca yazar, aynı çalışmanın birinci bölümünde ise halk hekimliğini halk biliminin konuları arasından “halk bilgisi” başlığı altına yerleştirmiştir (Örnek,2016:25).

- Araz, R. (1995). Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.

Araz, söz konusu çalışmasında eski Türk inançları, geçiş törenleri, halk hekimliği uygulamaları, ocaklar ve ziyaret yerleri gibi birçok konuyu ele almış ve bu konular üzerinden eski Türk inançlarının Harput’taki yansımalarını da değerlendirmiştir. Çalışmada halk hekimliği ile ilgili bilgi ve uygulamalar, diğer bölümlerde de karşımıza çıkmasına rağmen esas olarak çalışmanın üçüncü bölümü olan “Halk Hekimliği” başlığı altında yer almaktadır. Ayrıca çalışmada ocaklar ve ziyaret yerleri de incelenmiştir.

- Boratav, P.N (2013). 100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyular) Ankara: Bilgesu Yayınları.

Boratav'ın sorular üzerinden halk bilimine dair birçok konuyu ele aldığı bu eserinde, halk hekimliği ile ilgili konulara da farklı başlıklar altında yer vermiştir. Söz konusu çalışmada “Halk hekimliği deyiminden ne anlıyoruz?” başlığı altında ise halk hekimliği kavramını değerlendirdiğini görmekteyiz.

- Bayat, A.H. (2016). Tıp Tarihi. İstanbul: Üçer Matbaacılık

Ali Haydar Bayat, kitabında tıp tarihini ele alırken halk hekimliği konusunda da bilgiler vermektedir. Ayrıca Bayat, tıbbın başlangıcı ile halk hekimliğini ilişkilendirmiştir. Halk hekimliği ile modern tıp bağlantısını bu şekilde kuran yazar, modern tıp ve halk hekimliğinin beraber çalışması gerektiği konusunda görüşler bildirir. Bayat, özellikle kitabının ikinci bölümünde, “Türk Tıbbı” başlığı altında çok sayıda halk hekimliği pratiğine yer vermektedir.

- Baysal, N. (2014). Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. Ankara: Gece Kitaplığı.

Aslında bir yüksek lisans tezi olan söz konusu çalışma, 2014 yılında kitaplaştırılmıştır. Çalışmada, temel olarak daha önce yapılmış olan halk hekimliği çalışmaları ile Trabzon'da tespit edilen halk hekimliği uygulamaları kıyaslanmış ve halk hekimliğinde değişim süreci ele alınmıştır. Ayrıca yörede bulunan halk hekimleri hakkında bilgi verilmiştir.

- Çolak, F. (2015). Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği. Konya: Kömen Yayınları

Söz konusu çalışmanın isminden de anlaşılacağı gibi yazılı ve sözlü belgeler değerlendirilerek, Niğde yöresinde halk hekimliği incelenmiştir. Kitapta, Niğde halk hekimliğinde hastalıklar ve sağaltım yöntemlerinin yanı sıra halk botaniği konusuna da değinilmiştir. Niğde halk hekimliğinde ocaklar ve sağaltım yerleri olarak ziyaret edilen yerler değerlendirilmiştir.

- Karakaş, A. (2016). Değişim Sürecinde Osmaniye Halk Hekimliği. Adana: Karahan Kitabevi.

Karataş, söz konusu kitabında, Osmaniye'deki halk hekimliği ve hastalıkların sağaltım pratiklerini değerlendirmiştir. Ayrıca çalışmasında, Osmaniye halk hekimliğinde başvurulan ocaklara da yer verilmiştir.

- Sever, M. (2016). Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği. Ankara: Barış Kitabevi.

Mustafa Sever'in söz konusu kitabı aslen doktora tezi olup daha sonra kitaplaştırılmıştır. Sever kitabında, Mersin ve yakın çevresinde tespit edilen halk inançları ve halk hekimliği konularını değerlendirmiştir. Hastalıklar ve sağaltım yöntemleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca kitapta ocaklar ve diğer sağaltım yerleri ele alınmıştır.

2.3.2. Halk Hekimliğini Konu Alan Tezler

Türkiye'de halk hekimliğini konu alan birçok akademik çalışma yapılmıştır. Halk hekimliği konusunda yapılan akademik çalışmalar arasında doktora ve yüksek lisans tezleri bulunmaktadır. Söz konusu tezlerden bazıları aşağıda değerlendirilmiştir.

- Özkan, T. (2012). Geleneksel Tıptan Modern Tıbbı Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Özkan, beş ana bölümden oluşan doktora tezinde, örneklem olarak seçilen Ankara ili Çubuk ilçesi halk hekimliğinde, ocaklık kurumunu incelemiştir. Çalışmada ocaklık kurumu, geleneksel ve modern tıp ekseninde değerlendirilmiş ve Çubuk ilçesindeki ocaklar ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir.

- Dağı, F. (2013). Türk Halk Anlatılarında Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Balıkesir.

Fahri Dağı doktora tezinde, Türk halk anlatılarında halk hekimliği unsurlarını tespit etmiş ve değerlendirmiştir. Üç ana bölümden oluşan tezin ilk bölümünde, halk hekimliği konusu genel olarak değerlendirilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, yazılı kaynaklarda halk hekimliği unsurlarını tespit edip değerlendiren Dağı, üçüncü bölümde ise sözlü kültür ürünleri olan masal, halk hikâyesi, destan, efsane ve fıkralardaki halk hekimliği unsurlarını tespit edip farklı açılardan değerlendirmiştir.

- Ateş, F. (2015). Adana Halk Hekimliğinde Ocak Kültü. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Ateş, tezde, Adana halk hekimliği kapsamında ocaklık geleneğini incelemiştir. Beş ana bölümden oluşan tezde Türklerde ocak kültürü, Adana halk hekimliğinde ocaklar, ziyaret yerleri ve Adana'da ocak kültürü üzerinde durulmuştur.

- Baysan, M. (2016). Kütahya ve Yakın Çevresinde Halk Hekimliği ile Ocak Kültü. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa.

Baysan, Kütahya ve çevresinde halk hekimliğini konu alan bu çalışmada, ocak kültürü ve Kütahya yöresinde ocaklık geleneğini incelemiştir. Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümü, araştırma alanı ve konu ile ilgili yapılan çalışmalardan oluşmaktadır. İkinci bölümde, halk hekimliğine dair genel bilgiler verilmiş ve tarihsel süreç ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, halk hekimliğinde ocak kavramı üzerinde durulurken dördüncü bölümde, Kütahya'da ocaklık geleneği ele alınmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise Kütahya ve yakın çevresinde hastalıkların tedavi yöntemleri ve bölgede bulunan ocaklar incelenmiştir.

- Satır, S. G. (1994). Muğla'da Halk Hekimliği. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Satır, Muğla yöresinde hastalıklar ve hastalıkların halk hekimliğindeki tedavi yöntemlerini incelemiştir. Halk hekimliğinin tercih edilme nedeninin çaresizlik olduğunu belirten Satır, modern tıbbın bazı hastalıklar karşısında yetersiz kaldığı durumlarda, halk hekimliğine başvurulduğunu tespit etmiştir.

- Torun, C. (2002). Halk Hekimliği ve Çankırı'daki Halk Hekimliği İle İlgili İnanış ve Uygulamalar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Torun, Çankırı'da halk hekimliği ile ilgili uygulama ve inanışları incelemiş, bazı tespitlerde bulunmuştur. Üç bölümden oluşan çalışmada, birinci bölümde Çankırı hakkında bilgiler verilmiş, ikinci bölümde halk hekimliği konusu değerlendirilmiş, son bölümde ise Çankırı'da hastalıklara karşı tedavi yöntemlerini ocaklar, ziyaret yerleri, şifalı sular ve kaplıcalar, nebatî kaynaklı tedavi yöntemleri, hayvanî kaynaklı tedavi yöntemleri ve diğerleri olmak üzere altı bölümde incelemiştir.

- Özgen, Z. N. (2007). Adana (Merkez) Halk Hekimliği Araştırması. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana.

Özgen, Adana merkezde halk hekimliğini incelemiştir. Üç bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde halk hekimliği ile ilgili genel bilgilere yer verirken ikinci bölümde, Adana halk hekimliği yöntemlerini; büyü niteliği taşıyan, hem büyü hem gerçekçi nitelik taşıyan ve tamamen gerçekçi nitelikte olan tedavi yöntemleri olarak ele almıştır. Son bölümde ise Adana halk hekimliğinde hastalıklar ve tedavi uygulamalarını incelemiştir.

- Uçak, S. (2007). Ergani’de Eski Türk İnançlarının İzleri ve Halk Hekimliği. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.

Uçak, Ergani’de halk hekimliği konusunun yanı sıra eski Türk inançları ve geçiş dönemlerini de değerlendirmiştir. Dört ana bölümden oluşan tezin özellikle dördüncü bölümünde, Ergani’de halk hekimliği ve ocaklar ele alınmıştır.

- Çevik, B. (2008). Konya’da Halk Hekimliği Uygulamalarının Dünü ve Bugünü. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.

Çevik, temel olarak Konya halk hekimliğinin değişim sürecini ele almıştır. Üç bölümden oluşan tez çalışmasının ilk bölümünde, Konya halk hekimliği uygulamalarının dünü ve bugünü kıyaslanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümde, Konya halk hekimliğinde sağıltım yöntemleri ve kullanılan malzemeler üzerinde durulmuş, çalışmanın son bölümünde ise Konya’da halk hekimliği uygulamalarına başvuranların sosyo-kültürel durumları ve başvurma nedenleri değerlendirilmiştir.

- Kurum, U. (2008). Düziçi’nde Halk Hekimliği. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde.

Kurum, Osmaniye’nin Düziçi ilçesini örneklem olarak almış ve Düziçi’nde halk hekimliği konusunu incelemiştir. Üç ana bölümden oluşan tez çalışmasının ilk bölümünde, hastalıklar ve tedavi uygulamalarına yer verilirken ikinci bölümde, şifalı sular ve ziyaret yerlerine değinilmiştir. Son bölümde ise hastalıkların sağıltımında kullanılan bitkisel, hayvansal ve madensel ürünlere yer verilmiştir.

- Bozyiğit, N. (2011). Gaziantep'te Halk Hekimliği (Merkez). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Bozyiğit'in Gaziantep'te yaptığı halk hekimliği çalışması, halk hekimliği hakkında genel bilgiler ve çalışma sahası, halk hekimliği kaynakları, Gaziantep'te hastalıkların sağaltım yöntemleri, ocaklar ve ziyaret yerleri, dinsel ve büyüsel inanışlar, hastalıkların sağaltımında kullanılan maddeleri de içeren, altı bölümden oluşan bir tez çalışmasıdır.

- Gönenç, A. (2011). Antalya İli Korkuteli İlçesinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Gönenç, Antalya'nın Korkuteli ilçesinde halk inançları ve halk hekimliği konusunu araştırmıştır. Tez çalışması iki bölümden oluşurken ilk bölümde Korkuteli'nde halk inançları temel alınmış, ikinci bölümde ise Korkuteli halk hekimliği uygulamaları, ocaklar, şifalı sular, halk baytarlığı gibi konulara değinilmiştir.

- Özarlan, A. (2012). Halk Hekimliğinde Ocaklılar Kurumu ve Araban (Gaziantep) İlçesi Örneğinde Kadın Ocaklılar. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Özarlan, diğer çalışmalardan farklı olarak kadın ocaklıları esas aldığı Gaziantep'in Araban ilçesi örneğinde, halk hekimliği incelemesi yapmıştır. Dört ana bölümden oluşan çalışmada; halk hekimliğinin kavramsal çerçevesi, ateş ve ocak kültürü, Araban'da ocaklar, Araban'da hastalıklar ve sağaltım yöntemleri, ocaklık geleneği konularını değerlendirmiştir.

- Temizsoylu, A. (2012). Ankara'da Halk Hekimliği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Temizsoylu, Ankara ilinin merkez köylerinde yaptığı araştırmada halk hekimliği uygulamalarını değerlendirmiştir. İki ana bölümden oluşan tez çalışmasının ilk bölümünde, araştırma konusu ve araştırma sahası hakkında bilgiler verilmiş, ikinci bölümde ise Ankara'da varlığını sürdüren halk hekimliği uygulamalarına yer verilmiştir.

- Ülger, Z. (2012). Aydın (Merkez) ve Çevresinde Halk Hekimliği. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Ülger'in Aydın ve çevresinde yaptığı araştırma sonucunda oluşan çalışma, beş bölümden oluşmaktadır. Söz konusu tez çalışmasında, halk hekimliği hakkında genel bilgiler, Aydın'da hastalıklar ve tedavi uygulamaları, sağaltım yöntemleri ve Aydın'da başvuru sağaltım merkezleri, hastalıkları sağaltmada kullanılan maddeler konu alınmıştır.

- Uyar, A. (2013). Halk Hekimliği Kapsamında Yozgat Ocakları. Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yozgat.

Uyar, örneklem olarak aldığı Yozgat bölgesinde ocakları incelemiştir. Söz konusu çalışma iki ana bölümden oluşmakla birlikte birinci bölümde halk hekimliği ve ocaklık konusu değerlendirilmiş, ikinci bölümde ise Yozgat'ta bulunan ocaklar ve ocaklarda uygulanan sağaltım yöntemleri ele alınmıştır. Ayrıca çalışmada, ocaklık kurumunun çevresinde oluşan inanmalar ve halkın ocaklık kurumuna bakış açısına da yer verilmiştir.

- Tavukçu, H. (2016). Geleneğin Yeniden Keşfi Bağlamında Halk Hekimliği (Ankara Kent Örneği). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Tavukçu, Ankara'da halk hekimliği uygulamalarının değişim ve dönüşümünü konu almıştır. İki ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, halk hekimliği ile ilişkili olan temel kavramlar üzerinde durulmuş ve çözümlene yaklaşımları açıklanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde, Ankara'da 2014-2016 yılları arasında yapılan saha araştırması temel alınarak, halk hekimliği uygulamalarının değişim ve dönüşümü değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise halk hekimliği geleneğinin kentte yeniden keşfedilmesinin nedenleri ve yarattığı sonuçlar değerlendirilmiştir.

- Sinoğlu, S. (2017). Rize İlinde Geleneksel Halk Hekimliği Uygulamaları. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Rize.

Sinoğlu'nun Rize ilini örnekleme olarak aldığı çalışmada, geleneksel halk hekimliği uygulamaları ve inanmalara yer verilmiştir. Üç bölümden oluşan tez çalışmasında, halk hekimliğine dair genel bilgiler, Rize'de hastalıklar ve sağaltım yöntemleri ele alınmıştır. Ayrıca üçüncü bölümde hastalıkların tedavi yöntemleri çocuk, yetişkinler, kadın, erkek ve hayvanlar olarak beş başlık altında ayrılıp kendi içlerinde dini-sihri, gerçekçi ve hem dini-sihri hem gerçekçi uygulamalar şeklinde tasnif edilip değerlendirilmiştir.

- Bulut, A. (2018). Kilis Halk Hekimliği. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep.

Bulut'un Kilis'te halk hekimliği uygulamaları ve inanmalarını temel aldığı çalışması, dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, araştırma sahası tanıtılmış olmakla birlikte halk hekimliği konusunun halk bilimi ve halk edebiyatı alanları ile ilişkisi kurulmuştur. İkinci bölümde, halk hekimliği çalışmaları değerlendirilirken üçüncü bölümde, Kilis'te hastalıklar ve tedavi uygulamalarına yer verilmiştir. Son bölümde ise konu ile ilgili dinsel-büyüsel inanışlar değerlendirilmiştir.

- Baştürk Soydemir, H. (2019). Dinar ve Çevresinde Halk Hekimliği. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.

Afyon'un Dinar ilçesi ve çevre köylerinde yapılan saha araştırması sonucunda elde edilen bilgiler temel alınarak oluşturulan tez çalışması, beş ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın içeriğinde, halk hekimliğine dair genel bilgiler, araştırma sahasında tespit edilen hastalıkların tedavi uygulamaları ve metotlarına yer verilmiştir. Aynı zamanda bölgede bulunan ocaklar, ziyaret yerleri ve hastalıkları sağaltmada kullanılan malzemeler de değerlendirilmiştir.

- Ünal, Ö. (2019) Hatay'ın Dört Yol İlçesinde Halk Hekimliği. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Ünal, Hatay'ın Dört Yol ilçesinde tespit edilen hastalıklar ve geleneksel tedavi uygulamalarının yanında, bölgede tespit edilen ocaklar, türbeler ve ziyaret yerlerini incelemiştir. Halkın, ekonomik nedenler, modern tıbbı ve doktora karşı güvensizlik, inanç gibi birçok faktörden dolayı halk hekimliğine yöneldiğini tespit etmiştir.

2.3.3. Halk Hekimliğini Konu Alan Makaleler

Türkiye’ halk hekimliği konusunda yapılan çalışmalar arasında makale türündeki çalışmalar geniş yer kaplamaktadır. Söz konusu makalelerden bazıları aşağıda değerlendirilmiştir.

- Acıpayamlı, O. (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri 23-25 Kasım 1988. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.1-8

Makalede, halk hekimliğinin morfolojik ve fonksiyonel yönden incelenmesini yapan Acıpayamlı, elde bulunan dokümanlara dayanarak Türk halk hekimliğinde sağaltmanın altı türü olduğunu saptamıştır. Bu türleri, örneklerle açıklamış ve sağaltma türleri hakkında bilgiler vermiştir. Ayrıca Türk halkının, bitkisel emlerin öteki emlerden çok daha fazla kullanıldığını ve en az kullanılan emlerin ise madensel emler olduğunu tespit etmiştir.

- Duvarcı, A. (1990). “Halk Hekimliğinde Ocaklar”. *Millî Folklor*, Sayı 7, s.34-38.

Türk halk hekimliğinde ocakların konu alındığı makalede, ocak kavramının ne anlama geldiği sorgulanmış ve maddeler halinde açıklanmıştır. Saha çalışması sonucunda elde edilen bilgiler aracılığıyla ocaklık geleneği, ocakların çalışma şekilleri, fonksiyonları ve devamları hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca makalenin son bölümünde, ocakların tedavi metotları örneklerle açıklanmıştır.

- Kaya, M. (2001), “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, *Folklor/Edebiyat*, S. 25, s. 199-218.

Kaya, eski Türk inanışlarının Anadolu’daki yansımalarını halk hekimliği bağlamında incelemiştir. Türk halkının İslamiyet’i kabulünden sonra bile kökeni eski inançlara dayanan halk hekimliği uygulamalarını; atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı kültü ve şamanlık başlıkları altında değerlendirmiştir.

- Sever, M. (2004). “Türk Halk İnançlarında ve Halk Hekimliği Uygulamalarında Meyve”. *TÜBAR*, XVI, s. 95-109.

Sever, hayatın çeşitli geçiş dönemleri olan; doğum, evlilik ve ölüm gibi dönemlerde, geleneksel tedavide kullanılan meyveler üzerinde durmuştur. Ayrıca söz

konusu meyvelerin halk hekimliği uygulamalarında kullanılmasının nedenleri konusunda çıkarımlarda bulunmuştur.

- Şar, S. (2005). “Anadolu’da Halk Hekimliği Uygulamaları”. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, S 13, s. 131-136.

Çalışmada, halk hekimliğinin tanıtımı yapılmakla birlikte, halk hekimliğinde görölen tedavi uygulamaları ve bu uygulamaların kimler tarafından, nasıl yapıldığı üzerinde durulmuştur. Ayrıca halk hekimliğinde rasyonel ve büyü niteliği taşıyan yöntemlerin beraber kullanıldığını dile getiren yazar, halk ilaçları hakkında bilgi vermiş ve halk ilaçlarıyla inanç bağını değerlendirmiştir.

- Hufford, J. D. (2007). “Halk Hekimleri” (ev.: Mustafa Sever). *Milli Folklor*, Yıl 19, S 73, s.73-80.

Hufford, halk hekimliğini farklı ölkelerden örnekler ile geniş bir çerçevede değerlendirmiştir. Makalede halk hekimliği, halk sağlığı, şıfa dağıtıcılar ve tedavi yöntemleri gibi birçok konu hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca sağlık sisteminde ögelerin birbiriyle ilişkili olduğunu dile getiren Hufford, bütüncöl bir yaklaşımla halk hekimliğinin modern hekimlik karşısında hayatta kalmasını sağlayan şeylerin, onun bağıntıları olduğu tespitinde bulunmuştur.

- Akman, E. (2007). “Türk Halk Hekimliğinde Ocaklık Geleneği ve Safranbolu'daki Ocaklar”. *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C 15, s. 393-400.

Akman, Türk halk hekimliği, ocak kültü ve ocaklık geleneği üzerinde durduktan sonra Safranbolu’da tespit ettiği ocaklar ve sağaltım pratiklerini incelemiştir. Ocaklarda iye ya da kült olarak adlandırılan; kül, su, demir, kurşun, ateş gibi nesnelere müracaat edilmesinin, Türklerin eski inanç sistemi ile bağlantılı olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca eskiden hastalıkları tedavi eden kamların yerini de ocaklı olarak adlandırılan kişilerin aldığı sonucuna varmıştır.

- Alptekin, A. B. (2010). “Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği”. *Milli Folklor*, S 86, Yıl 22, s. 5-19.

Alptekin makalesinde, Köroğlu Destanı, Kerem ile Aslı, Âşık Garip, Tahir ile Zühre, Yaralı Mahmut, Arzu ile Kamber, İbn Sînâ, vb. halk hikâyelerinde, tespit ettiği halk hekimliği ve halk baytarlığı unsurlarını çeşitli açılardan değerlendirmiştir.

- Kaplan, M. (2011). “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”. *Millî Folklor*, S 91, s. 150-156.

Kaplan, halk tıbbının kökenine dinsel-büyüsel pratikleri yerleştiği makalesinde, öncelikle halk tıbbını ve modern tıbbı karşılaştırmış, daha sonra halk tıbbında din ve büyüün dahil olduğu tedavi yöntemleri üzerinde durmuştur. Yazılı kaynaklardaki din ve büyü alanına giren uygulamaları, Anadolu' dan örneklerle açıklamıştır. Kaplan, yerli toplumlarda yapılmış araştırma verilerinin incelenmesi sonucunda, halk tıbbında hastalıkların tedavisinin bir bütünün parçaları olan büyü ve din temelinde toplandığını tespit etmiştir.

- Saltık Özkan, T. (2012). “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kurumsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”. *Millî Folklor*, Yıl 24, S 95, s. 307-314.

Saltık Özkan söz konusu makalede, halk tıbbının temel niteliğinin bütüncül bakış açısına sahip olduğunu belirtir. Halk tıbbının inanç boyutu ile ele alındığı makalede, dinsel-büyüsel nitelikte olan uygulamalar ön plana çıkarılmıştır. Saltık Özkan, hastanın psikolojik iyileşmesinin temel koşul olduğunu belirtmiş ve Anadolu'daki dinsel-büyüsel halk tıbbı uygulamalarını psikomatik tıp, plasebo etkisi, kuantum iyileşme gibi kuramlar ışığında yorumlamıştır.

- Saltık Özkan, T. (2013). “Folklorun Yüz Yılında Halk Hekimliği Çalışmalarına Bir Bakış”. *Millî Folklor*, S 99, s. 137-144.

Saltık Özkan, Türkiye'deki folklor çalışmaları içerisinde halk hekimliği alanın nasıl yer aldığını incelemiştir. Kronolojik olarak halk hekimliği konusunda yapılan çalışmaları içerik, yöntem ve terminolojik açıdan değerlendiren Saltık Özkan, halk hekimliği çalışmalarının güncel durumuna da değinmiştir.

- Ersoy, R. (2014). “Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, Yıl:26, Sayı:101, s.182-192

Ersoy'un modernizm ve postmodernizm anlayışlarını mukayese edip halk hekimliğinin güncel durumu üzerine görüşler bildirdiği makalesinde, modern tıp karşısında halk hekimliğinin nasıl kendini kabul ettirdiğini konu almıştır. Postmodern yaklaşımla birlikte halk hekimliğinin farklı şekillerde tekrar gündeme gelmesinin ve öne çıkartılmasının kapitalizmin işine yaradığını örnekler üzerinden açıklamıştır.

- Yaylagül, Ö. (2104) “Anadolu'da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri” *Milli Folklor*, Yıl 26, Sayı 103, s:48-58

Yaylagül, Türk halk hekimliği açısından önemli olarak değerlendirilen eski ve orta Türkçe dönemdeki tıp metinlerinde tespit edilen bazı halk hekimliğine dair unsurları incelemiştir. Özellikle halk ilaçları ve dinsel-büyüsel uygulamalar üzerinden değerlendirme yapılan makalede, metinlerde geçen unsurlar açıklanıp Anadolu'daki örneklerine yer verilmiştir.

- Koç, Â. (2016) “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği” *Milli Folklor*, Yıl 28, Sayı 109, s:173-186

Koç, ağaçların kutsallığına vurgu yapmış ve günümüzde ritüel olarak sağaltım aracılığıyla halk hekimliğine aktarıldığını belirtmiştir. Ağacın halk hekimliğinde iyileştirici olarak karşımıza çıktığını belirten yazar, şifa ocakları, ziyaret yerleri ve kutsal ağaçları kozmogoninin kültürel sürekliliği bağlamında incelemiştir. Eskişehir ve Kütahya örneklerinde, türbe, ağaç, su üçlüsünün kutsal merkezler oluşturduğunu ve bu merkezleri ocaklıların yönettiğini belirtmektedir. Ayrıca örneklerde, şifa ocaklarında başvuru alan halk hekimliği uygulamalarını değerlendirmiştir.

- Polat, H.H. (2017). “Halk Hekimliği ve Tamamlayıcı Alternatif Tıp Üzerine Bir Değerlendirme” *Toplum ve Hekim*, Cilt: 32 Sayı: 1 s: 29-37

Polat, makalede temel olarak halk hekimliği, alternatif tıp, tamamlayıcı alternatif tıp alanlarını ele almış ve kıyaslamıştır. Alternatif tedavilerin medya ve iletişim çağı ile birlikte yaygınlaştığını dile getiren Polat, konunun ekonomik açıdan ve halk sağlığı açısından değerlendirmesini de yapmıştır.

- Tek, R. (2018). “Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak” *SEFAD*, (39): 189-204

Tek, pek çok kültür ve dinde olduğu gibi Türkler tarafında da kutsal sayılan toprağın, Anadolu sahası Türk halk hekimliğinde kullanım şekilleri, kullanım alanları ve yerleri üzerinde durmuştur. Ayrıca toprak ile ilgili inanış ve uygulamaların Anadolu halk hekimliğine yansımalarını da ortaya koymuştur.

- Kaplan, M. (2020). “Covid-19: Küresel Salgın Sürecinde Geleneksel ve Tamamlayıcı Tedavi Uygulamaları” *Milli Folklor*, Yıl 32, Sayı 127, s:35-45

Kaplan, küresel salgın olarak ilan edilen Covid-19 hastalığına yakalanmamak için halk arasında alınan geleneksel ve tamamlayıcı tedbirler konusunu ele almış, görüşmeler ve gözlem sonucunda elde edilen verileri kuramsal yaklaşımlarla analiz etmiştir. Söz konusu makalede, salgın sürecinde en fazla kullanılan geleneksel ve tamamlayıcı uygulamaların şifalı bitkiler olduğunu tespit edilmiş, bunun yanında dinsel-büyüsel pratiklerin de kullanıldığı belirtilmiştir.

3. ISPARTA VE MERKEZ KÖYLERİNDE HASTALIKLAR VE GELENEKSEL TEDAVİ UYGULAMALARI

Bu bölümde, Isparta ve köylerinde tespit edilen çeşitli hastalıklar ve bu hastalıklara karşı halkın tedavi uygulamaları konu alınmıştır. Yetmişten fazla hastalık ve rahatsızlığın tedavi pratikleri üzerinde durulmuştur.

3.1. Bağırsak Hastalıkları

3.1.1. Basur/Mayasıl

Bölgede *basur* veya *mayasıl* olarak bilinen hastalık, kalın bağırsak rahatsızlığıdır. Basur hastalığı için bölgede daha çok bitkisel emlerin kullanıldığı tespit edilmiştir. Hastalığın sağaltımında başvurulan uygulamalar şunlardır:

Basur hastalığına köpek bostanı (Rnunculus Ficaria) dediğimiz bitkinin kökünü kazılır, yıkanır ve rendelenir. Unla karıştırıp nohut büyüklüğünde yuvarlanır ve kurutulur. Daha sonra isteyen hastalara verilir. Aç karnına içiyorlar ve hastalık geçiyor. (K4)

Basur dediğimiz hastalığa için ilaç yapan var. Ona başvurulur. (K15)

Cirit atan (acı bostan) otunun topraktaki kafa gibi çıkan kökü rendeleyip kuruttuktan sonra demir havanda dövülür ve un gibi olur. Daha sonra o un eleğinde elenir. Bir bardakta leblebi tozu elenir. Bir bardakta toz şeker, oda havanda dövülür ve elenir. Bu üç bardak malzeme karıştırılır. Toz şeklinde olur, çay kaşığı ile bir kaşık sabah-akşam tok karnına su ile yutulur. Bu ilaç basur hastalığı için yapılır. (K20)

Mayasıl diye bir hastalık vardır. Kanama yapar. Yılan kaması ya da yılan burçağı denilen ot kökü ile beraber kazılır. Kökü soğan gibidir ve acıdır o yüzden lokum ile beraber yenir. Mayasıl hastalığını iyi eder. Köyde birçok kişi iyileşti. (K38)

Sığır kuyruğunu kaynatılıp o bölgeye sürülür, hastalığı geçirir. (K38)

Hastalığın sağaltımında tamamen bitkilerden yapılan emler kullanılmıştır. Söz konusu emler içim kullanılan bitkiler bölgede bulunan bitkilerdir. Sağaltımda kullanılan emleri yapan kişiler ikamet ettikleri köylerde ilaç yaptıkları bilinen insanlar olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ilaçları yapan kaynak kişiler, ilaçlarla birçok kişiyi

tedavi ettiklerini ve yaptıkları ilaçları çevrelerindeki basur hastalığı olan insanlara verdiklerini belirtmişlerdir. (K4, K20)

3.1.2. İshal/Amel

İshal sık ve sulu dışkılama durumudur. Halk arsında *amel* de denilen bu rahatsızlıkta karın ağrısı, halsizlik, sık sık tuvalete çıkma gibi çeşitli belirtileri olduğu bilinmektedir. Bu rahatsızlıkta vücudun sıvı kaybı olduğu için çok su içilmesi tavsiye edilmektedir. Bölgede ishal rahatsızlığı için tespit edilen sağaltma pratikleri şunlardır:

Bölgede bulunan ishal otu kaynatıp içtiğinde ishal geçer. (K2)

Kuru çay, tavada kavrulur ve su ile yenir. (K6, K8)

Haşlanmış patates yenir. (K16)

İshal olduğunda bolca ayran içilir. (K31)

Bolca kara çay içilir. (K31)

İshal olduğunda doktora gitmeden çörek otu, lokum veya leblebi yenir. (K48)

İshal için yarım çay kaşığı köy yapımı nişasta suya karıştırıp içildiğinde ishal hemen kesilir. (K51, K52)

İshal rahatsızlığının tedavi edilmesinde genel olarak bitkisel kökenli sağaltma pratikleri göze çarpmaktadır.

3.1.3. Kabızlık

Kabızlık, sıklıkla karşılaşılan ve çeşitli nedenlerden dolayı kalın bağırsak hareketlerinin azalmadır. Buna bağlı olarak boşaltım yapamama veya geç boşaltım yapma durumudur. Bölgede kabızlığın giderilmesi için yapılan sağaltma pratikleri şunlardır:

Kabız olduğunda zeytinyağı içilir. (K6, K8, K16, K48)

Kayısı yenir. (K6, K8, K16)

Zerdali yenir. (K6, K8, K16)

Ilık süt içilir. (K6)

Erik ezmesi yenir. (K48)

Bol sulu şeyler içirilir ve yenir. (K48)

Kabız olduğumuzda kendi yaptığımız kayısı kompostosu içeriz. (K51, K52)

Kabızlık rahatsızlığının sağaltımında sıvı ağırlıklı ürünler tüketilmektedir. Uygulamalar bitkisel ve hayvansal kökenli sağaltım uygulamalarıdır.

3.2. Bel ve Omurilik İle İlgili Hastalıklar

3.2.1. Bel Ağrıları ve Bel Fıtığı

Bel ağrılarının nedenlerini ağır kaldırma, yanlış hareket yapma, bel fıtığı gibi durumlara bağlayan bölge halkı, bu ağrılar için bazı tedavi pratiklerine başvurmuştur. Söz konusu tedavi pratikleri şunlardır:

Bel ve kulunç ağrılarına da zeytinyağını ısıtır ve üstüne limon sıkılır, o karışım ile bel ovulur. O rahatlatır. (K4)

Beldeki ağrılara için bele kupa çekilir. (K5, K6)

Birde toplu iğnenin ucu kızdırılır ve bele, kaba ete batırılırdı. Sarı sarı su çıkardı. (K5, K6)

Bel ağrıları için kuşak sarılır. Kuşak iyi gelir. (K23, K36)

Genel olarak bölge halkının tabiri ile “hafif bel ağrıları” için uygulanan tedavi yöntemleri yukarıdaki gibidir. Bu tür bel ağrılarında bölgede yaygın bir tedavi pratiği olan kuşak sarmanın, aynı zamanda bel ağrılarını önleyici bir tedavi pratiği olduğu da gözlemlenmiştir. Bel ağrısının nedenin bel fıtığı olduğu düşünülüyorsa sağaltma uygulamaları şunlardır:

Bel fıtığında bel çekme uygulaması yapılır. Eğer yapılmazsa ölene kadar ağrılar sürer. Çeneden uzun bir kumaş başa bağlanır, hastanın dizlerine bir oturur, bağlanan kumaş bir anda kendine doğru çekilir ve bel yerine gelir. Buna bel çekme denir. (K15)

Taze çocuklarda yani altı, yedi aylık çocuklarda fitik olur. Çocukların beli sararak iyileştirilir. (K39)

Bel çekme tedavisini genellikle bölgede kırık-çıkık ile ilgilenen, halk tarafından bilinen kişiler yapmaktadır. (K2) Ayrıca bölgede yaşını doldurmamış olan küçük çocukların yanlış oturtulması sonucunda oluşan ağrıya uygulanan tedavi pratiği şu şekildedir:

Bebeklerde bel batması olur. Çocuk yanlış oturtulduğunda olur. Çocuğu yüz üstü yatırtıp çapraz şekilde kolları ile bacakları ağır ağır birleştirilir. Önce bir bacağı ve

kolu sonra da diğerleri yapılır. Bu işlem yapılırken biri de belinin ortasına hafifçe bastırır. En son çocuğun bacaklarından tutulup baş aşağı sallanır. İyi olduğunu düşünüldüğü için gelirlerdi. Geğrek batması diye isimlendiriyordu. (K16)

Bel ağrılarında uygulanan tedavi pratikleri incelendiğinde tedavi pratiklerinin nedenlerine göre değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Söz konusu tedavilerin genellikle fiziksel müdahale içeren uygulamalar olduğu ve bunun yanında bitkisel ürünlerinde kullanıldığı görülmektedir.

3.2.2. Boyun Ağrısı ve Boyun Fıtığı

Yaygın olarak bölgede *boyun tutulması* şeklinde bilinen boyun ağrılarının çeşitli sebepleri olabilir. Bu ağrıların en önemli sebeplerinden biri boyun fıtığıdır. Bu hastalık için uygulanan pratikler şunlardır:

Boyun fıtığı olanlar sülük vurdurur ve hacamat yaptırır. Boyun fıtığı geçer. (K26)

Zeytinyağını ısıtır ve limon sıkarsınız onla ovarız. O rahatlatır. (K4)

Boyun ağrısında ve boyun fıtığında ovarak, masaj yaparak sağaltma veya bölgeden kan alarak sağaltma yapılmaktadır. Fiziksel müdahaleler ön planda olduğu için parpılama yolu ile sağaltma yapılmıştır.

3.2.3. Felç

Bölgede *inme, cin dokunması, cin çarpması, erişik* gibi isimlerle de bilinen felç, tıp bilimine göre “beyne giden hayati derecede önemli kan ve oksijen akışının ani bir şekilde kesilmesi veya azalmasıyla meydana gelir” (<https://www.cerrahi.com.tr/inme-felc-nedir-inme-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri/99/1180/>, 23.04.2022). Halk, felcin nedenlerini genellikle doğaüstü varlıklara bağlamaktadır. Felç için tespit edilen uygulamalar şunlardır:

Cin dokunması, cin çarpması derler. Mesela adamın ağzı yamulur, konuşamaz bunlar için muska yapılır. Hocalar okur ve muska yazar yerine gelir. (K25)

Felç olanlar için Sariüdris'te “çoban doktor” denen birisi var, o da dağdan taştan ot toplayıp kaynatıp satıyor. (K37)

İnme, felç olduğunda kişinin hemen damarlardan kan alınırsa iyi olur. Alamadığında felç kalıcı olur. (K48, K49, K50)

Felcin sağaltılmasında hastanın hocalar tarafından okunup muska yazılması, dinsel-büyüsel nitelikte bir sağaltma uygulamasıdır. Söz konusu uygulamada, felç olmanın nedenini doğüstü varlıklara bağlayan insanlar, hastalığın şifanı da dinsel sağaltım yöntemlerinde aramıştır. Ayrıca otlarla ilaç yaparak bitkisel kökenli sağaltma uygulamalarına ve vücuttan kan alarak ise parpılma yoluyla sağaltma uygulamalarına başvurulmaktadır.

3.3. Böbrek Hastalıkları

3.3.1. Böbrek Taşı/Kumu

Çeşitli nedenlerle oluşan böbrek taşı özellikle idrar yaparken şiddetli ağrılara sebep olabilmektedir. Böbrek taşının dökülmesinde ve hastalığın sağaltılmasında bölge halkı genellikle şifalı suları tercih etmektedir. Böbrek taşının neden olduğu rahatsızlık için yapılan tedavi pratikleri şunlardır:

Sav Köyü'nde bulunan Sinap suyu böbrek taşını döker. Böbrek taşı olanlar, oradan su içer. (K4)

Şifalı sular vardır, içtiğinde böbrek taşını ve kumunu döker ve ağrılar kesilir. (K6, K8, K20)

Hacdən gelen su, hastalıkların şifası için iyi geldiği için o sudan içilir. (K8)

Böbrek taşı için yörede bulunan yumurta boyası otu ya da boya otu denilen ot, kaynatıp içilir. Kaynatıp içildiğinde böbrek taşını döker. (K39) Kaynak kişi, bu şekilde birçok kişiyi bu hastalıktan kurtardığını belirtmiştir. (K39)

Bölgede halk hekimliği kapsamında böbrek taşı ve ağrısından kurtulmak için şifalı sulara ve bitkisel kökenli emlere başvurulmaktadır.

3.4. Cilt Hastalıkları

3.4.1. Ateşpâre

Yüzde ortaya çıkan kızarıklık ve şişlikler olarak bilinen bu hastalık için yapılan sağaltma pratikleri şunlardır:

Yüzde şişlikler olur. Ilık suyun içine şeker atılarak şerbet edilir ve yüzdeki o bölgelere kırmızı bir çaputla sürülür. (K6, K28) Pansuman yapar gibi sürülür. (K6)

Ateşpare hastalığında yüzde şişlikler oluşur, ateşpare ocağında topraklı ve şekerli su ile pansuman yapılır. Şimdi hastanelerde yapılan pansuman gibi bir çaputla ovularak, bir şeyler okunarak yapılır. (K16)

Uygulamalarda hastanın yüzüne bir nevi pansuman yapılmakta, ovulmaktadır. Suyun içine karıştırılan seker ve toprak gibi maddeler, halk hekimliği uygulamalarında ana unsurlar olarak veya bu uygulamalarda olduğu gibi yardımcı unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca uygulamaların okunarak yapılması dinsel yolla sağaltmayı da içerdiklerini göstermektedir.

3.4.2. Bezeme

Bir cilt hastalığı olan bezeme, vücutta beliren kırmızı noktalardır. (K8) Kaşındıkça çoğalan ve bu cilt hastalığı için tedavi pratikleri şunlardır:

Cilt hastalığı olan kırmızı noktalar derimizde çıkar. Bunlar kaşındıkça çoğalır, ulanır. Sarı toprağı su ile karıştırıp hastalığın olduğu yere sürüyoruz. İki gün boyunca yıkamıyoruz ve geçiyor. (K8)

Kırmızı toprağı çamur gibi kararlar ve olan yere sürülür. (K6)

Bezeme hastalığı ocaklı kişiler tarafından maden kökenli toprağın ana unsur olduğu tedavi pratiğiyle sağaltılmaktadır.

“Madensel emler içerisinde değerlendirilebilecek olan toprak, kimi halk hekimliği sağaltma uygulamalarında kullanılan önemli bir şifa kaynağı, yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan için kutsal olan toprak, halk hekimliğinde aynı zamanda bir güç ve kudret kaynağı olarak görülmüştür” (Tek, 2018:191).

3.4.3. Bulgur Püskürtmesi

Bir cilt hastalığı olan buğur püskürtmesi, vücudun her yerinde görülebilen, sivilce benzeyen, ince bulgur tanesi boyutlarında ve kümeler şeklinde kabarcıklardır. Söz konusu bu cilt hastalığının tedavi pratiği şu şekildedir:

Vücutta çıkan tane tane şeyler olur. Ocaklı ağzına bulguru alır, hastanın vücuduna doğru püskürtür. Buna bulgur püskürtmesi denir. (K6)

Şekil olarak bulgur tanelerine benzeyen cilt hastalığı için dilsel-büyüsel nitelikte sağaltma uygulaması yapılmış, bulgur araç olarak kullanılmıştır. Söz konusu uygulama, benzeri benzerle sağaltmaya dayalı büyüsel bir uygulamadır.

3.4.4. Çıban

Çıban bir tür deri hastalığıdır. “Çıban, vücudun herhangi bir yerinde oluşan ve çoğu, deride veya deri altında şişkinlik, kızartı, ağrı ve ateş ile kendini gösteren irin birikimidir” (TDK, 2005:421). Hastalığın halk hekimliği bağlamında uygulanan tedavi yöntemleri şunlardır:

Çıban çıktığında yumurtanın sarısı, zeytinyağı ve sabunu karıştırılarak merhem edilir, çıbana merhemini sardığında çıbanı deşer ve iyileşir. (K7)

Çıbanlara patlıcan kurusu yakılır. Patlıcanın saplarını yakılır, yağla karılır, yara erdiyse oraya kapkara sürülür. (K7)

Kaymak, şeker ve acısına dayanılmaz ama bir de cam tozu karıştırılır. Siğil ve çıbanlarda bu karışım sarıldığında iltihabı toplar ve çıbanı geçirir. İyileştirir. (K17)

Şapla otu çay gibi demlenir, soğuduktan sonra pamukla günde iki-üç sefer pansuman edilir. (K20)

Çıban çıktığında ak helva sararlar. Çam balı sararlar. Çıban patlasın diye bunlar sarılır. (K32)

Çıban çıktığında şekerli hamur sarılır. Soğan pişirir sarılır. Keten tohumunu kaynatılıp sarılır. (K48)

Eskiden parmakta danaburnu dedikleri iltihaplı çıban oluşurdu. Bu hastalık, dananın burnuna elini sokup çıkarma ile geçer. (K2) Bu uygulama telkin (ırvasa) yoluyla sağaltma uygulamasıdır.

Bölge halkı çıban tedavisinde patlıcan, zeytinyağı, şapla otu, çam balı, keten tohumu, soğan gibi bitkisel kökenli ürünleri hastalığın tedavisinde birincil unsur veya yardımcı unsurlar olarak kullanmıştır. Bunların yanında kaymak gibi hayvansal kökenli bir ürünü ve helva, şekerli hamur, toz şeker gibi ürünleri de çıban için em olarak kullanmışlardır.

3.4.5. Köstebek

Vücutta meydana gelen kabarıklıklar olarak bilinen bir cilt hastalığı olan ve *kösnü, köstü, körsü, köstebek* gibi adlarla anılan bu hastalık genellikle ocaklılar tarafından tedavi edilmektedir. Hastalığı sağaltma pratikleri şunlardır:

Köstebek ocağı vardır. Ocaklı toprağa idrarını yapar, çamur karar. O çamuru hastanın vücudunun kabaran yerlerine sürer. (K6)

Köstebek ocağında köstebeğin eştığı yedi tane ocaktan toprak alınır, onlar su ile karıştırılır, daha sonra hastanın olan yerine basılır. (K28)

Uygulamalarda ciltte oluşan bu hastalığı toprak ile tedavi edilmesi dikkat çekmektedir. Söz konusu bu toprak ise köstebeklerin yuvalarından alınmakta ve birtakım işlemlerden geçtikten sonra hastalığın olduğu bölgeye sürülmektedir.

Köstebek, İslam inancı çerçevesinde ve Türk mitolojisinde genel olarak kötü ve sevilmeyen bir hayvan olarak nitelendirilmektedir. Köstebeğin kabarttığı toprak da köstebeğin kötü ruhunu, onun teması ile almıştır. İnsan hayatında hastalıklar da kötü olarak nitelendirildiği için köstebek hastalığı, köstebeğin kabarttığı toprak birikintisi ile benzetilmiş ve benzerlik büyüsü mantığıyla hastalık tedavi edilmeye çalışılmıştır. (Uğureli, 2019: 167-173)

3.4.6. Kurdeşen/Ulama

Bir cilt hastalığı olan ve *kurdeşen* ya da *ulama* olarak adlandırılan bu hastalık, vücutta ortaya çıkan kaşıntıya bağlı olarak gelişen kızarıklık, kabarıklaktır. Söz konusu bu hastalığın bölgede sağaltma pratikleri şunlardır:

Çocuklar ulama olur ve bütün vücudu kabarır. Tuzlu su ile yıkanır. Ondan sonra koyun postu giyip buğday döğdüğüümüz dibegin etrafında üç kez dolandırılır ve sabaha bir şey kalmaz. (K37)

Kurdeşen hastalığı olduğu zaman başına bir peştamal alır, akşamüstü uluyarak gezilir ve geçer. Kurdeşende vücudun her tarafı kaşınır ve kabacık olur. Tuzlu su ile banyo yapılır, eğer geçmezse üç defa uluyarak dolaşılır. (K48) Hastalığın sağaltılmasında uygulanan yöntem büyüsel nitelikte sağaltma uygulamalarıdır. Hastalığın isminden dolayı kurt ile ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. “Boyuna kurt aşığı takmak, sabahları kurt gibi ulumak, dabazın diğer adı olan kurdeşenden dolayı

başvurulan bir usuldür. Kurdeşen isminin kurdu hatırlatması, hastalığın herhangi bir şekilde kurtla ilgili olduğu inancını doğurmuştur. Kurda ait herhangi bir şeyi üstte taşımak, kurtla sempatik bir bağ kurmak olacak ve hastalık da geçecektir. Sempatik büyüünün temas ve taklit ilkeleri ile benzeri benzerle iyi etme inancı, bu tedavilerin esasını teşkil etmektedir” (Örnek, 1966:106).

Hastalığın sağaltılmasında dinsel-büyüsel nitelikte uygulamalara yer verilmesinin yanında, tuzlu su ile yıkanma pratiği de dikkat çekmektedir. Bu pratiklerin birlikte yapılıyor olması sağaltma uygulamalarının hem dinsel-büyüsel hem gerçekçi olduğunu göstermektedir.

3.4.7. Mantar

Bulaşıcı bir hastalık olan mantar, bir deri hastalığıdır. Çeşitli türleri olan bu hastalık vücudun çeşitli yerlerinde ortaya çıkabilen enfeksiyon hastalığı olarak bilinir. Bölgede karşılaşılan bu hastalık için tedavi pratikleri şunlardır:

Mantar hastalığına karşı tuzlu suya ayağımızı ıslatırız. (K4)

Mantar hastalığında tuzlu su ile vücut yıkanılır. (K9, K10)

Tırnak mantarında sarımsak suyu sürülür. Çok faydası olduğunu görüyoruz. (K14)

Ayaklarda olan mantar için kına yakılır. Kına iyi gelir. (K37)

Ciltte olan mantar için bitkilerle tedavi edilir. Kırkbaş otu (aslan kulağı) deniyor, onun suyu sürülür. (K51, K52)

Hastalığın halk hekimliği bağlamında sarımsak suyu, kırkbaş otu, kına gibi bitkisel kökenli sağaltma uygulamaları dikkat çekmektedir. Ayrıca tuzlu su ile tedavi edildiği de tespit edilmiştir.

3.4.8. Nasır

Aslında bir ölü deri tabakası olan nasır çeşitli sebeplerden dolayı genellikle el ve ayaklarda oluşur. Kalınlaşan tabaka belli bir noktadan sonra rahatsız edici olabilir. Nasır için bölgede yapılan uygulamalar şunlardır:

Ayakta çıkan nasırı sökülür. (K1)

Nasırları da sıcak suya basılır, sonra taşla sürtülür ve gider. Çorapları eskitmez.
(K12)

Ayakta çıkan nasırlar için lahananın yeşil yaprağını hafif sıcak suda kaynatıp ayaklara sarılır, sabaha yumuşar, bir şey kalmaz. (K26)

Ayakta çıkan nasırda hocalar nasırın etrafını dağlardı. Nasır kurur, giderdi.
(K31)

Ayaktaki nasırlar sertlediğinde bıçakla kesilir. (K46, K48, K51, K52)

Genellikle nasırlar belli bir sertliğe ulaştığında kesilerek tedavi edilmekte ya da öncesinde bitkiler aracılığıyla veya sıcak su ile yumuşatılarak kazanmaktadır.

3.4.9. Saçkıran

Kafa derisinde olan bu hastalık, saçın bir bölümünün oval şekilde dökülmesidir. Bölgede saçkıran adı verilmektedir. Genelde çocuklarda olduğu söylenmektedir. Söz konusu hastalık için tedavi pratiği şudur:

Saçkıranda saçın bir bölümü dökülür, ona zeytinyağı ile ezilen sarımsak sürülür. Bunlar yapıldıktan saç yeniden gelmeye başlar. (K51, K52) Uygulamada bitkisel kökenli em kullanıldığı dikkat çekmektedir. Kaynak kişiler uygulamanın devam etmekte olduğunu belirtmiştir.

3.4.10. Siğil

Deri üstünde ortaya çıkan ve çeşitli şekillerde bulaşıcı olan siğil, sık karşılaşılan bir deri hastalığıdır. Siğil için bölgede birçok farklı sağaltma uygulama olduğu gözlemlenmiştir. Söz konusu sağaltma uygulamaları şunlardır:

Siğili çamın yaprağıyla okuyarak süpürülür. (K5)

Sütleğen otunun sütünü damlatılır. Bir de siğil kara tavuğun arkasını sürdüğünde geçer. Sütleğen dediğimiz bitki dağlarda yetişir. Onun yaprağını koparıldığında sütü çıkar. Sütü damlatılırsa iyi gelir, siğili kurutur. (K8)

Siğil elinde kaç tane ise ona göre iplik düğümlenir. Mesela on tane siğil varsa on tane ip düğümlenir. Yirmi tane siğil varsa yirmi tane düğümlenir. O ipte bir mezarın üstüne gömülür, arkaya bakmadan gelinir. (K9, K10) Bu uygulamada siğil sayısına göre ip bağlayarak hastalığın vücuttaki etkisinin bitmesini, ipi mezarın üstüne gömerek

ise hastalığın son bulmasını simgelemektedir. Söz konusu bu uygulama büyüsel bir sağaltma pratiğidir.

“Türk halk hekimliğinde büyüsel işlemlerle ilgili olarak taklit ilkesi, bağlama-düğümleme, düğüm, kilit vs. açma ya da çözme, kesme, eritme, kurutma ve yakma gibi uygulamalarında açıkça gözlenmektedir” (Aytar,1980:8).

Sütleğenin sütünü siğil olan yerlere damlattığında geçer. Bir de siğil iple bağlayıp kan gitmesi engellenir ve kökü kurutulur. Siğili jilet ile kesip gök incirin sütünü de damlatırlar. (K14)

Siğil okunur. (K15, K23) Irvasası ocağın külünü karıp çalmaktır. (K15) İtikat önemlidir. (K23) Dinsel-büyüsel uygulamaların yapıldığı siğil tedavisinde, itikat etmenin yani yapılan tedaviye inanmanın hastalığın geçmesini önemli ölçüde etkilediğini düşünen bölge halkı, eğer itikat edilmezse hastalığında geçmeyeceğini düşünmektedir.

Siğillerde dikenli siğilin tabanından sokulur ve karşıdan çıkar. Siğilin tabanı hava aldığı için zamanla üstü dökülür. (K16, K29)

Kaymak, şeker bir de cam tozu karıştırılır. Siğil ve çıbanlar da bu karışımı sarıldığında geçirir. İyileştirir. (K17)

İncir ağacının yaprağı kopardığında süt çıkar, onu çalınır. (K20)

Siğil ocağı vardır. Elllerinde siğil olanlar bu ocağa gider, ocaklı siğilleri çizerek urvasa eder. Ocaklara başvuranlar hala var, hatta Isparta merkezden gelenlerde olur. (K21)

Ocaklı aileler vardır. Siğile üç defa İhlas okur, ardiç ağacından dal kırar ve siğili süpürür. O dal kurudukça siğilde kurur, dökülür. (K25)

Ocaklı kişiye gidilir. Siğile sure okur ve üç defa tükürür, geçer. (K26)

Siğil eskiden atların dişine, ağızına sürülürdü. (K29)

Siğil, yara, çıban gibi hastalıklar urvasa yöntemiyle yapılır. Dağdaki ardiç ağacından bir dal parçası ile çivi alıp yaranın üstüne sürülür. Üç kez “al hastalığını ver şifanı”, denir. O çivi taşlara çakılır. Ardiç ağacının altına da bulgur, buğday vs. serpilir ve oradan kurt, kuş yer. Bu şekilde tedavi edilir. (K33) Hufford’a göre bu tür

pratiklerde söylenen sözler: “Siğilin yok edilmesi için kullanılan sözlü büyülerdir ve doğaüstü özellikler taşırlar” (Hufford, 2007:77).

Siğil için ocaklı kadın çizer ve okurdu o da geçerdi. (K34)

Yoz incir ağaçlarının dalı kırılır ve çıkan süt eldeki siğillerin tepelerine değdirilir. Onlarda kaybolur gider. (K38)

Ellerde siğil olurdu, onun ocağı vardı. Siğil önce okunur, sonra bıçakla sıyrılırdı. Bir hafta içinde siğil kaybolurdu. O kadar etkili olurdu. (K39)

Siğil olduğunda toplu iğne batırıp başını yaktığın takdirde oradaki göz yanar ve kuruma oluşur. Başka bir yöntem ise siğili yumuşattıktan sonra kesip gözü bulunduğu zaman geçer. (K47)

Siğillerin sağaltılmasında genellikle dinsel-büyüsel pratiklere başvurulmuştur. Ocaklı kişiler tarafından okunarak ve belli nesnelere araç olarak kullanarak dinsel ve büyüsel pratiklere dayanan sağaltma yöntemleri kullanılmıştır. Bitkisel ve madensel tedavi pratikleri ayrı veya dinsel-büyüsel uygulamalar ile birlikte karşımıza çıkmaktadır.

3.4.11. Tavukgötü

Bölgede *tavukgötü* olarak adlandırılan, genellikle ayakta çıkan ve ayakta hareket ederken çok rahatsızlık veren bir tür siğildir. Söz konusu bu hastalık için yapılan tedavi uygulamaları şunlardır:

Ayakta çıkan tavukgötünü yakarak tedavi edilir. Bir çivi ya da çuvaldızı ısıtarak yakılır. Her gelene bu uygulama yapılır. (K4)

Ayakta çıkan tavukgötü kavuğun götüne sürülür ve geçer. (K6, K12, K14, K16, K18, K36) İtikat edersen geçer. (K6) Tıpta onu yakıyorlar, köylü ırvasasında da tavuğun götüne değdirilir. (K14)

Tavukgötüne incirin sütünden sürülür. Yaprağını koparınca dalından süt çıkar, o süt çıkan yere bastırılır. (K20)

Ayıklarda tavukgötü çıkar, şimdi yine var doktorlar krem veriyor ama geçmiyor. (K25)

Tavukgötü çıktığında nasır bandını yapıştırılır ve üç dört gün sonra pense ile sökülür. Ayrık gibi kökü oluyor, kökü temizlediğinde bir daha çıkmaz. (K34)

Ayaklarda çıkan tavukgötünü bıçakla keserler. (K37, K48) Onun özü bulunur, iplikle asıldığında tamamen çıkar. Doktora ilaç veriyor yine de iyileşmiyor. (K48)

Ayakta çıkan tavukgötünü yıkayıp yumuşattıktan sonra ortasından bir toplu iğne batırılır ve gözü yakılır. Zamanla kaybolur, gider. (K47)

Tavukgötünü tırnak makası ile kesip özüne dağlarda olan sütleğen otunun sütünü damlatılır, o süt köreltir. (K51, K52)

Halk hekimliğinde çeşitli tedavi uygulamaları olan bu hastalıkta, tavuğa temas ile iyileştirme gibi büyüsel nitelikte ırvasa yöntemi ile sağaltma dikkat çekmektedir. Ayrıca kesme, delme, dalama şeklinde parpılama yöntemi ile sağaltma ve incir ağacı, sütleğen otu gibi bitki kökenli sağaltma uygulamaları yapıldığı görülmektedir.

3.4.12.Temre

Bölgede en çok bilinen cilt hastalıklarından biri olan *temre*, genellikle kol ve sırt bölgesinde küçük boyutta, etrafı çizgi şeklinde çevrik kızarıklıklar olarak karşımıza çıkar. Söz konusu bu cilt hastalığında genellikle ocaklı ailelere başvurulmakta ve dinsel-büyüsel sağaltma uygulamalarının ağırlıklı olduğu çeşitli şekillerde tedavi edilmektedir. Bununun yanı sıra bitkisel ve madensel kökenli tedavi uygulamalarına da rastlamaktadır.

Temre hastalığına arpa ile çizerler. (K3, K4, K17, K38, K39) Temre çizdirmeye gelen çok olur. (K4)

Soğana tükürüp temrenin olduğu yere sürülür. Temrenin sahibinin yüzüne de tü tü denir. Sonra kuru üzüm ve pekmez yedirilir. Soğan, pırasa gibi şeyler de yenilmez. (K6)

Tükürülür, sonra iğne ile çizilir. Çizerken “Benim elim değil Fatma anamızın eli” denir. (K7)

Temre çizilir. Temrenin başka bir türü vardır. Onun için keçeye bal sürülür, sobada ısıtır ve basılır. Kaşıntı kesilir. Üç gün boyunca gelirler. Herkese farklı keçe kullanılır. (K11)

Soğanı döğüp tükürerek temre olan yere sürülür. Daha sonra soğan üç yol ayırında bir yere koyulur. Soğan kurudukça temre hastalığı da kurur ve hastalık iyileşir. (K8, K16, K28)

Para büyüklüğünde kırmızı nokta gibi olur. Bu temreyi denizi atlayanlar iyi eder. Mesela İstanbul'u vapurla geçenler. Temreyi iyi edecek kişi denize atlayıp dönmüş olması gerekir. Önce Tebbet suresini okur, Allah rızası için temre çizilir. 3-5 gün sonra geçer. Atalardan duyduğumuz, çizecek kişinin denizi atlayan birisi olması gerektiğidir. (K12, K13)

Temre ocağında kaşıkla külü kararlar, temre olan yere sürerler. (K15, K19, K48)

Temre için incir ağacının yaprağı kopardığında süt çıkar, o çalınır. (K20)

Temre için okurlar. İtikat etmek önemlidir. (K23)

Üç defa İhlas okunur, ardiç ağacından dal kırılır ve temre süpürülür. O dal kurudukça temrede kurur, dökülür. (K35, K25)

Temre çıktığında da hocalar etrafını dağlar. Sonra bir yazı yazarlar ve kurur, gider. (K31)

Temre içinde ocaklılar vardır. Kalem ile çizer ve bir şeyler okur, üfler. Tükürür ve temre geçer. (K34)

Temreye bir çivi süreler, mezarlıktaki ardiç ağacına çiviye çakarlar. Sonra koca ardiçtan bir dal kırılır ve o dal kurudukça temre kurur. (K40, K41, K42)

Temre kesen ocaklar vardır. İğne ile çizer ve okurlar. Temre olan kişi de oradan bir su içer. (K45)

Temrenin ocağı vardır. Ocaklı kişini evindeki toprağı suyla karıştırıp temreye sürer. (K51, K52)

Temre için soğuk suda yıkanılır. (K55)

Uygulamalarda genel olarak ocaklı kişiler veya hocalar tarafından belli dualar okunarak temrenin etrafı bir nesne (arpa, iğne, kalem vs.) ile çizilmesi veya kül, toprak, ağaç paçası gibi maddelerin hastalığın olduğu bölgeye sürülmesi şeklindedir. Genel olarak dinsel-büyüsel nitelikte uygulamaların ağırlıklı olduğu, aynı zamanda dinsel-

büyüsel uygulamalar ile bitkisel ve madensel kökenli sağaltmaların birlikte yapıldığı uygulamalardır.

3.4.13.Topuk Dikeni

Halk arasında *topuk dikeni* olarak bilinen, topukta çıkan ve yürürken acı veren bir hastalıktır. (K15) Modern tıpta kireçlenme benzeri sert doku olarak tanımlanmaktadır. Bu rahatsızlığın bölgede tedavi edildiği bilinmektedir.

Topuk dikeni topukta çıkar. Nohut büyüklüğünde olur, üstüne basılmaz. Kökünü temizlemeden geçmez. (K15)

Topuk dikeni de tedavi edilir. Onu da yapanlar vardır. (K6)

3.4.14.Uyuz/Kaşıntı

Uyuz hastalığı, yoğun kaşınma ve bu sebeple vücutta kızarıklıklar, yaralara oluşturan bir hastalıktır. Bölgede bu hastalık için genellikle şifalı olduğu düşünülen sular ile tedavi edilmektedir.

Sav Köy' de şifalı su vardır. Sinap suyu denir. Kaşıntısı olanlar gider içer ve o suda banyo yapar. (K4, K11, K12, K25) Eskiden dışardan da çok gelirlerdi. (K11)

Kaşıntı olur, ona da uyuz denir. Vücuda tuzlu su çalınır. (K12)

Yakaören Köyü'nde kükürtlü su vardır. Kaşıntı, uyuz için insanlar oraya gider, banyosunu yapar. Suyun çıktığı yerden çamur vücuda çalınır ve geçer. (K15, K20) İbrik götürülür, banyo suyu orada ısıtılır. Orada yumurta yenir. Irvasası yumurtadır. Sonra üstündeki atlet veya külottan bir parça yırtılır ve oradaki bir ağaca bağlanır. Oradan geri dönerken de bozuk para oradaki taşın yanına koyulur. Gelen giden çocuklar onu alır, para buldum diye sevinir. Mevkii kükürt mevkiidir. Uyuz ocağı denir. (K15, K37)

Uyuz olduğunda, Çukurköy'deki tekkenin yanındaki sudan içtiğinde uyuz geçer. (K31)

Uyuz hastalığı için bölgedeki insanlar şifalı sular ile tedavi uygulamaları yapmaktadır. Ayrıca tuzlu suyla da tedavi edildiği görülmektedir.

3.4.15. Yanıklar

Vücutta çeşitli nedenlere bağlı olarak yanıklar oluşmaktadır. Yanıkların birçoğu kaza nedeni ile oluşan yanıklar olup dereceleri değişmektedir. Yanıklar dokunun hasar görmesine neden olmaktadır. Bölgede yanıklar için çeşitli tedavi pratikleri şunlardır:

Yanıklar kemreleşene kadar bir şeyle sarılır. (K1)

Sarı kantaron yağı kullanılır. Kantaron otu yolunur ve halis zeytinyağı karıştırıp karanlık odada rengi kırmızı oluncaya kadar kalır. Ondan sonra yanıklarda kullanılır. (K2, K16) Aynı krem ağrı ve sızıya da iyi gelir. Hem acıyı keser hem tedaviyi yapar. (K2) Bu uygulamada bitkisel kökenli em yapılarak sağaltama yapıldığı dikkat çekmektedir. Bu uygulamanın daha çok orta ve büyük dereceli yanıklarda kullanılmaktadır.

Yanıklara yumurta iyi gelir. Beş tane kadar yumurtanın sarısını tavada yağı çıkana kadar kavrulur. Daha sonra tülbentte sıkıp süzülür ve yanığa sürülür. Yanığı iyi eder. (K4) Hayvansal kökenli yumurta sarısının ana unsur olduğu bu emde bitkisel kökenli zeytinyağı yardımcı unsur olarak kullanılmıştır.

Yanıklarda yanan yerin üstüne un serpilir. Isparta'da otlardan krem yapan kişiler de var, onlara müracaat edilir. (K6)

Yanıklarda patatesi rendelenir, üstüne zeytinyağı ve kantaron yağı eklenir. O yapılan merhem sarılır. (K11)

Yanıklarda Şarkikaraağaç'ta ilaç yapan bir kadın var, onun ilacını kullanılır. Bitkilerden yaptığı söyleniyor. Denedik, iyi sonuçlar aldık. (K16) Leke de kalmıyor. (K16, K37)

Yanmalarda yoğurt sürülür. (K18, K28, K34)

Yanıklar için otlardan ilaç yapılırdı. (K25) Birde yanıklara salça sarılır. (K25, K34)

Yanmalarda yanan yer soğuk suya basılır. (K28) Diş macunu sürülür. (K28, K34)

Yumurtayı haşlanır. Beyazını ayırılır. Yumurtanın sarısı, saf zeytinyağı ile kahverengi olana kadar kavurulur. Ondan sonra bunu tülbent ile süzüp alta inen zeytinyağı ve yumurtanın özünü merhem olarak kullanılır. Bu ilaç kesinlikle iz

bırakmaz. (K30) Kaynak kişi, yanıklar için yaptığı merhemi elektrik, sıcak su, sıcak çay, sıcak yemek, sıcak yağ tarafından oluşan derin yanıklarda kullandığını ve iz dahi kalmadığını belirtmektedir. (K30)

Yanık tedavisindeki sağaltma pratikleri arasında bitkisel kökenli ve hayvansal kökenli ürünlerin belli işlemlerden geçtikten sonra em olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu tür emler daha çok orta ve büyük dereceli yanıklarda kullanılırken yoğurt, salça, diş macunu ve soğuk su ile yapılan sağaltmalar ise daha hafif yanıklar uygulanmaktadır.

3.4.16. Yılancık

“Yılancık hastalığı olarak da bilinen erizipel; deride ağrı, kızarıklık, şişlik ve ısı artışı ile ortaya çıkan en çok bacaklarda görülen bir deri enfeksiyonudur” (<https://www.drberkantoman.com/tr/article/desc/50495/erizipel-yilancik-bir-deri-enfeksiyonu.html>, 27.04.2022). Söz konusu bu deri hastalığı için bölgede tespit edilen tedavi pratikleri şunlardır:

Yılancık hastalığında vücudun her yeri şişer, kızarır, kabarır. Ocaklı her tarafını bıçakla çizer. Pis kan akar. (K6) Bu uygulamada, parpılama yolu ile sağaltma yapılmıştır.

Yılancık hastalığı için yılanın kefenini yerler. (K5)

3.4.17. Yaralar

Vücudun herhangi bir yerinde kesilme, yırtılma, çizilme vb. durumların sonucunda veya başka nedenlerden dolayı oluşan yaralara karşı halk hekimliği kapsamında değerlendirilebilecek çeşitli tedavi uygulamaları tespit edilmiştir. Halkın açık yaralarda uyguladığı tedavi pratikleri şunlardır:

Açık yaralara evvela sarı kantaron yağı döker, sararız. (K4, K11) Kantaron yağını doğal olarak yapılır. Kantaron otu biçilir ve kavanoza basılır. Üstüne zeytinyağı dökülür. O kavanoz güneşte üç ay durur. Üç ay sonra rengi kıpkırmızı olur. Yaralara, berelere hemen dökülür ve sarılır. İzlere de iyi gelir. (K4)

Dağda bir şey olduğunda, bir yerimiz yaralandığı zaman ilaç yoksa hemen idrar yapılır. İdrar yarayı yakar ve iyi gelir. (K4)

Mesela boğazında yara oluştuysa sirke kaynatılır ve gargara yapılır. Sirke boğazdaki mikrobu kırar, iyi olur. (K4)

Açık yaralarda bir çaput (keçe, peşkir) yakılır ve küllü yaraya basılır. (K6, K7, K39, K50) Kül basılır. (K16, K18, K28, K39, K40, K41, K42, K50) Yaygın olarak açık yaraların tedavi edilmesinde görülen bu pratik, Oğuz Türklerinin yaşam şekilleri hakkında bize bilgi veren Dede Korkut hikâyelerinden Salur Kazan'ın Evinin Yağmalandığı Boy' da karşımıza çıkmaktadır.

Deri kemer bıçak ile kazınır, çıkan pamuk gibi şey oraya basılır. (K6, K15, K28, K46, K50)

Açık yaralara soğan dövülür ve yaraya sarılır. (K7, K38) Hayvan tersi sarılır. (K7, K9, K10) Bunlara koca karı dermanı, ilacı denir. (K7, K37)

Açık yaralara tütün basılır. (K9, K10, K14, K28, K34, K38, K46, K50). Çamur basılır. (K9, K10)

Yaranın üstüne bıçak basılır. (K14)

Açık yaralarda bir tükürük çalınır, çaput bağlanır. Bu peygamber efendimizden kalmaz. Peygamber efendimizin merhemidir. Yara çok büyük olursa diktirilir. Ufak tefek yaralar bu şekilde tedavi edilir. (K12)

Eli bıçak kesti ya da bağa bahçeye gittiğinde ağaç yırttı ise şapla otunu çay gibi demlenir, soğuduktan pamukla günde 2-3 sefer pansuman edilir, hiçbir şey kalmaz. (K20)

Eskiden dağa gidilirken eşeklerin sırtı semerden yağır açar, yara olurdu. Şapla otunu kaynatıp iyi ederdik. (K20)

Yaralarda şapla otunu kullanılır. Şapla otunun antibiyotik etkisi vardır. Mesela boğazında yara varsa onu kapatır. Bir yerin yüzüldü ya da kesildiyse şapla otu ve sarı kantaron kullanılır. Sarı kantaronu kırılıp zeytinyağına basılır, bir ay bekler ve kırmızı bir renk alır, daha sonra yaralara, yanıklara kullanılır. (K26)

Açık yaralarda ya da bıçak kestiğinde pek bir şey yapmayız, o kendi kendine geçer. (K30)

Açık yaralara şeker, bal sarılır. (K32) Kan akmasın diye kesilen yer çaputla bağlanır. (K1, K32, K37)

Açık yaralarda pamuk basılır ya da kan taşı kullanılır. (K36)

Tedavi pratikleri incelendiğinde, halkın açık yaralar konusunda bölgede yaralara şifa olarak bilinen *şalba/şapla otunun* yanı sıra sarı kantaron, tütün, soğan, sirke gibi bitki kökenli ürünlerin em olarak kullanıldığı görülmektedir. Yaralarda hayvan tersi, bal gibi hayvan kökenli ürünler em olarak kullanılırken bıçak, taş, toprak gibi ise maden kökenli ürünlerinde em olarak kullandığı görülmektedir.

3.4.18. Yüzdeki Lekeler ve Kırışıklıklar

İnsanların sağlıklı kalmak ve güzel görünmek için yüzlerindeki çil, akne, kırışıklıklar ve yüzlerindeki lekeler için bazı pratikler geliştirmişlerdir.

Yaz kirazının suyuyla yüz yıkandığı zaman kırışıkları yok eder, lekeleri yok eder, yüz cam gibi olur. Yaz kirazını bir kaba sıkılır. Posasını süzüp suyunu şişeye katılır ve ağzı kapatılır. Yüzümüzü onuna yıkadığımızda yüzde hiçbir şey kalmaz. (K20)

Yüz gülsuyu ile silindiğinde tertemiz olur, lekeler kaybolur. (K16)

3.5. Çeşitli Ağrılar ve Ağrılara Bağlı Bazı Hastalıklar

3.5.1. Baş Ağrıları

Genel olarak baş ağrısı, nörolojik veya psikolojik birçok farklı nedenden dolayı insanların çok sık karşılaştığı bir rahatsızlıktır. Isparta ve çevresinde, halkın baş ağrısının nedenleri arasına nazarı da yerleştirdiği gözlemlenmiştir. Baş ağrısı durumunda halkın sağaltma uygulamaları şunlardır:

Baş ağrısında ince ince kesilen patates üzerine tuz veya karabiber ekerek bir beze konur ve başa sarılır. Patatesin soğukluğu baş ağrısını çeker ve ağrı geçer. (K8, K9, K10, K21, K30, K32, K34, K35, K46, K51, K52, K55)

Baş ağrısı olduğunda hoca okur. (K11)

Baş ağrısında patates ve limon dilimlenip sarılır. (K11)

Baş ağrısında eskiden kurşun dökerdik. Kurşunu tavada eritir ve atmış yetmiş çıkmış gitmiş diyerek suya bir dökerdik. Bizim elimiz değil Fatma anamızın eli, diyerek analarımızın adını anar, onları vekil tutardık. Tebbet suresi okurduk ve geçirdi. (K12)

Baş ağsında sarımsak, maydanoz yemek gibi doğal, bitkisel şeylere yöneliriz. Halk arasındaki bu tedaviler konusunda bilgimiz vardır. Başımız ağrıdığında bitkisel bir antibiyotik olan sarımsağı alırız. (K14)

Mesela kayınpederim kafasından çok ağrı çeker. Her bahar sülük alıp yapıştırır ve ağrının azaldığını düşünür. Sülük tedavisini etrafımızda çok uygulanır. (K16)

Baş ağsında iki elimizi başın iki yanına koyup sıkıtılır ve beş dakika o şekilde beklediğimizde geçer. (K18)

Baş ağsına neden olan eğer sinüzit ise papatya çiçeğinin kurusu veya yaşını çay gibi demlenir ve soğuduktan sonra avuç içine döküp abdest alır gibi buruna çekilir. Kafa kuş gibi olur, bir şey kalmaz. Ağrı geçer. (K21)

Baş ağsında papatya ve ebegümece kaynatılır içilir. (K21)

Baş ağsı için, nazar için muska yazarlar. (K25, K38)

Baş ağsında birkaç çeşit otlarımız var onlardan içilir. Baş ağsında kafadan kan alınır, hacamat yaptırılır, en güzeli odur. (K26)

Yassı taşları soğuk sudan çıkarır, alnımıza koyardık. Daha sonra bir bezi soğuk suyla ıslatılır, başımıza sarardık. (K32)

Baş ağsında dinlenmek, uyumak gerekir. Ağaç halinde olan ada çayından içilir. İlaç kullanmayız. (K54)

“Tıp dünyasının babası olarak kabul edilen Hipokrates, bahçesinde adaçayı ekili olan birisinin nasıl öldüğünü anlayamıyorum, demiştir. Ünlü hekim Diyoscaride kanamalara, kesiklere, ateşlere, idrar yolları taşlarına, kadınların adet dönemi düzensizliklerine adaçayını önermiştir. 1600’lü yıllarda veba salgınından korunmak için kullanılmasıyla ününe ün katmıştır” (Baytop, 1999:142).

Uygulamalar arasında genel olarak bitkisel tedavilerin yoğun olduğu görülmekte iken bölge halkının geniş tedavi pratiğine başvurduğu bu rahatsızlıkta, hacamat gibi parpılama yoluyla yapılan sağaltma yöntemine ve sülük tedavisine de yer vermiştir. Ayrıca bölgede baş ağsına nazarın da neden olduğunu düşünen halk hocalara başvurma, kurşun dökme ve muska yazdırma gibi dinsel-büyüsel sağaltma yöntemlerine de başvurmuştur.

3.5.2. Diş Ağrıları ve Diş Çürüğü

Bazen son derece rahatsızlık verici olan bu ağrılara karşı halkın deneyimleri ve ürettikleri çeşitli tedavi pratikleri vardır. Özellikle diş minesinin çeşitli sebeplere bağlı zarar görmesi ve çürüklerin oluşmasıyla ağrılar ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu ağrıların sağaltılmasındaki halk hekimliği pratikleri şunlardır:

Bir pamuğa kolonya döker, çürük dişe bastırılır. (K5, K6)

Diş ağrısında tuz basılır, ilaç varsa koyulur. (K9, K10)

Diş ağrısı için çürük dişe aspirin koyulur. (K15)

Diş ağrısında sigaranın tütününü kor ile yakılır ve dipte kalan katran gibi çirk ağrıyan çürük dişe sürülür. (K32)

Kekik yağı sürülür. (K32)

Diş ağrısında ağrıyan dişe karanfil koyulur. Hap koyulur. (K48)

Çocuk diş gıcırdattığında caminin kapısını geveletilir. (K49)

Diş ağrısında eğer diş çürükse sökülür. Kerpeten ile diş sökülür. Söktükten sonra sigara külü basılır, küçük yaşta olanların dişi aynı yerden geri çıkar. (K51) Halk hekimliğinde hastalıkların aşamaları tedavi pratiklerine yön vermektedir. Çürüğün ileri seviyede olduğu, çok ağrı veren dişlerin çekilmesi bu durumu bize göstermektedir.

Diş ağrısında tercih edilen uygulamalar arasında kekik yağı, karanfil gibi bitkisel sağaltma yöntemlerine başvurulurken tuz gibi madensel kökenli sağaltma da tercih edilmektedir. Ayrıca kolonya ve aspirin gibi endüstriyel ürünlerin sağaltımda kullanıldığı görülmektedir. Bu durum halk hekimliğinin modern çağın getirilerini de araç olarak kabul ettiğinin ve halk hekimliğinin sürdürülebilir bir alan olduğunun göstergesidir.

3.5.3. Diz ağrısı, Kireçleme ve Eklem Ağrıları

Diz ağrıları her yaştan insanın karşılaşılabileceği gibi orta yaş üzeri insanların çok sık karşılaştığı bir ağrıdır. Diz ağrıları kireçleme ve eklem ağrıları için tespit edilen halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

Diz ve eklem ağrılarına sıcak keçe sarılır. Koyun yapağısı, kepenek, keçe parçaları dolandır. Birde eklem ağrılarında beyaz kıldan çorap örür, çizme gibi dize

kadar çekerdik, dizleri sıcak tutması için yapılır. Düz çorap giymezdik kışın kıl çorap giyerdik. (K1)

Diz ağrıları için sülük yapıştırılır. Vücuttaki mikrop kanı çeker, çok faydası bulunuyor. Isparta'da bunu yapanlar vardır. (K4, K36)

Dizlerin kireçlemesine kuşburnu ezilip suya atılır, ertesi gün içilir. Bir ay boyunca her gün devam edildiğinde dizlerin kireçlemesine iyi gelir. Kuşburnunu bugün ıslatarsan yarın içeceksin, bir gün bekleyecek. (K4)

Diz ağrılarında, eklem ağrılarında lahananın dışındaki yeşil yaprağı diz kapaklarına vururlar(sararlar). İyi gelir, yumuşatır. (K15, K26)

Diz ağrılarında, kireçlenmede, eklem ağrılarında kaplıcalara gider. Isparta'ya yakın olan Afyon Sandıklı kaplıcalarına gidip ağrılarının azaldığını söyleyenler vardır. (K16)

Kirli koyun yapağısı dizlere sarılır. Kirli yapağının ağrıyan dize çok faydası olur. İkincisi bamyayı kaynatıp, yumuşatıp leblebi gibi yenir. Dizlerdeki bağlara ve ağrılara çok iyi gelir, faydası olur. (K20)

Dizlerdeki kireçleme için köyden meşe odunu toplanır, temizleyip yakılır. Çıkan kül bir tavaya alınır ve suyla karıştırılır. Bulamaç gibi, sakız gibi olduğunda o dizlere sarılır. Bunu yaptıktan sonra sabah kalkışınızda dizlerde ağrı, sızı hiçbir şey kalmaz. (K31)

Dut ağacının yaşından parmak şeklinde hatta biraz daha uzun dal kesilir ve sadece tezek ile yakılan ateşin içine yaş dalı sokulur. O yaş olan dal aynı kızarmış demir gibi olduğunda hasta yüzüstü yatar ve iki kişi hastayı tutar. Daha sonra kızaran dut dalı ile hastanın o bölgesi dağlanır. Dağlanan yerlerden iltihap akar. Kırk gün boyunca verilen merhem sürülür. Sonunda diz ağrısı kalmaz, bacaklarda hiçbir sıkıntı kalmaz. Sinüzit içinde başının iki yanında dağlanır ve iltihap akar. Kırk gün boyunca merhem kullanılır ve baş ağrısı geçer. (K34) Bu uygulamada diz ağrıları için dağlama tekniği kullanılmıştır.

Dizlerde ağrı ya da kireçleme olduğunda koyun yapağısı sararlar. (K48, K51, K52) Zift sararlar. (K51, K52)

Bölge halkının özellikle diz ağrılarında kirli koyun yapağısı ve yün çorap gibi hayvansal kökenli ürünlerin kullandığı görülmektedir. Ayrıca kireçlenme ve eklem ağrılarında şifalı olduğu düşünülen kaplıcalara başvurulmuş olan bölge halkı, bu tür ağrılarda bitki kökenli sağaltmalara da yer vermiştir.

3.5.4. Karın Ağrıları

Çeşitli nedenlere bağlı olarak karın bölgesinde hissedilen ağrıların tedavi edilmesinde bölge görülen sağaltma pratikleri şunlardır:

Karın ağrısında şalgam suyu içilir. (K1)

Karın ağrısında kepici döverek un haline getirir ve pişirirler. Sonra bir çaputa sıvar, karnına sararlar. Bu iki üç sefer yapılır. (K6)

Karın ağrısı için papatya içilir. (K11, K30) Bir de karna sıcak su torbası koyulur. (K30)

Karın ağrısında ısırgan otu ile maydanozun suyunu içilir. Isırgan otu olsun, nane olsun, maydanoz olsun, sarımsak olsun vs. faydalı olduğunu biliyoruz. (K14)

Karın ağrısında ayak tabanına kekik yağı sürülür. Zaten insan her şeyi tabandan alır. Çocukların karnı ağrıdığına kesme şekere iki damla kekik yağı damlatılır ve çocuklara yutturulur. Kekik yağı gerçekten etkili, doğal bir şeydir. (K18) Hastalıkların birçoğunun ve karın ağrısının nedenleri arasına insanların yer ile en çok temas ettiği uzvu olan ayakların tabanından aldığı dile getiren kaynak kişi, hastalığın tedavisini de orada bulmuştur.

Karnımız ağrıdığına dikenli otların kafasını geverdik, yutardık, ırvasa yapardık. Karın ağrısında tuğla ısıtılır ve karnı sıcak tutması içi koyulur. (K19)

Karı ağrısında, baş ağrısında papatya ve ebeğümeci kaynatılır içilir. (K21)

Karnımız ağrıdığına dağdan getirilen çiçekleri içerdik. Karnımızın ağrısı geçerdi. Dağlardan üç, dört ot getirirlerdi, onları kaynatır, içerdik. (K55)

Mide de yara varsa çay yerine şapla otunu içilir, yarayı dondurur. Soğuk ya da sıcak içilebilir. (K20)

Karın ağrılarında özellikle şalgam, papatya, ısırgan otu, maydanoz, kekik, ebeğümeci, şapla otu gibi bitki veya bitki kökenli ürünleri şifa olarak görmüşlerdir.

Ayrıca toprağın işlenmesi ile oluşturulmuş olan kerpiç ve tuğla gibi ürünleri birtakım işlemlerden geçirdikten sonra karın ağrısı tedavisinde kullanmışlardır. Bilindiği gibi toprak dört ana unsurdan birisi olarak kabul edilir. Kutsallık atfedilen toprak, halk hekimliğinde ise yukarıda verilen uygulamalarda olduğu gibi çeşitli şekillerde kullanılmıştır.

3.5.5. Kulak Ağrıları

Kulakta oluşan ağrılar için çeşitli sağıltma uygulamalarına ulaşılmıştır. Söz konusu ağrıların sağıltma uygulamaları şunlardır:

Kulak ağrısında sarımsak ezilir ve kulağa koyulur. Ondan sonra katran koyardık. Anne sütü sağıarız, azıcık tuz karıştırıp çocuğun kulağına akıtırız. (K48)

Kulak ağrısında yeni doğum yapmış bir kadının sütünden damlatılır. (K6, K16, K51, K52)

Kulak ağrılarında sigara dumanı çekip ağrıyan kişinin kulağına üflenir. (K51, K52)

Kulak ağrısı durumunda özellikle anne sütü veya anne sütünün temel olduğu karışımların tercih edilmesinin sebebi, halkın şifa belleğinde anne sütünün yer almasıdır. “Türklerin çok eskiden anne sütünün yararını bilmesi meselesidir. *Dede Korkut Hikâyeleri*’nin 16. yüzyılın başında yazıya geçtiğini kabul edersek, Türkler arasında anne sütünün yararının dört yüz yıldan bu yana bilindiği sonucuna varabiliyoruz” (Alptekin,2010:7).

Uygulamalar arasında sarımsak ve katran gibi bitkisel kökenli sağıltım uygulamaları ve duman ile yani tütsüleme şeklinde tedavi yapıldığı görülmektedir.

3.6. Çocuklarla İlgili Sağlık Sorunları

3.6.1. Altını Islatan Çocuklar

Bazı çocuklar bebeklik döneminden çıkmış olsa da altını ıslatmaktadır. Bu tür çocuklar için yapılan uygulama şudur:

İdrar kaçıran çocuğa ip bağlanır. Yedi kere ip bağlanır çözülür. (K49) Büyüsel nitelikte bir sağıltma uygulamasıdır.

3.6.2. Aydaşlık

Çocukların hastalanıp zayıflaması veya bir deri bir kemik kalması durumunda yapılan bazı sağaltma uygulamaları vardır. Hastalanan, zayıf kalan, büyüyemeyen çocuklar, aydaş olarak da nitelendirilmektedir. “Aydaş kelimesinin Derleme Sözlüğündeki anlamları ise şöyledir: “Zayıf, cılız, bacakları çarpık, yaşına girmemiş çocuk, aynı ay içinde doğan çocuklar, anormal doğan çocuk, şaşı” (Karasoy, 2008:76).

Bu tür rahatsızlıkları olan çocuklar için bölgede yapılan bazı sağaltma pratikleri şunlardır:

Aydaş pişirilir. Üç yol ayırında büyük bir ekmek pişir, ortasından delinir ve çocuk içinden geçirilir. Bu uygulama çocuk aydaş olduğunda yapılır. (K9, K10)

Çocuğu kırk basarsa veya başka bir şey olursa aydaş pişirilir. (K48) Çocuğun aydaş olması, çok zayıflaması kırk basmasına da bağlanmaktadır.

Çocuklar hasta olduğunda delik taştan geçirilir. (K1, K51, K52) “Atmış yetmiş çıkmış gitmiş” diyerek delikten geçirilir. Bu şekilde üç kere delik taştan geçirilir. (K51, K52)

Isparta Hisar mahallesinde delik taş vardı. Büyüyemeyen, zayıf kalan çocuklar bu taşlardan geçirilirdi. (K33)

Büyükgökçeli Köyü'nün mezarlığında delik taş vardır. Hasta olan çocuklar bu delik taştan geçirilir. (K38, K44)

Çocuklara hasta olduğunda, bir deri bir kemik kaldığında Eğirdir'in Sevinçbey Köyü'ndeki ağaçta atlatılır. (K44)

Hasta olan çocuklar, Gelincik Köyü'ndeki delik taştan geçirilir. (K46, K55) Delik taşın olduğu yerde bir çalı vardır, o çalıya çaput bağlanır. (K46) Delik taşın iki tarafına iki kişi geçer ve çocuk üç kez “al çürüğünü ver sağımı” diyerek delikten geçirilir. Daha sonra oraya iki tane çivi çakılır. Evde ne varsa; buğday, buğur vb. kurt, kuş yesin oraya serpilir. (K55)

Hasta olup çok zayıflayan çocukların delik taştan, pişirilen ekmeğin ortasından veya ağaç arasından geçirildiği göze çarpmaktadır. Bölgede hasta olan ya da aydaş çocuklar için yapılan bu pratikler aslında yeniden doğuşu simgelemektedir. Delik taştan, pişirilen ekmeğin ortasından veya ağaç arasından geçirilen çocukların

rahatsızlıklarını ve rahatsızlıklara neden olduğu düşünölen kötü ruhları arkalarında bıraktıkları düşünölmektedir. Söz konusu bu uygulamalar ırvasa yoluyla yapılan sağaltmalar arasında değeriendirilebilir.

3.6.3. Çocuklarda Gaz

Bebeklerde görölen gaz sancısı, bebekleri rahatsız eden bir sancıdır. Bebeklerin sürekli ağlamasına ve huzursuz olmasına neden olan gaz sancısı, midede yaşanan bazı hareketlenmelerdir. Bebeklerin gaz sancısını rahatlatmak için tespit edilen uygulama şu şekildedir:

Çocuklarda gaz olduğunda hamuru ısıtılır, üstüne zeytin yağı sürölür ve çocuğun göbeğine koyulur. Böylece çocuğun gazı çıkar. (K16)

3.6.4. Katılma/Uğunma

Çocukların ağlarken kısa süre sessiz kalıp morarması ve kendini kaybediyor gibi olmasına bölgede *uğunma* denilmektedir. Söz konusu bu durum tıp biliminde katılma nöbeti olarak adlandırılmaktadır. Bölgede çok ağlayan ve uğunan çocuklar için yapılan sağaltma uygulamaları şunlardır:

Uğunan çocuklar, yani ağlayıp durmayan kendini kaybeden çocuklar için çocuğun içindeki atleti çıkarıp olduğu yere çivi ile çakılır. Üç hafta cuma günleri o atlet çivi yere çakılır. Üç hafta sonunda çivi mezarlığa gömölür. (K3)

Çocuğun uğunmaması için eğer eve un gelecekse önce beşik bile çocuğu dışarı çıkarılır, un eve girdikten sonra çocuk eve getirilir. Unlara dikkat edilir, uğunan çocuk bundan uğunur, denir. (K3)

Çocuklar çok ağladığında hocalara muska yaptırılır. İki muska yazdırılır biri suya atılır, biri de çocuğa takılır. (K6)

Çok ağlayan çocuk için Cuma günü sela ile ezan arasında ağzına usulca pabuç vurulur ve dua edilir. (K16)

Çocuk çok ağlıyorsa delik taştan geçilir. (K47)

Uygulamaların dinsel-büyüsel nitelikte olması dikkat çekmektedir. Ayrıca bölgede, çocukların hasta olduğu düşünöldüğünde delik taştan geçirilmesi çok yaygın görölen bir uygulamadır.

3.6.5. Kızamık

Bulaşıcı bir hastalık olan kızamık, ciltte kırmızı renkte döküntüler ve soğuk algınlığı belirtileri gösterir. Genellikle çocuk yaşlarda geçirilen kızamık hastalığı için bölgede uygulana sağaltma pratikleri şunlardır:

Kızamık hastalığında pekmez, bal, şerbet, lokum gibi bol tatlı yedirilir. (K8, K9, K10, K12, K37, K48) Kızamık olan banyo yapmadan bal, pekmez yedirilir. (K51, K52) Ekşi, tuzlu yedirilmez. (K16) Kızamık olan kişi sıcak yerde durur. (K12)

Kızamıkta bazı otları kaynatıp sularını sürerlerdi. Bir hafta içinde çocuk kızamıktan kurtulur. (K33)

Kızamık için tatlı bol yedirirler. Birde çocuğun ateşini alsın diye vücuduna rakı damlatır ve sürerler. (K37)

Soğuk doğal kaynak suyunda yıkanılır ve kızamık geçer. (K55)

Kızamık hastalığında uygulanan pratikler daha çok hastalığın hızlı atlatılması için yapılmaktadır. Genel olarak kızamık hastalığında tatlı yedirilmektedir. Bunun yanında bitkisel kökenli sağaltma uygulaması ve şifalı sular ile sağaltma uygulaması da vardır. Hastalığın belirtilerinden biri olan ateşi düşürmek içinde bazı uygulamalar yapılmaktadır.

3.6.6. Konuşamayan Çocuklar

Bazı çocuklar farklı nedenlerden dolayı yaşı geldiği halde konuşamayabilir. Bu süreçte konuşamayan çocuklar için farklı uygulamalar yapılmaktadır. Bu uygulamalar arasında dinsel-büyüsel nitelikte olan uygulamalar ağırlıklıdır. Bölgede konuşamayan ya da geç konuşan çocuklar için yapılan uygulamalar şunlardır:

Konuşamayan yatırların etrafında dolaştırırlar. Bu yatırlar çok eskidir isimleri belli değildir ama yatır olduğuna inanılır. (K3)

Bebeğin ağzı açık kalıyorsa unu evini suyuyla karardık, çocuğun ağzına sürerdik. Çocuğun ağzının açıklığı geçerdi. Üç hafta üst üste cuma günleri yapılırdı. (K3)

Konuşamayan çocuklara koyunlara, keçilere takılan çandan su içirirler. (K2, K4, K6, K11, K26, K37, K46, K51, K52, K55) Cuma günleri içirirler. (K11) Eğer

çocuk konuşmaya başladığında çenesi düşerse “çandan su içtiğim belli oluyor” denir. (K2)

Yaşı geldiği halde konuşamayan çocukları hocalara okuturlar. (K4, K25)

Konuşamayan çocuklar için yine Aslan Baba türbesine gelirler. Dua eder, adak adarlar. (K20)

Konuşamayan çocuğa dedesi ve ebesi konuşsun diye hediye verir. (K32)

Konuşamayan çocuğun dilaltından kan alırlar, dile kesik atarlar. (K48, K49, K50)

Yaşı geldiği halde konuşamayan çocuklar için türbeye, yatıra adanabilir. Ama hastaneye gitmekte gerekir. (K54)

Bulgur aşı pişerken fokurdar, o sudan içirilir. (K55)

Uygulamalar genel olarak dinsel-büyüsel nitelikte olan sağaltma uygulamalarıdır. Ayrıca konuşamayan çocukların dilinin altına kesik atma uygulaması, parpılama yoluyla yapılan sağaltmalar arasında değerlendirilebilir.

3.6.7. Pişik

Çocukların kasıkları, boynu, koltukaltı gibi özellikle nemli kalan bölgelerde ortaya çıkan kızarıklıklara pişik adı verilir. Pişikler için bölge sağaltma uygulamaları şunlardır:

Taze çocuklarda pişik olmaması için toprağı ısıtıp altına koyarlar. (K6)

Çocuklarda pişik olduğunda çizerler. (K7)

Çocukların koltuk altı, kafası ve boynu tuzlanır. Bu çocuklarda pişik olmasın, terleme olmasın, kokmasın diye yapılır. Çocukların oralarında pişikler olur, tuz pişirsin ve pişik olmasın diye yapılır. (K47)

Pişikler için toprak ve tuz gibi madensel kökenli sağaltma uygulamaları ve ırvasa yoluyla yapılan çizme uygulaması dikkat çekmektedir.

3.6.8. Suçiçeği

Bulaşıcı bir hastalık olan suçiçeği genellikle çocukluk döneminde görülen bir hastalıktır. Ciltte sulu kızarıklıklar olarak görülen bu hastalık vücudun her yerine

yayılabilmektedir. Aşıların yaygınlaşmasından dolayı artık pek görülmeyen bir hastalık olsa da bölge bu hastalık için yapılan sağaltma uygulamaları şunlardır:

Suçiçeği çizilir. Okurlar, üflerler. (K26)

Suçiçeği hastalığında çocuğa banyo yaptırmadan bal, pekmez gibi tatlı şeyler yedirilir. (K51, K52)

3.6.9. Yürüyemeyen Çocuklar

Bazı çocuklar farklı nedenlerden dolayı yürüme vakti geldiği halde yürüyemez, yürümekte zorluk çeker veya sürekli düşerler. Bu gibi durumlarda halk, çocukların sağlıklı bir şekilde yürümesi için birtakım uygulamalar yapmaktadır. Bölgede yürüyemeyen ya da yürümekte zorluk çeken çocuklar için yapılan uygulamalar şunlardır:

Yürüyemeyen çocukları yatırırların etrafında dolaştırırlar. Bu yatırırlar çok eskidir isimleri belli değildir ama yatır olduğuna inanılır. (K3)

Yaşı geldiği halde yürüyemeyen çocuklar hocalara okuturlar. (K4)

Yaşı geldiği halde yürüyemeyen ya da sürekli takılıp düşen olursa köstek kesilir. (K6, K8, K16, K26, K32, K35, K49) Okurlar, üflerler ipi keserler. (K32) Çocuğu ortaya koyarlar, iki kişi karşılıklı çocuğa doğru koşar ve önden gelen çocuğun ayağına bağlanan ipi keser. Çocuğun kösteğini kesin düşüp durmasın, derler. (K6, K8)

Yürüyemeyen çocuk delik taştan geçiriyorlar. Isparta Eğirdir’de olan delik taştan geçiriyorlar ve çocuk iyi oluyor. (K8)

Yürüyemeyen, çocuklar için Aslan Baba türbesine gelirler. Dua eder, adak adarlar. (K20)

Yaşı geldiği halde yürüyemeyen çocuğa köstek keserler. Kurban keser, ziyafet verirler. Şifa Allah’tandır. O bir sebep olunca şifa olur. İnanıldığı için Allah da şifa verir. (K25)

Yürüyemeyen çocuklar, belli bir yere kadar yürür sonra düşer çocuğun düştüğü yerde ip keserler. Bu da inanılan, yapılan bir tedavi şeklidir. (K33)

Yürüyemeyen çocukları sabahları aç karnına baş aşağı sallanır. Sonra üç Cuma günü boyunca “Ben saldım selaya, haftaya yürüsün Cumaya” denir. (K51)

Yaşı geldiği halde yürüyemeyen çocuk için türbeye, yatıra adanabilir. Ama hastaneye gitmekte gerekir. (K54)

Yürüyemeyen çocuklar için yapılan uygulamalar genel olarak dinsel-büyüsel nitelikte olan uygulamalardır. Bu uygulamalar, ırvasa yoluyla yapılan sağaltmalar ve dinî yolla sağaltmaları içermektedir.

3.6.10. Vücutun Kokmaması

Yeni doğan bebeklerin ilerde vücudunun kokmaması için yapılan pratikler vardır. Söz konunu uygulama şu şekildedir:

Çocukların koltuk altı, kafası ve boynu her yeri tuzlanır. Çocuklarda terleme olmasın, kokmasın diye yapılır. (K47)

Yeni doğan çocuğa tuzlama yapılır. Çocuk büyüdüğünde kokmasın diye yapılır. (K4, K48)

3.7. Göz Hastalıkları

3.7.1. Arpacık/ İtdirseği

Gözün alt veya üst kapağında genellikle bir arpa tanesi büyüklüğünde ortaya çıkan ve bölge halkı tarafında itdirseği olarak bilinen hastalıktır. Söz konusu göz hastalık için tespit edilen halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

İtdirseğinde kişiyi yatırır, üzerine bez örterler ve onun üstünden köpeğe ekmek yedirirler. (K5, K48, K28) Böylece geçeceğine inanılır. (K8)

Sarımsağın suyu çıkarılır ve arpacığa değdirilir. (K16)

İtdirseği çıktığında o enikle yapılır. Eniğin yal yediği dığanına su döker, onu süreriz. Evvelden beri atalardan öyle duyardık. (K9, K10)

Gözde itdirseği çıktığında bir kancık köpeğe ekmek değirir ve oraya sürülür. (K12)

Benim çocukluğumda, itdirseği, arpacık çıktığında insanlar kız çocuklarının uçkuruna gözünü silerlerdi. (K32)

Gözde arpacık, itdirseği olduğunda okurlar, köpeğe ekmek atıverirler. Kaybolur gider. İrvasamız böyledir. (K40, K41, K42)

Gözde çıkan, itdirseği dediğimiz ya da apaçık dediğimiz hastalıkta, ağzımızda ekmeği ezip onu köpeğe atarız. (K51, K52)

Uygulamalar genel olarak dinsel-büyüsel niteliktedir. Bölge halkı, hastalığı sağıltmak için yaşı ve cinsiyeti değışkenlik göstermekle birlikte köpekleri araç olarak kullanmıştır. Ayrıca sarımsak ile tedavi gibi bitki kökenli tedavi uygulamasına da başvurulmuştur.

3.8. İdrar Yolları Hastalıkları

3.8.1. Prostat

Genelde ileri yaşta erkeklerde sık görülen prostat hastalığı, idrar yaparken zorlanma, sık idrar yapma, kesik şekillerde idrar yapma gibi sorunlara neden olmaktadır. Hastalığın ilerlemiş hali prostat kanserine yol açmakta ve önemli sorunlar yaratmaktadır. Prostat için bölgede tespit edilen tedavi yöntemi şudur:

Mısır koçanının ucundaki püsküller kaynatıp içilir. Yazın tazesini bulduğu için daha iyi olur, kışın da bahara tohumluk bırakılan mısır koçanlarının püskülü bulunur. Kaynatılıp içildiğinde idrar rahat yapılır. Prostat hastalığına iyi gelir. (K20)

Prostat hastalığı için yapılan uygulama bitkisel kökenli sağıltma uygulamasıdır. Uygulamanın sadece vücutta hastalık geliştiğinde değil, idrar yollarının rahatlatılmasında da kullanılabileceğı belirtilmektedir.

3.9. Kadın Hastalıkları

3.9.1. Çocuksuzluk ve Çocuk İsteğı

Neslin devamı ve buna bağılı olarak çocuk sahibi olma isteğı geçmişten günümüze süregelen destanlara, halk hikâyelerine ve birçok farklı anlatıya konu olan bir durumdur. Bölgede çocuk sahibi olamayanlar modern tıbbı başvurularının yanı sıra farklı yöntemlere de başvurmuşlardır. Aynı zamanda modern tıbbın tedavilerinden sonuç alamayanlar da geleneksel olana, atalarından duydukları veya gördükleri yönelmiş ve onlarda şifa aramışlardır. Çeşitli nedenlerden dolayı çocuk sahibi olamayanlar veya doğan çocukları ölenlerin başvurduğu bazı uygulamalar halk hekimliğı kapsamında değerlendirilebilir. Söz konusu bu uygulamalar arasında dinsel-büyüsel nitelikte olan pratikler, emlerle yapılan sağıltma pratikleri ve fiziksel müdahale ile yapılan sağıltma pratikleri vardır.

Bölgede farklı nedenlerden dolayı çocuk sahibi olamayanlar veya çocuk sahibi olmak isteyenlerin başvurduğu uygulamalar şunlardır:

Çocuğu olmayanlar türbelere, yatırlara adak adar. (K1, K6, K8, K14, K16, K28, K55) Çocuk olduğu zaman oraya gelir, adağı olan kurbanı keser, pilav döker. (K6, K16) Hastalık için de gidilir. Mesela çocuğu hasta olan biri çocuğum iyi olsun diye dilekte bulunabiliyorlar. (K8)

Çocuğu olmayan aile üç tane bıçak belirler. Bıçaklar aile içinden birilerinden olmalıdır. Isparta'da bir yatır, Atabey'de bir yatır ve Murat Dede yatırını için o üç bıçağa bellik edilir. Bu bıçaklar yağmurda Demir tepesine koyulur, paslanan bıçak hangi yatırın ise aile o yatıra gider ve çocuk bekler. O yatıra adak adar, dua eder. (K3)

Çocuğu olmayan bayanlarda kasık düşüklüğü olur. Kadını kasığı çekilir ve çocuğu olur. (K3, K8) Göbek düşmesi ile kasık düşmesi farklıdır. Kasık çekme uygulaması çocuğu olmayan kişilere yapılır. Kasıkları ovularak karnına doğru çekilir ve sarılır. (K8)

Bazen ailelerin çocukları olmuyor, Allah'tandır. Savköy'de İncili Çavuş türbesi var, yukarıda da bir türbe var. O türbelere adanmaya giderler. (K4, K11)

Çocuğu olmayanlar Isparta'ya bir türbeye gidip adak adarlar. (K9, K10)

Çocuğu olmayanlar tekkelere çabuk bağlar. Sağaşik tekkesi var. Oraya bağlarlar. Neye niyet edilirse onun için yapılır. Çocuk kalsın, kurban keseceğim diye adak da adanır. (K12)

Çocuğu olmayanlar, hastası olanlar Yakaören Köyü'ndeki Aslan Baba türbesine adak adarlar. (K15, K20, K22) Çocukları olduğu zaman gelir, kurbanını keserler. (K22) Allah dert verip derman aratmasın. Çare arıyoruz. (K20)

Ali Köyü'ndeki Hatıp Dede türbesine ve tekkelere çocuk olması için gidilir. Dilekte bulunur. Allah çocuk verirse kurban yerine getirilir. (K19, K21) Türbeye yazma bağlanır. Orada yazmalar serilirdir. Tekkelere para takılır, mum parası gibi. "Allah yukardan rahmet aşağıdan bereket versin " denir. (K19)

Çocuğu olmayanlar Aslan Baba'ya giderler. Bazen gidip orda yatıyorlar, rüyalarında ne gördülerse o oluyor. (K26)

Çocuğu olmayanlar Çobanisa Köyü'nün karşı dağında tekke vardır. Orada iki rekat namaz kılar, adak adarlar. (K40, K41, K42)

Çocuğu olmayan, çocuğu içinde ölenlere, düşük yapanlara sarı katran içilir, üstüne helva yedirilir. Çocuk kalsın diye sarı üzüm dövülür, yedirilir. (K48, K49)

Çocuğu olmayan kadına yedi tane hamile kadından para toplanır, o para ile hamile olan kadına elbise alıp giydirilir. (K49)

Çocuğu olmayanlar türbenin etrafında dönüp dua ediyorlar. (K51, K52)

Çocuğu olmayan insanlar genel olarak çevrelerinde bulunan türbe, yatır veya tekkeler gibi kutsal mekânlara gidip dua ettiklerini ve çocuk dileğinde bulduklarını belirtmişlerdir. Eğer dilekleri gerçekleşirse önceden adadıkları kurbanları kesip yemek vermektedirler. Söz konusu bu duruma bölgede *adak adama*, *adanma* gibi isimler verilmektedir. Bu tür uygulamalar dinsel-büyüsel nitelikte sağaltma uygulamaları olarak değerlendirilebilir.

Çocuğu olmayan kadınlarda *kasık düşüklüğü* olabileceği ve bu durumda *kasık çekme* uygulaması yapıldığında çocuk sahibi olunabileceği belirtilmektedir. Bu uygulama fiziksel müdahale ile yapılmaktadır. Ayrıca bitkisel kökenli ve madensel kökenli emlerle de sağaltma uygulamaları yapılmaktadır.

3.9.2. Umma

Genellikle yeni doğum yapmış kadınlarda görülen umma, kadınların canlarının çektiği yiyecek veya içeceği o an tüketemediklerinde göğüslerinde gelişen acıma, ağrıma ve şişme durumu olarak bilinmektedir. Ayrıca söz konusu bu durumda bebeklerin annelerini emmediği de belirtilmiştir. Umma olarak bilinen bu rahatsızlığın tedavi pratiği şu şekildedir:

Umma, doğum yapan kişi başka birinin elinde bir yiyecek gördüğünde onu umar, canı isterse göğüsleri şişer. Çocuk emmez. Bunu göğse bağ yaprağı koyarak ovarlar, sertliği dağıtırlar. (K6, K16)

3.10. Kanser

Halk arasında son dönemlerde bölge en çok karşılaşılan hastalığın kanser olduğu düşünülmektedir. (K2, K6, K8, K14, K15, K25, K26, K37, K46) Kanser “Bir organ veya dokudaki hücrelerin kontrolsüz olarak bölünüp çoğalmasına bağlı olarak yakın

dokulara yayılmasıyla veya uzak dokulara sıçramasıyla beliren hastalık, amansız hastalık, incitmebeni, dokunmabana olarak tanımlanmaktadır” (TDK, 2005:1062).

Kanser hastalıkları tespit edilen tedavi uygulaması sudur:

İlaç 40 gram ısırgan tohumu, 20 gram hakiki damla sakızı ve yarım kilo hakiki süzme bal ile yapılır. Isırgan tavada hafif ateşte kavrulur, sonra döverek un haline getirilir. Damla sakızını önce dondurulur, daha sonra oda havanda dövülür. Bal, ısırgan tohumu ve damla sakızı karıştırılır. Her sabah aç karnına bir tatlı kaşığı yenir. Yanında da bir bardak havuç suyu içilir. (K54) Kaynak kişi, yaptığı emi çeşitli kanser hastalıkları olan birçok kişiye verdiğini ve çok iyi sonuçlar alındığını belirtmiştir. (K54)

Verem veya kanser olanlara fark etmeden köpek eti yedirilir, öyle iyi olurdu. (K46)

Kanser hastalıklarında bitkisel ve hayvansal kökenli sağaltma pratikleri dikkat çekmektedir. Ayrıca bölgede kanser hastalıklarının gelişmesine çevresel faktörler, hormonlu yiyecekler, radyasyon gibi birçok etmenin neden olduğu düşünülmektedir. Kanser hastalıklarının tedavisi olmadığına da inanan insanlar olduğu gözlemlenmiştir.

3.11. Karaciğer Hastalıkları

3.11.1. Sarılık

Özellikle gözün beyaz kısmında ve ciltte sararma ile kendini gösteren sarılık hastalığı, bölgede korkulan ve önceki dönemlerde birçok çocuk ölümüne sebep olan bir rahatsızlık olarak bilinmektedir. Halk hekimliğinde, genellikle ocaklı kişiler tarafından sağaltma yapılan bu hastalık için bir takım korunma pratikleri de mevcuttur. Sarılık hastalığı için uygulanan sağaltım pratikleri şunlardır:

Sarılık ocağına gidilir. Ocaklı kişi tarafından sarılık olan kişinin alını okuyarak ovulur ve alınına tükürülür. (K28, K6) Tatlı yedirilir. Sarılık ciğerden gelen bir hastalık olduğu için ciğerden kesilsin diye tatlı yedirilir. (K6)

Sarılık olan çocuklara sarı yazma örtülür. (K48, K49)

Sarılık olan çocuk güneşe konur. (K48, K49)

Hacamat yaptırılır. (K55)

Sarılık hastalığının sağaltım pratikleri daha çok dinsel-büyüsel niteliktedir. Hastalığın ciğerden kaynaklı olduğunu düşünüldüğü için tatlı yenilmektedir. Sarılık hastalığında, çocukların güneşe bırakılması ve sarı yazma örtülmesi gibi pratikler ise benzeri benzer ile iyileştirme esasına dayanmaktadır. Benzer şekilde Bayat, Anadolu'da sarılık hastalarının gömleğinin yakasına sarı iplik sarıldığını belirtmiştir (Bayat, 1987:57). Ayrıca sarılık hastalığında vücuttan kan alınması, çıkan kan ile birlikte hastalığında hastayı terk etmesi düşüncesine dayanmaktadır.

3.12. Ortopedik Hastalıklar

3.12.1. Berelenme/ Et Ezilmesi/Morarma

Düşme, çarpma, vurma vb. durumlarda ve diğer kazalar sonucunda darbelere bağlı olarak ağrı, şişlik, morarma ortaya çıkabilir. Söz konusu bu durumlar halk arasında *berelenme* olarak bilinmektedir. Bölge halkının bu ve benzeri durumlarda uyguladığı sağaltma pratikleri şunlardır:

Biri düştüğünde kolunda et ezilmesi filan olduğunda bana geliyor, bende kantaron yağı ile ovuyorum ve sarıyorum. Kırık, çıkık yoksa iyileşir. Bu gibi durumlarda maya da sarılır. Birinin ayağına taş düştüyse, berelendiyse hamur mayası ile zeytinyağının karıp sarılır. Ağrıyı da dindirir. (K4)

Eğer bere varsa karardıysa çamur sarılır. Çamur bereyi dağıtır. Kırık, çıkık olmadığında, acıma veya kararma olduğunda çamur sarılır. Vücutun neresinde olursa olsun çamur sarılır. (K24)

Bir yerden düştüğün zaman veya bir kaza sonucu her yanı berelen kişi deriye çekilirdi. Hemen hayvanın derisi yüzülür, sıcak deri bereleri alsın diye hasta deriye yatırılırdı. O bereleri alır. (K6, K7, K19, K28, K33, K38) Birde hayvanın iç yağı sarılır, oda geçirir. (K38)

İnsanda göğgerme, bere olduğunda zeytinyağı ile ovulur ve sarılır. (K28)

Mesela elimize bir şey vurduğumuzda, morardığı zaman ona da soğan vururlar (sarılır). (K38)

Elimiz, kolumuz berelendiği zaman et sarılır, o beresini alır. (K55)

Uygulamalarda kantaron yağı, zeytinyağı, mayalı hamur, soğan gibi bitkisel kökenli ürünlerle sağaltma yoluna gidilmiştir. Aynı zamanda berelenen bölgeler

fiziksel müdahale ile ovularak da tedavi edilmektedir. Diğer bir sağaltma pratiği, madensel kökenli diyebileceğimiz çamur ya da toprakla sağaltmadır. Son olarak kaynak kişiler tarafından en çok bilinen uygulama ise hayvansal kökenli sağaltma uygulamalarıdır. Berelenen bölgeye et veya hayvanların iç yağının sarılmasının yanı sıra genellikle daha ağır berelenmelerde deriye çekme uygulaması yapılmaktadır. “Deriye çekme sadece Anadolu’da değil, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında kalan Türk kökenli topluluklar arasında da kullanılan bir halk tedavisi yöntemidir” (Acar, 2018:34) Ögel, Altay Türkleri arasında romatizma hastalığı olanların yeni kesilmiş hayvan derisi ile tedavi edildiğini aktarmıştır. (Ögel, 1985:109)

3.12.2. Kırık, Çıkık, Çatlak ve Burkulmalar

Kırık, çıkık, çatlak ve burkulmalara bölgede *kırık-çıkıkçı* şeklinde adlandırılan ocaklı kişiler bakmaktadır. Bu yüzden kırık, çıkık, çatlak ve burkulmalar gibi ortopedik hastalıklar bir başlık altında değerlendirilmiştir. Kırık-çıkıkçıların birçoğu eskiden kırık, çıkık, çatlak ve burkulma gibi tüm rahatsızlıkları tedavi ettiklerini ancak günümüzde hastanelere ulaşım kolay olduğu için kırık vakalarında kırık teşhisi koyduktan sonra hastaları hastaneye yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Kırık-çıkık ocakları varlığını sürdürmekte ancak daha çok çıkık, çatlak ve burkulmaları tedavi etmektedirler.

Kırık, çıkık, çatlak ve burkulma gibi ortopedik rahatsızlıklarda tespit edilen uygulamalardan bazıları şunlardır:

Kırık-çıkık olduğu zaman köyde kimse doktora gitmezdi. Kırık kol veya bacadaki ise kırık yerine getirildikten sonra iki tane düz ağaç kırığın iki tarafına yerleştirilir ve sarılır. Bir ay sonra sargı çıkarıldığında kırık kaynar, hiç sorun yaşanmazdı. (K8, K16) Bu uygulamadaki iki düz ağaç modern tıpta kırık kemikler için kullanılan alçının vazifesini görmektedir. Kırık-çıkıkçıların yaptığı bu uygulama kırık-çıkık ocaklarında nesilden nesle aktarılan bir halk hekimliği bilgisidir.

Hastanın durumu kontrol edilir, kırık mı yoksa çıkık mı olduğuna bakılır. Kırık varsa doktora gönderilir. Çıkık var ise wiks ile ovulur ve bölge yumuşatılır. Daha sonra çıkık yerine getirilir ve sarılır. Eğer çıkıkta ödem oluştuysa yumurtanın akı ile kokusuz sabun rendelenir ve ödem olan bölgeye sarılır. Bir gün sonra sarılan bu ilaç

alınır. Kırık-çıkıcıların elinin uğurlu olduğuna inanılır ve kırık, çıkıklarda ilk olarak onlara başvurulur. (K2)

Kırık, çıkıklar el yordamı ile yerine getirilir. Eğer çıkık varsa kolay bir şekilde yerine getirilir ve sarılır. Kırıklar doktora gönderilir. Kırık, çıkık yok sadece berelenme varsa vücudun neresinde olursa olsun çamur sarılır. Çamur bereyi dağıtır, o yüzden kırık çıkık olmadığına, acıma veya kararma olduğunda çamur sarılır. Burkulma olduysa sancıyı kesmesi için buz koyulur. (K24)

Çıkıklarda çıkık yerine getirildikten sonra alabalık veya hayvanların karnındaki iç yağı yumuşak tutması için bölgeye sarılır. (K15)

Kırık geldiğinde doktora yollanır, çıkıklar yerine getirilir. Eğer ezilme, burkulma varsa soğan, et ve yağ sarılır. (K56)

Çatlak olduğunda bulgur haşlanır ve buğur hafif soğuduktan sonra çatlağın olduğu yere sarılır. (K18)

Çıkıklarda, çıkan kemik yerine getirilir ve koyun yünü, keçe sarılır. (K1)

Kırık, çıkıkları yapanlar doktor gibidir. Hayvanlardaki kırık çıkıkları da yaparlar. (K6)

Çevre köylerde kırık-çıkıkçılar var, onlara müracaat edilir. (K9, K10, K11)

Kadılar Köyü'ndeki kırık-çıkıkçı Mehmet'e gidilir. (K12, K13)

Küçükhacılar Köyü'ndeki kırık-çıkıkçı Cemile'ye gidilir. (K19, K21, K28, K33, K34, K40, K41, K42, K51)

3.12.3. Kuyruk Sokumu Tedavisi

“Kuyruk sokumu omurganın en altında, kalçaların hemen üzerinde bulunan üçgenimsi bir kemiktir. Bu kemik, çeşitli kasların bağlanma noktasını oluşturmasından dolayı büyük önem taşır” (<https://www.medicalpark.com.tr/kuyruk-sokumu-agrisi/hg-2137>, 20.04.2022). Kalça üzerine düşme, darbe alma ya da yanış oturma gibi birçok nedenden dolayı kuyruk sokumu ağrısı olabilmektedir. Kuyruk sokumunun halk arasında tedavi edildiği tespit edilmiştir. Bölgede kuyruk sokumu için uygulanan sağaltma pratikler şunlardır:

Kuyruk sokumu tedavisinde eğer bir iki ay geçmişse tedavi bir anda olmaz. O bölge kireçlenmiştir. Kuyruk sokumunun yumuşatılması için alabalık vurulur ve kuyruk sokumu yumuşadıktan sonra hasta gelir, tedavisini yapılır. Ama gününbirlik kuyruk sokumu batmışsa sorun olmaz hemen tedavi yapılabilir. (K2)

Zincir kemiğinden ufak ufak ovarak aşağıya, ağrının olduğu yere inilir. Eğer kuyruk kemiği batmışsa ona müdahale edebilir. Müdahale eldiven ve krem kullanılır. Kullanılan krem herhangi bir yumuşatıcı krem olabilir. Krem sadece bölgeyi yumuşatmak için kullanılır ve kuyruk kemiği ellerle yerine getirilir. (K36)

Kuyruk kemiği batmaları ya da o bölgedeki ağrıları doktora anlatmaktan çekinen insanlar, ağrıları arttığında bölgedeki halk hekimlerine başvurmaktadırlar. (K36) Tedavileri yapan kişiler genellikle kırık-çıkıkçı olarak anılan insanlardır. Uygulamalar fiziksel müdahale ile ovularak yapılmaktadır. Fiziksel müdahale yapılırken ağrı olan bölgenin yumuşatılması için hayvansal ürünler ya da endüstriyel ürünlerin sağaltımda araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

3.13. Psikolojik Hastalıklar

3.13.1. Albastı/Albasması ve Kırk basması

Bölgede loğusa kadınlar ve çocuklarına musallat olacağı inanılan ve korkulan doğaüstü varlık veya varlıklardan korunmak için yapılan pratikler vardır. Albasması ve kırk basması halk hekimliğinde ruhsal veya psikolojik rahatsızlıklar olarak değerlendirilebilir. Anneye veya çocuğa musallat olacağı düşünülen varlık alkarısı olarak bilinmektedir. “Alkarısı; al, albastı, alanası ve alkızı tabirleriyle bilinen, genellikle lohusalara ve yeni doğmuş bebeklere, daha az olmakla birlikte hamilelere, gelinlere, damatlara, erkeklere, yolculara ve atlara musallat olup onlara zarar veren bir tür ruh veya hastalık olarak düşünülmektedir” (Acıpayamlı, 1961: 75).

Albasmasından korunmak için yapılan bazı pratikler şunlardır:

Loğusa kadın banyo, tuvalet gibi yerlerde fazla durmaz. (K6)

Kırk gün kadın ve çocuk korunur. Yalnız bırakılmaz. (K6, K8) Loğusa kadının mezarı kırk gün mezarı açık kalır, denir. (K7, K8, K51) Bu dönemde kadın hasta olabilir. Kırk gün boyunca al basması olabilir. Çocuğa erişirler, kadına musallat olurlar denir. (K7, K8, K45)

Kırk gün boyunca kadının elbisenin bir yerine küçük demir paçası bağlarlar ya da yastığının altına bıçak koyarlar. Kırmızı yazma örtülür. (K51)

Genellikle loğusa kadınlara musallat olan alkarısının, yalnız kalan loğusa kadınların ciğerlerini alıp gittiği düşünülmektedir. Bunların demir ve kırmızı nesleler gibi birtakım şeylerden korktuğu düşünülür. (İnan, 1998:259-267) Bu yüzden yukarıdaki pratiklerde de olduğu gibi loğusa kadınlar yalnız bırakılmamakta ve birtakım nesnelere korunmaktadır.

Loğusa kadınlar ve bebeklerin doğumdan sonra kırk gün boyunca savunmasız oldukları ve buna bağlı olarak hastalanabilecekleri düşünülmektedir. Bu kırk günlük dönemde kırk basması olmasından korkulmakta ve bazı uygulamalar yapılmaktadır. Söz konusu bazı uygulamalar şunlardır:

Kırklı kadınlar ve çocukları hasta olmaması için evden dışarı çıkarılmaz. (K3, K7, K16, K21) Evden dışarıya bir şey alınıp verilmez. (K3) Kırklı çocuğun yüzü yabacılara açılmaz. (K6) Kırklılar düğüne, hamama, kalabalığa girmez. (K7)

İki kırklı kadın karşılaşırsa kırkı karışır, kırk basması olmaması için iğne değişir. (K6, K7, K33) İki kırklı yan yana gelirse iğne ya da çocuk bezi, atlet, don gibi çocuğun bir şeyi değişilir. (K48) İki kırklı kadın karşılaşırsa kırkı karışır ve çocukların biri ölür, derler. (K51)

Uygulamalar, loğusa kadın ve çocuğunun doğumdan sonra belli bir dönem oluşabileceği düşünülen psikolojik veya fizyolojik rahatsızlıklardan korunması için önleyici pratiklerdir.

3.13.2. Korku ve Ruhsal Rahatsızlıklar

“Tıbbi açıdan bakıldığında korku – hemen hemen her vakada – soluk beniz, terleme, titreme veya çarpıntı halleri ile birlikte seyreder. Korku hastalıkları ise, korkunun şiddetli bir hali olarak kabul edilir” (<http://www.noronpsikiyatri.com/psikiyatri/korku-nedir/>, 24.04.2022). Korkutma ise biri ya da bir şey tarafından korkutulma durumudur. Bölgede daha çok korkuyu yaşayan insanlar ya da çocuklar için korkutmuşlar, denilmektedir. Bahsedilen korku, doğüstü varlıklar tarafından genellikle gece gerçekleştiği düşünülen bir durumdur. Söz konusu bu durum ruhsal veya psikolojik birtakım rahatsızlıklara yol açabileceği için bir hastalık olarak değerlendirilmesi yanlış olmayacaktır. Korkunun fiziksel göstergeleri olsa da temel olarak ruhsal bir durumdur.

Halk hekimliğinde korku gibi ruhsal rahatsızlıklar veya hastalıklar için birtakım pratikler yapılmaktadır. Bölgede korku ve ruhsal rahatsızlıklar için başvuru pratikler şunlardır:

Korkan çocuklar için hocalar muska yazar. (K1) Korkan çocuklar, hasta olan çocuklar hocalara okutulur. (K7) Gece uyananlar ve bir şeyler görenler için hocalara başvurulur. (K8) Çocuklar uyumadığında, gece korkutulduğunda hoca muska yazar. (K11)

Ruh hastalıklarında, korkma durumunda dervişlere, hatiplere, hocalara okutulur. (K4) Eskiden korkan insanlar iki, üç gün hocaya götürülür ve okutulurdu. (K18)

Ruh hastalıklarında, gece korkutmalarda hocalara okutulur ve muska yazdırılır. (K6, K8, K11) Çocuk uyumaz, adam delilik eder onlara muska yapılır. (K23) Şifa için yapılır, para pulda alınmaz. (K34)

Gece korktuğumuzda üç ilhas, bir fatiha okunur. Gece sayıklama olduğunda muska yazdırılır. (K48)

Korku veya ruh hastalıklarında sağaltma uygulamaları, dinsel-büyüsel nitelikte yapılmaktadır. Genel olarak çocuklar veya yetişkinler bu tür durumlarda dinî yönden bilgin olarak kabul edilen, daha çok hoca olarak anılan kişilere başvurmaktadır. Söz konusu kişiler korkutulanlara ya da ruhsal rahatsızlıkları olanları okuyup üflemede ve muska yazmaktadır. “Doğaüstü alana ilişkin kutsallık atfedilen çeşitli simgeleri, kişileri, bazıları kurumlaşmış hale gelen pek çok geleneksel iyileştiriciyi ve ziyaret yerlerini kapsayan din ve büyü temelli uygulamalar, halk tıbbının önemli birer parçasıdır” (Kaplan, 2011:152).

3.13.3. Nazar

Nazar, insanların hastalanmasına hatta ölmesine bile neden olabileceği düşünülen bir inançtır. Bölgede *kem göz, göz değmesi, göze gelme, nazar değmesi* gibi birçok farklı şekilde bu anılan nazar, bazı hastalıkların veya ölümlerin nedeni olarak da değerlendirilmektedir. “İslam ülkelerinde, bu arada Türkiye’de de nazar inancı çok yaygındır. İslâm ülkelerinin hemen hepsinde, insanların bir bölümünün nazardan öldüğü inancına rastlamaktayız. Bizde, halk arasında söylenen “deveyi kazana, insanı mezara” deyimini nazarın öldürücü gücünü açığa vurmaktadır.” (Örnek, 2016:232)

Nazar halk tarafından korkulan bir durumdur. Nazarın insanlar dışında birçok şeyi etkileyebileceği düşünülmekte ve halk nezdinde “kem gözlü” belli kişilerde olduğu düşünülmektedir.

“Belli kimselerde bulunduğu inanılan, insanlara özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala–mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü kuvvet. Psikolojik temelinde kıskançlık, haset ve psikolojik duyguların yarattığı bu vurucu kuvvetin ruhun dışı açılan iki noktasından, yani gözlerden fişkırlarak kurbanına isabet ettiğine inanılır” (Örnek, 1971:180).

Nazar değmesine karşı alınan önlemler ve nazar değdiği düşünüldüğünde yapılan çeşitli uygulamalar vardır. Nazar konusunda yapılan bazı uygulamalar şunlardır:

Nazar için kurşun dökülür. (K1, K4, K6, K8, K11, K14, K15, K16, K23, K26, K34, K36, K38, K39, K46, K47) Kurşunu tavada eritilir, hastanın üstüne bir tülbent örtülür ve kurşun suya dökülür. “Bizim elimiz değil, Fatma anamızın eli” diyerek dökülür. Dökülen kurşuna bakılır, eğer kurşun sivri sivri olmuşsa nazar değmiştir. Bunu üç sefer yaparlar, nazar geçer. (K4) Mesela taze çocuk sürekli ağlıyorsa göz var, denir. Köz olmuş ateşte ısıtılan kurşun, üzerine bez tutulan çocuğun üstündeki tasa dökülür. Bu arada “gözü olanın gözü çıksın gitsin” denir. Gözü olduğu düşünülen kişinin ismi de verilir. Tüm kötü gözlü olanların gözü çıksın, denir. Çocuğa o sudan azcık içirilir, sonra çocuk iyi olur. (K8)

Eğer çocuğa nazar değdiği düşünülürse dua okunarak bir çivi çocuğun etrafında dolaştırılır ve yere çakılır. (K4)

Nazar değmemesi için çitlik ağacının kökünden geçilir. (K4)

Nazar değmemesi için böğürtlen ilmesinden geçilir. Böğürtlen ilmesi (bitkiden kesilen çubuk) uzatılır, altından geçilir. (K4 Nazar için hocalara muska yaptırılır. (K4, K14, K17, K23, K25, K36, K37)

Nazardan korunmak için nazar boncuğu, iğde dalı takılır. (K6, K8, K16, K18, K36) Deve tüyü takılır. (K16) “Devenin kutsallık özelliğinden yararlanılmakta ve sempati büyüsünün temas ilkesi yerine getirilmektedir” (Örnek, 1966:58).

Kor söndürme yapılır. (K7, K28) Bir tasa su koyulur. Ocaktan maşa ile üç, beş veya yedi ateş alınır, “söyleyenlerin dilini kesiyorum” diyerek korlar suya atılır. Sonra su dört yol ortasına serpilir, tas da kapının arkasına kapatılır. (K7)

Kor suya atılır, “göz patlasın, çıksın” denir. Suyun birazı çocuğa serpilir. Geri kalan su da yungu taşına dökülür, yuvalansın gitsin diye. (K28)

Taze çocuklar uykudan kalkınca, nazar değmemesi için yüzünü açmazlar. Taze çocuklu bir eve gelenler, kuşağından veya elbisesinden ip koparıp tükürür ve çocuğun kazağına iliştirir. (K8)

Nazardan korunmak için Kur'an okunur. Ama nazar çok etkili olduğunda kişinin ciğerleri parçalanırmış. Eskiden mum yakarlarmış, çaput bağlarmış. (K11)

Nazar olduğunda dua okunur. (K16, K26, K48) Nazar duası, okunur. (K16, K26) Felak ve nas sureleri okunur. (K26, K39)

Nazar olduğunda tuz patlatılır. (K39, K48) Tuz, bozuk para, üç iğne tavaya atılır ve ateşte ısıtılır. Hastanın üstüne bir bez örtülür. Sonra tavadaki tuz suya dökülür, çatır çatır patlar. Göz çıkar. (K48)

Nazar için, su çubuklarla kaynatıp baştan aşağı dökülür. Dökerken “gözler patlasın” denir. (K55)

Hastalıklara, ölümlere ve birçok rahatsızlığa neden olduğu düşünülen nazar için yapılan uygulamalar, dinsel-büyüsel nitelikte sağaltma uygulamalarıdır.

3.14. Sıtma

Bölgede daha çok eskiden karşılaşılan bir hastalık olarak belirtilen sıtma, sivrisineklerden insanlara bulaşan ateşli ve tehlikeli bir hastalık olarak bilinmektedir. Sıtma hastalığının eskiden yetersiz hijyen koşulları sebebiyle olduğunu belirtmektedir. (K1) Ayrıca hastalığı geçirenlerin aşırı ateşlenme, titreme gibi şikayetleri olduğu belirtilmektedir. (K12) Bölgede, hastalığa halk hekimliği bağlamında deriye çekme uygulaması yapıldığı tespit edilmiştir. Uygulama şu şekildedir:

Eskiden sıtma hastalığı denen bir hastalık vardı. Hasta olan insan güneşe çıktığında yanar, gölgeye geçtiğinde donardı. Onlara deriye çekme yapılırdı. Hayvanı keserler, hayvanın tuluğuna hastayı 24 saat boyunca yani sabahtan akşama kadar yatırırlardı. (K1)

Sıtma hastalığının tedavisi, hayvansal kökenli sağalmalar içinde değerlendirilebileceğimiz deriye çekme ile yapılmıştır. “Halk hekimliği tedavileri

arasında yer alan deriye çekme yöntemi hem Anadolu’da hem de Anadolu dışındaki Türk topluluklarında bilinmekte ve yaygın olarak uygulanmaktadır” (Acar, 2018:43).

3.15. Solunum Yolu Hastalıkları

3.15.1. Astım/ Bronşit

Hastalık halk arasında daha çok *nefes darlığı* olarak bilinmektedir. “Bronşların daralmasından ileri gelen nefes darlığı, bronşun iltihaplanmasıyla oluşan hastalığa astım denmektedir” (TDK, 2005:134). Söz konusu hastalıklarda daha çok bitkilerle sağaltma pratikleri uygulanmaktadır. Bunun yanında şifalı sularla sağaltma yoluna başvurulmuştur. Sağaltma pratikleri şunlardır:

Açılmamış yeşil kozalak çay gibi demlenip içilir. Su yerine de kozayı demledikten sonra soğutulur ve içilirse çok faydası olur. (K20)

Keçiboynuzu pekmezi ve kekik çayı içilir. Esas olarak pekmez iyi gelir. (K6)

Bronşit, solunum yolu hastalıkları, astım için şifalı sular vardır, onlara başvurulur. (K34)

3.15.2. Bademcik, Boğaz Ağrıları ve Boğaz Yaraları

Genellikle kış aylarında daha sık karşılaşılan boğaz ağrıları, bademciklerin şişmesi ya da iltihaplanması virüs ve bakterilerin neden olduğu durumlardır. Boğaz yaraları ise bu durumlara bağlı olarak gelişebilir. Bölgede bu tür rahatsızlıklar için yapılan sağaltma pratikleri şunlardır:

Soğanın suyu sıkılır, içine biraz zeytinyağı koyulur ve içilir. Zeytinyağı, soğan suyu mideye dokunmasın diye katılır, boğazı da yumuşatır. Bu karışım bademcikleri rahatlatır. (K4)

Boğaz ağrılarına da böğürtlenin kökünü kazılır, yıkayıp kaynatılır ve içilir. Böğürtlenin kökü bademcikleri rahatlatır. (K4)

Mesela boğazında yara oluştu ise sirke kaynatılır ve gargara yapılır. Sirke boğazdaki mikrobu kırar, iyi olur. Bizim çocuklarımız hasta olduğunda, hemen bunları yaparız. (K4)

Boğaza havlu ısıtılır ve sarılır. (K16)

Boğazda yara oluştuğunda şapla otunu kullanırız. Şaplanın antibiyotik etkisi vardır. Mesela boğazda yara varsa onu kapatır. (K2)

Uygulamalar daha çok bitkisel kökenli emler ile sağaltma şeklindedir. Bunun yanında boğazı sıcak tutmak amacıyla çeşitli yumuşak kumaşların ısıtılarak boğaza sarıldığı gözlemlenmiştir.

Daha çok hayvancılıkla uğraşan insanların karşılaştığı ve halk arasında *boğaza kurt atması* olarak bilinen bir rahatsızlık vardır. (K51) Yaz aylarında sürülerin etrafında dolaşan bazı sineklerin insanların ağzına bıraktığı larvalar, geniz ve boğaz bölgesinde özellikle kaşınma hissi ve buna bağlı olarak öksürme, hapşırma gibi şikayetlere neden olmaktadır. Bu durumda bazı sağaltma uygulamaları yapılmaktadır. Boğazda rahatsızlığa neden olan sinek larvasının canlı olduğu düşünülmektedir. Buna bağlı olarak rahatsızlığın geçmesi için asitli içecekler, alkol, sigara gibi maddelerin sağaltımda kullanıldığı gözlemlenmiştir. Söz konusu bu rahatsızlık için aşağıda bir sağaltma pratiği verilmiştir.

Bazen insanların boğazına kurt atar. Boğaza kurt attığında peynir suyu içilir. Sigara içilir. (K51, K52)

3.15.3. Grip/Soğuk Algınlığı/Nezle

Virüslerin neden olduğu, genellikle sonbahar ve kış aylarında çok sık karşılaşılan hastalıklardır. Genel olarak halsizlik, burun akıntısı, öksürme, hapşırma, ateş gibi birçok şikayetlere sebep olmaktadır. İnsanlar bu tür hastalıklarda hastaneye gitmeyi çok tercih etmemekte, ev tedavileri uygulamaktadır. Söz konusu bazı ev tedavileri şunlardır:

Ihlamur kaynatılıp içilir. (K6)

Taze çocuklara soğuk geçmesin diye göbeğine katran çalınır. (K6)

Soğuk algınlığında C vitamini alınır. Portakal, mandalina, limon yenir. (K14)

Grip, nezle olduğunda dağlardan kuşburnu toplanır, toplanan kuşburnu parçalanır, kaynatılır ve içilir. (K37)

Nane, limon kaynatılıp iki bardak içildiğinde sabaha hiçbir şey kalmaz. (K37)

Soğuk algınlığı ya da grip olduğunda papatya, ıhlamur kaynatıp içine de bir kelle limon atıp içilir. (K51, K52)

Ada çayı içilir, ilaç kullanılmaz. (K54)

Ballı zencefil yenir. (K51, K52)

Soğuk algınlığına dayalı grip, nezle gibi hastalıklarda bitkisel kökenli sağaltma pratikleri yapılmaktadır.

3.15.4. Kabakulak

Bulaşıcı bir virüsün neden olduğu kabakulak “Tükürük bezlerinin, özellikle kulak altı bezlerinin iltihaplanmasıyla beliren bulaşıcı, salgın ve ateşli bir hastalık, kabaşış, kabakulak olarak tanımlanmaktadır” (TDK, 2005:1018). Kabakulak hastalığını sağaltmak için yapılan uygulamalar şunlardır:

Kabakulak hastalığında ocaklı kalemle okuyarak, kulağın altını çizilir. Hastalık iyileşir. (K4, K25, K26, K37, K38, K46)

Kabakulağı hocalar okuyarak mürekkeple kulağın altını çizer, yazı yazar. Hastalık iyileşir. (K6, K11, K18, K34, K51, K52)

Tatlı yediğinizde hastalık geçiyordu. Hasta olan çocuklara lokum ve pekmez yedirdiyorduk. (K8)

Kabakulakta kulağın bir tarafı şişer. Onun için okumuş hafızlar, mürekkepli kalemle Arapça yazı yazar, çizer. Bir hafta sıcak tut, derler. (K15)

Kabakulak hastalığında koyunların yünleri kulaklarının altına, boğazına, başına sarılırdı. Sıcak tutar, iyi olurdu. (K33)

Daha çok hocalar veya ocaklı kişiler tarafından dualar okunarak kulağın alt tarafı kalemle çizilmektedir. Bu sağaltma uygulamaları dinsel-büyüsel nitelikte olan sağaltma uygulamalarıdır. Ayrıca hastalığa iyi geldiği düşünülerek boyun ve baş bölgesi hayvansal kökenli ürünler ile sıcak tutulmaya çalışılmış ve hastalara tatlı yedirilerek hastalık tedavi edilmeye çalışılmıştır.

3.15.5. Öksürük

Birçok farklı nedene bağlı olarak gelişebilen öksürük, farklı şekillerde de kendini gösterebilir. İnsanlarda sebebine bağlı olarak balgamlı, balgamsız, sürekli,

kesik kesik gibi görülebilir. Sık karşılaşılan bir durum olduğu için halk öksürüğe karşı deneyim kazanmış ve çeşitli sağaltım pratikleri geliştirmiştir. Bölgede öksürük için yapılan sağaltım uygulamaları şunlardır:

Öksürük olursa soğanın suyu sıkılır, mideye dokunmaması için biraz zeytinyağı katılır ve içilir. (K4)

Öksürüğü olanlar, Kaşıkçı Dede türbesine gider, kaşık dikerler. (K4)

Çok öksürük olduğunda keçi boynuzu kaynatılıp içilir. (K4) Esas olarak pekmez iyi gelir. (K6)

Ihlamur kaynatılıp içilir. (K6)

Kekik kaynatılıp içilir. (K6)

Öksürük için kuru soğanın kabuğu tertemiz yıkanır ve çay gibi kaynatıp içtiğinde öksürüğü direk keser. (K20)

Öksürük için ballı zencefil yenir. (K51)

Öksürük için yapılan pratikler genel olarak bitkisel kökenli sağaltım uygulamalarıdır. Ayrıca öksürük için şifa, dinsel mahiyette sağaltım uygulamaları olan kutsal mekânlara, türbelere başvurarak aranmıştır.

3.15.6. Zatürre

Tehlikeli bir akciğer hastalığı olan zatürre “virüs, bakteri gibi etkenlerin yol açtığı, akciğer dokusunun tek veya iki taraflı enfeksiyonudur. Enfeksiyon, genellikle basit bir soğuk algınlığı, üst solunum yolu enfeksiyonu gibi başlar ve ilerler” (<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/3633/zaturre-pnomoni>, 23.04.2022). Zatürre hastalığı, özellikle çocuklar için tehlikeli bir hastalık olarak bilinmekte ve eskiden zatürre hastalığı yüzünden hayatını kaybeden insanlar olduğu belirtilmektedir. Zatürre hastalığı için yapılan tedavi uygulamaları şunlardır:

Çok ağır zatürre olan çocuklar soğuk suya atıp şoklama yapılır. (K51, K52)

Sirke ile su karıştırılır ve hasta yıkanır. (K51, K52)

Bu uygulamalar zatürreye bağlı yüksek ateşi düşürmek için yapılmaktadır.

3.16. Zehirlenmeler

3.16.1. Akrep ve Yılan Sokmaları

Akrep ve yılan, türlerine göre değişmekle birlikte genel olarak zehirli hayvanlardır. Bölgede karşılaşılan bu hayvanların zehirlerinin etkisi ne derece olursa olsun, halk onları çok tehlikeli ve ölümcül zehri olan hayvanlar olarak bilir. Akrep ve yılan sokmalarında tespit edilen halk hekimliği uygulamaları şunlardır:

Akrep ve yılan zehirli hayvanlardır. Büyüklerimizden duyduğumuz, ısırılan yeri iple bağlanır ve kan emilerek tükürülür. Daha sonra hastaneye götürülür. Ama ilk olarak bu uygulama yapılır. (K8)

Akrep sokmasında akrebin kendisini öldürüp ezdikten sonra oraya basılır. Zehri geri çekermiş. Evinizin etrafında akrep gibi hayvanlar varsa tavuk besleyin, derdi eski insanlar. (K14)

Kuyruk ölüsü (akrep) soktuğunda, kuyruğunu ezip soktuğu yere sürülür. Çok zehirli bir böcüdür. Eğer kuyruğu olmazsa kükürt sürülür. Hastane eskiden az olduğu için insanlar birbirlerine ilaç yapardı. (K25)

Yılan ısırduğunda orayı çizerler ve kan vücuda dağılmadan emerler. (K1, K6) Ama zaman geçip zehir dağıldığında olmaz, dağılmadan hemen çekilir ve tükürülür. (K1)

Yılan sokması çok olmaz bu bölgede ama bir sefer arkadaşı yılan soktu, adam alkolitik olduğundan yılan tesir edemedi. (K18)

Yılan soktuğunda bacak üstten boğulur. Bülüç (tavuk) kesilir, bütün olarak eti ezilir ve bacağa sarılır. (K19)

Yılan sokmasında dişi çürük olmayan biri yarayı emip tükürür. Eğer dişi çürük olan biri olursa kendisi zehirlenebilir. (K29)

Akrep veya yılan soktuğunda sarımsak sarardık. (K31)

Hayvanları yılan soktuğu zaman sarımsak dövülür, ayranın içine atılır ve hayvana içirilir. Sonra hayvanın her yanına katran sürülür ve hayvana çok su içirilmez. Su içilirse hayvan şişer ve ölür. (K48)

Yılan sokmalarında uygulamaların şekli değişse de genel olarak zehrin yayılmasını engelleyerek zehri vücuttan dışarı çıkarma yöntemine başvurulmuştur. Bu uygulamalardan farklı olarak sarımsak ile bitkisel tedavi ve tavuk eti ile hayvansal kökenli tedavi yöntemlerine de başvurulmuştur.

Akrep sokmalarında ise tedaviyi akrebin tamamını veya bir parçasının ezilmesi suretiyle yaraya basmakta bulmuşlardır. Bu durumda, ezilen akrebin vücuda enjekte ettiği zehri emeyeceği düşünölmektedir. Söz konusu bu tedavi pratiğinin dinsel-büyüsel nitelikte olup benzerin benzer ile tedavisi olduğu söylenebilir.

3.16.2. Arı Sokması

Arılar genellikle insan hareketlerini tehdit olarak algıladıkları durumlarda, vücutlarında barındırdıkları iğneyi insanlara batırırlar. Arılar tarafından sokulan bölgede kızarıklık, yanma hissi, şişme ve ağrı oluşur. Araştırma alanımız olan Isparta'nın geçim kaynakları arasında gül üretimi önemli bir yer kaplamaktadır. Buna bağlı olarak arı sokması bölge halkının sık karşılaştığı bir durum olarak göze çarpmaktadır. Arı sokması durumunda halkın uyguladığı sağaltma pratikleri şunlardır:

Arı sokmalarında sirke sürölür. Tek seferde çok fazla arı sokarsa hemen sirke ile yıkanılır ve sirke içilir. (K4)

İdrar sürölür. İdrar asitli olduğu için fayda eder. (K4)

Arı soktuğunda yoğurt süreriz. (K4, K8, K16, K37) Alevini, ateşini alır. (K6, K8)

Mazot da sürölür. Mazot süröldüğünde hiç şişmez. (K8)

Arı soktuğu zaman çamur sürölür. Yanan yerin alevini ıslak çamur alır. Arı soktuğu zaman eğer alerjisi olan biri ise doktora götürölür. (K14)

Arı sokmasına bizim çocukluğumuzda şifa derlerdi. Arı sokmasında şişen yerin şişinin inmesi için soğuk suya tutulur ya da buz konur. (K18)

Pire otu sürdüğünde şişmez. (K37)

Hayvan sokmalarında, ısırıklarında merhem, krem gibi şeyler sürölür. (K39)

Arı sokmasında yerden çamur alır sürölür, bıçak basılır. Gül zamanı güllüklerde çok arı sokar. Yeşil bir renkte olan pire otunu arı sokar sokmaz oraya bastırarak suyu çikana kadar sürölür. Ondan sonra hemen acısı kesilir. (K47)

Arı soktuğunda soktuğu yere çamur yapıştırırız. Ayrıca yoğurt ya da varsa hemen salça da sürülebilir. (K51, K52)

Uygulamalar incelendiğinde sirke, pire otu, salça gibi bitkisel kökenli ürünlerle sağaltma uygulamalarına, toprak, bıçak ve mazot gibi madensel kökenli ürünlerle sağaltma uygulamalarına ve yoğurt gibi hayvansal kökenli ürünlerle sağaltım uygulamalarına başvurulduğu görülmektedir. Ayrıca idrarın da arı sokması durumunda sağaltımda kullanıldığı tespit edilmiştir.

3.17. Diğer Rahatsızlıklar/Hastalıklar

3.17.1. Ateşlenme

Vücut sıcaklığının normalden yüksek olması durumudur. Farklı nedenlerden dolayı yükselebilen vücut sıcaklığını düşürmek için birtakım pratikler yapılmaktadır. Söz konusu pratikler şunlardır:

Ateşimiz çıktığında, üzüm sirkesinin ebesi (yılanmış, yoğunlaşmış sirke) yumuşak bir bezle hastanın sırtına koyulur, sarılır. O zaman ateşi düşürür, işe yarar. Ateş düşürücü özelliği vardır, serinletir. (K34)

Çocuğun ateşini alması için rakı çalarlar. Rakıyı delerler ve vücuda damlatırlar, bezle çalarlar ateşi düşer. (K37)

Soğuk su ile şoklama yaparlar. (K51)

Bölgede daha çok çocukların çok ateşlenmesinden korkulmakta ve yüksek ateşli hastalık geçiren veya ateşli havale geçiren çocukların ilerde buna bağlı olarak bazı sağlık sorunları yaşayabileceği düşünülmektedir.

3.17.2. Göbek Düşmesi/Göbek Kayması

Isparta ve çevresinde *göbek düşmesi* veya *göbek kayması* olarak bilinen bu rahatsızlıkta karın ağrısı, iştahsızlık, halsizlik gibi şikayetler olmaktadır. Göbek düşmesinin en önemli sebeplerinden biri ağır kaldırmak olarak bilinmektedir. İnsanlar göbek düşmesinde genelde buldukları yerdeki ocaklara başvurmaktadır. Göbek düşmesi için sağaltma pratikleri şunlardır:

Göbek yerinden kayduğunda göbeğini ovarak, bastırarak yerine getirilir. (K2, K4, K31) Halk arasında göbek düşüklüğü ya da göbek kayması denilir. (K2)

Göbek düşmesinde iki göğüs ucu ile göbek arasını ip ile ölçülür, eğer göbek kaymışsa ovarak yerine getirirler. Daha sonra sabun ile sarılır. (K5)

Göbek düşüklüğünü sabunla ovarak göbeğin olduğu yere sabunu sararlar. (K15, K37, K40, K41, K42, K46) İki, üç gün art arda bu yapılır. (K46)

Göbek düşüklüğünde elle önünü arkasını ölçerler. Daha sonra parmak ile göbeğe bakılır ve göbeğin yerinde atıp atmadığı kontrol edilir. Eğer göbek yerinde atmıyorsa ovarak, elle yerine getirilir. Son olarak kalıp sabunu göbeğine tülbent ile sarılır ve hasta iki, üç gün o sabunla durulur. Göbek yerine gelir, aynı düzenini sağlamış olur. (K21, K52) Kaynak kişiler annelerinden el almış ve göbek düşmesi için başvurulara uygulamayı yapmaya devam eden ocaklı kişilerdir. (K21, K51)

Göbek düşmesi için Küçükhacılar Köyü'ne gidilir. Göbek düşmesine bakan annesinden el almış bir kadın var, oraya gidilir. (K34)

Elle ovarak göbek yerine getirilir. Kasık düşüğü ve göbek düşüğünü doktor bilemez, onları ebeler dediğimiz kişiler yapar. (K39)

Göbek düşmesinde önce göbek yerine getirilir, sabun basılır sarılır. Elek veya kalbur varsa üstüne bağlanır, bir saat beklenir ve yerine gelir. Daha sonra birkaç gün daha yazma ile sarılan sabun göbekte kalır. (K48)

Uygulamalar genel olarak fiziksel müdahale ile yapılmaktadır. Bu müdahaleler yapılırken sabun, elek ve çömlek gibi araçlar da kullanılmaktadır. Uygulamaları yapan kişiler ocaklı kişiler veya yerleşim yerlerinde herkes tarafından bilinen ve göbek düşmesinde başvuru alan kişilerdir.

Genellikle göbek düşmesi ile benzer tedavi uygulamaları yapılan fakat farklı bir durum olduğu düşünülen *yürek oynaması*, *yürek kalkması* veya *uşeyş* olarak da adlandırılan bir rahatsızlık olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu rahatsızlığın daha çok panik atak olan kişilerde olduğu ve ani gelişen heyecan, üzüntü, sevinç gibi duyguların rahatsızlığı kötü etkilediği belirtilmektedir. Ayrıca rahatsızlığın görüldüğü kişilerde iştahsızlık, nefes almakta zorlanma ve bayılma gibi şikayetleri de olduğu bilinmektedir. (K2, K6)

3.17.3. Halsizlik ve Uykusuzluk

Çeşitli nedenlerde insanlar uykusuz kalabilmekte ve halsiz olabilmektedir. Söz konusu bu durumlar için bölgede tespit edilen tedavi pratikleri şunlardır:

Sabah aç karnına iki-üç kaşık kaymak yenirse halsizlik gider, oturamazsın, yerinde duramazsın. (K20)

Gelincik otunun yapraklarını salata gibi edilir ve yenir. Gelincik yaprakları gece uykuyu almayı ve rahat uyumayı sağlar. (K20)

Sağalma pratiklerinde hayvansal ve bitkisel kökenli ürünler kullanılmıştır.

3.17.4. Kansızlık

“Kanda bulunan hemoglobin proteinin normal seviyenin altına düşmesi veya alyuvarların sayısının azalması durumuna anemi (kansızlık) adı verilir” (<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/anemi/>, 27.04.2022). Bölgede pekmezin kansızlığa iyi geldiğinin düşünülmesi, bölgede halk hekimliği konusunda genel geçer bir halk bilgisidir. Kansızlık için tespit edilen tedavi uygulaması şu şekildedir:

Kansızlığa da keçi boynuzu iyi gelir. Pekmezi de yapılıp içilebilir. (K4)

3.17.5. Sara

“Epilepsi, beyindeki sinir hücrelerinde ortaya çıkan anormal elektriksel aktiviteler nedeniyle gelişen ve nöbetler şeklinde kendini gösteren bir hastalıktır”. (<https://www.medikalakademi.com.tr/epilepsi-nedir-sara-hastaligi-kimlerde-gorulur-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri/>, 24.04.2022) Halk arasında daha çok sara olarak bilinen bu hastalıkta, hastaların nöbetler geçirdikleri bilinmektedir. Sara hastalığı için bölge uygulanan tedavi yöntemleri şunlardır:

Eskiden sara hastalarına tosbağa kanı içirilirdi. Tosbağanın kanı derde derman serlerdi. (K6)

Sara nöbeti olanlar Yakaören Köyü’ndeki Aslan Baba türbesine gider. Dua eder, adak adar. (K22)

Sara hastalığında başvuru türbe ziyareti, dinsel nitelikte sağaltma uygulamasıdır. Bölgede hastalıkların çoğu için türbe, yatır, tekke gibi ziyaret yerlerine başvurulmaktadır. Ayrıca hayvansal kökenli sağaltma örneği de tespit edilmiştir.

3.17.6. Varis

Bir damar rahatsızlığı olan varis, toplar damarların genişlemesi ve görünür hale gelmesi olarak bilinmektedir. Ayakta çok kalmak, fazla kilo gibi damarlara baskı yapılan durumlarda özellikle bacaklarında görülen varisler, estetik açıdan sıkıntı yarattığı gibi sağlık sorunlarına da neden olabilmektedir. Bölgede varislerin halk hekimliği kapsamında tedavi uygulamaları şunlardır:

Vasiler için sülük tedavisi yapılır. Sülük pis kanı emer, varislere iyi gelir. (K6, K14, K26, K35, K36, K55)

Hacamat yapılır. (K37)

4. ISPARTA VE MERKEZ KÖYLERİNDE OCAKLAR VE DİĞER SAĞALTIM MERKEZLERİ

4.1. Ocaklık Geleneği ve Ocaklar

Halk hekimliği kapsamında ocak terimi, yaşadıkları yerlerde bölge halkı tarafından belli hastalıkları sağaltma gücü olduğuna inanılan aile ve ailede hastalıkların sağaltımı ile ilgilenen bireyler olarak tanımlanabilir. TDK konu ile ilgili olarak ocak terimi, “halk hekimliğinde bir önceki kuşaktan el verme suretiyle aktarılan bilgileri kullanarak belirli bir şikâyeti veya hastalığı iyileştirdiğine inanılan aile”, olarak tanımlanmaktadır. (<https://sozluk.gov.tr/>, 06.05.2022)

Halk tıbbında ocaklar yukarıda da belirtildiği gibi belli bir hastalığı iyileştirdiğine inanılan sosyal kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Halk tıbbındaki ocaklık, modern tıp ile kıyaslanacak olursa tedavi edilen hastalıkların uzmanlık alanları olarak değerlendirilebilir. Temre ocağında, temre hastalığının tedavi edilmesi ya da kırık-çıkık ocaklarında ortopedik rahatsızlıkların tedavi edilmesi, konuya açıklık getiren örnekler olabilir. Kaplan, halk tıbbının da kendi içinde uzmanlık gerektirdiğini vurgulamıştır. (Kaplan, 2011:151)

Ocakların isimlendirilmesi, ocaklarda sağaltımı yapılan hastalık ile ilişkilidir. Sağaltımı yapılan hastalığın ismi, ocağa adını vermektedir. Örneğin sarılık hastalığını sağaltan ocağa sarılık ocağı, temre hastalığını sağaltan ocağa temre ocağı denilmektedir. Bazı aileler ya da kişiler birden fazla hastalığın ocağı olabilmektedir. Ayrıca Boratav, bazı ocaklıların sadece bir hastalığın uzmanı olmadığını, her derde deva getirdiklerinin bilindiğini de vurgulamıştır. (Boratav, 2013: 131).

Ocaklık geleneği köklerinin Türklerin eski inanç sistemlerine ve Orta Asya'ya kadar dayandığı söylenebilir. Şamanların da hastalıkları tedavi edebilme özelliklerinin olduğu bilinmektedir. Ayrıca ocaklıların aile içinden seçilmesi ve eğitilmesi, şamanların yetişmesi ile benzerlik göstermektedir. “Ocaklının yeteneklerini devrettiği kişi, el aldığı ocaklının tedavi yöntemlerini izleyerek öğrenir. Sağaltım pratiklerini öğrendikten sonra izinli olarak adlandırılır. Ocaklının başarı gösterebilmesi için, bazı kurallara dikkat etmesi gerekir. Bu yönden eğitim ve öğretime tâbi tutulan ocaklı Orta Asya şamanının bugüne ulaşmış şeklidir” (Acıpayamlı, 1969:5). Bölgede, genel olarak

ocaklı kişilerin çocukluklarından hastalıkları sağaltma işlemini yapana kadar uygulamaları izleyerek öğrendikleri tespit edilmiştir.

Nesilden nesile aktarılan halk hekimliği bilgi ve uygulamalarının temsilcileri ocaklılardır. “Ocaklı sayılmanın en çok bilinen şekli ise el alarak tedavi gücüne sahip olmaktır. Ocak yaşlandığını görerek, ölümünün yaklaşmış olduğu düşüncesi ile yaptığı işi üstlenecek birini arar. Bu kişi ekseriyetle aile fertlerinden seçilir” (Duvarcı, 1990:35). Çalışma alanımızda, ocaklı olmanın yolunun genel olarak soya bağlı olduğu gözlemlenmiştir. Ocaklı bir ailede sağaltım yapan kişi zamanla, yaşlanmış olması büyük bir etken olmakla birlikte çeşitli sebeplerden ötürü, sağaltma yetkisini el verme/el alma işlemi ile yeteneği olduğunu düşünölen aile bireyine devretmektedir.

“Ocaklı kişi, yetenekli olduğunu düşündüğu çocuklarından birine güçlerini devredebilir. Genellikle küçük çocuklara el verilmektedir. Ocağın mukaddesliği, ocağın tütürölmesi ve ocağı koruma görevinin küçük kardeşe verilmesi Türk hayatında önemli rol oynar” (Kalafat , 1995: 64).

Bölgede yapılan alan araştırmaları sırasında, el verme veya el alma olarak adlandırılan hastalığı sağaltma gücünü devretme işleminin varlığını koruduğu tespit edilmiştir. El verme/el alma işlemi, sağaltımı yapan aile büyüğünün zamanı geldiğinde sağaltma görevini üstlenebileceğini düşündüğu ailenin küçük ferdine “Elimi sana verdim/Benim elim senin olsun” demesi ve ailenin küçük ferdinin “Aldım, kabul ettim” diyerek görevi üstlenmesi şeklinde karşımıza çıkmaktadır. (K2, K8, K18, K31, K33) Bazı ocaklarda ise atadan oğula ya da kıza bir uygulama yapılmadan sağaltma özelliğinin geçtiği tespit edilmiştir. Bunun dışında kendisi ile kan bağı olmayan ocaklı bir kişiden uygulamaları görüp öğrenen ve sağaltım yapan az sayıda insan da vardır.

Ocaklı kişiler yaşadıkları yerlerde halk tarafından genellikle hastalık sağaltma özellikleri ile tanınmakta ve saygı görmektedirler. İnsanların, ocaklı kişilerin hastalıklara şifa olabileceklerine inanmaları ve hastalıklarda onlara başvurmaları inanç sistemleri ile yakından ilişkilidir. “Türk halk biliminde önemli bir yer tutan ocak/ocaklı kavramının oluşumunda Türklerin İslâm öncesi inanç unsurları ve bu unsurlar çevresinde oluşan uygulamalar ile költürler, Şamanist inançların payı ocak kavramı üzerinde etkilidir” (Tanyu, 1976:286). Eskiye dönemlere göre sağlık kuruluşlarının daha yaygın olması ve bu kuruluşlara ulaşım olanaklarının artması göz önünde bulundurulduğunda, insanların bazı hastalıklarda ocakları tercih etmesi ya da hastanede tedavi olsalar bile ocaklarda da tedavi olmaları, ocakların inanç

bağlamındaki yerini bize göstermektedir. Alan çalışması sırasında, insanların bazı hastalıklarda direkt ocakları tercih ettiği ve birçok rahatsızlıkta da hem modern tıbbi hem de ocakları birlikte tercih ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca bazı hastalıklarda modern tıptan sonuç alınamayıp ocaklara başvurulduğu da görülmektedir.

Ocaklı kişiler hastalıkları para karşılığında değil, Allah rızası için sağaltıklarını belirtmektedir. Ama ocaklarda tedavi olan hastalar, genellikle tedavi oldukları ocaklara az da olsa para vermektedir. Verilen paranın miktarının önemi yoktur, daha çok hastalığın iyileşmesinde etkili olacağını düşünüldüğü için verilmektedir.

Hasta olan kişilerin hastalıklarının sağaltılmasında başvuracakları ocaklı kişilerin birçok özelliği gibi cinsiyetleri de önem taşımaktadır. Alan araştırmasında, kadın hastaların daha çok kadın ocaklılara başvurduğu, erkek hastaların ise daha çok erkek ocaklılara başvurduğu gözlemlenmiştir. “Genel olarak, erkek hastalara erkek ocaklılar, kadınlara da kadın ocaklılar bakar.” (Boratav, 2013:129).

Ocaklılar; hastalarını hazırladıkları ilaçlarla, dinsel-büyüsel nitelikte uygulamalarla, fiziksel müdahalelerle ya da complex bir şekilde tedavi edebilmektedirler. Ocaklardaki tedavi yöntemleri, ocaklı kişilerin atalarından gördükleri ve öğrendikleri yöntemler olup geleneksel olarak devam etmektedir. Ancak ocaklarda uygulanan yöntemler belli kalıplar eşliğinde olsa da pratiklerinde çeşitlilik gösterebilmektedir. Bir bölgede, aynı hastalığın farklı ocaklarında bile çeşitlilik gösteren tedavi pratiklerinin olması, halk kültürünün önemli bir parçası olan halk tıbbının zenginliği olarak yorumlanabilir. Ocaklı kişilerin atalarından edindikleri bilgi ve uygulamalara kuşaklar arası aktarım sırasında yeni deneyimler eklediklerini gösteren bu çeşitlilik aynı zamanda halk tıbbının sürdürülebilirliğini konusunda da bize ipucu vermektedir.

Alan araştırmasında tespit edilen ocakların sağaltım yöntemlerinin ağırlıklı olarak dinsel-büyüsel nitelikte uygulamalar içerdiği gözlemlenmiştir. Ocaklarda başvuru sağaltma uygulamaları genellikle besmele ile başlayıp dualar, ayetler veya bir takım dinsel mahiyette sözler eşliğinde yapılmaktadır. Bu bağlamda “Benim elim değil, Fatma Ana’nın eli” veya benzer şekilde Fatma Ana ile ilgili sözler, sıkça kullanılan kalıp sözler arasında yer almaktadır.

“Ocaklı, tedavi sırasında bildiği ayetleri, duaları okur. Eğer el aldığı kişiden öğrendiği özel bir dua ya da söz varsa onları da okur. Tedaviye genellikle 'El

benim elim değil Fatma anamızın eli/ Sebebi kuldun dermanı Allah'tan / Hastanın şifası için' sözleriyle başlanmaktadır. Ocaklının şifa verme yeteneğinin Fatma Ana'dan geldiğine inanılmaktadır. "Fatma Ana'ya ilgili inançlar, gebelik, doğum ve hastalıkların tedavisi, uğur ve bereket temini, onun adından güç, kuvvet almak gibi inançlardır" (Tanyu, 1982:479).

Ocaklarda başvuru alan büyüsel nitelikte sağaltmalarda ise daha çok taklit veya temas büyü kullanılmaktadır. Sarılık ocağında, ocaklı kişinin hastanın alınına tükürmesi temas büyüyle yapılan sağaltmaya örnek olabileceği gibi itdirseği/arpacık hastalığında köpeğin kullanılması taklit büyü ile yapılan sağaltmaya örnek olabilir. "Ocaklıların hastalıkları sağaltma yöntemleri çoğu kez büyü işlemlerdir; ama bunların yanında belirli şeyleri yedirmek, içirmek, vücudun ağrıyan yerine şu veya bu maddeyi sürmek, bağlamak gibi "ilaç" saydıkları gereçleri kullandıkları da olur." (Boratav, 2013: 129).

Ocaklarda uygulanan tedavilerde dinsel-büyüsel nitelikte uygulamaların yanı sıra bitkisel, hayvansal veya madensel kökenli emler ile yapılan tedaviler ve fiziksel müdahalelerle yapılan tedaviler de mevcuttur. Örneğin göbek düşmesi ve kırık-çıkık gibi ocaklarda rahatsızlıkların tedavisi temel olarak elle yapılırken yanık ocaklarında daha çok emlerle yapılan tedaviler ön plandadır.

"Bazı ocaklıların tecrübeye dayanarak edindikleri bilgiler ile yaptıkları ilaçlar ve uygulamalar tıbbî folklorumuzun en önemli tedavi unsurları arasında yer almaktadır. Halkımız imkân bulursa doktor ve tıbbi ilaçların yanı sıra çeşitli kimselere de başvurmakta ve çeşitli ev ilaçlarını uygulamaktadır" (Oğuz, 2005: 68; akt. Karataş, 2015: 321).

Halk hekimliğinde ocaklı kişi ve aileleri yanı sıra bazı hastalıkların şifası için başvuru alan şifalı sular, kutsal mekânlar, ağaç, taş veya kayalarda ocak olarak adlandırılabilen diğer sağaltım merkezleridir. Alan araştırması sırasında tespit edilen ve ocak olarak adlandırılan bazı yerlere rastlanmıştır. Isparta'nın Yakaören Köyü'nde, bölge halkı tarafından *kükürt* olarak isimlendirilen mevkiden çıkan kükürtlü suyun olduğu yer *uyuz ocağı* olarak adlandırılmakta ve uyuz, kaşıntı, egzama ve bazı cilt hastalıklarının oradaki çamurlu su ile yıkanılıp bazı uygulamalar yaptıktan sonra geçeceği düşünülmektedir. Aynı şekilde, Sav kasabasının güneydoğusunda ağaçlık bir alandan çıkan *Sinap Suyu*'nun olduğu yer de *uyuz ocağı* olarak adlandırılmakta ve insanlar kaşındığında o su ile yıkanmaktadır. Söz konusu su kaynağının uyuz veya kaşıntının yanı sıra çeşitli hastalıklara da şifa olduğu bilinmektedir.

Alan araştırması sonucunda, özellikle cilt hastalıklarında halkın ocakları tercih ettiğini ve buna bağlı olarak cilt hastalıklarına bakan ocakların birçoğunun varlığını koruduğu, aktif olarak sağaltım uygulamalarına devam ettikleri tespit edilmiştir. Bunun dışında kırık-çıkık, yanık, nazar/kurşun dökme gibi ocaklarında temsilcilerinin varlığını sürdürdüğü tespit edilmiştir. Tespit edilen ocaklar ve ocakların güncel durumları aşağıda kısaca değerlendirilmiştir.

4.1.1. Ateşpâre Ocağı

Yüzde oluşan kızarıklık ve şişlikler şeklinde kendini gösteren bu ateşli hastalıkta ateşpâre ocağına başvurulduğu bilinmektedir. Söz konusu hastalıkta, ocaklı kişi toprak ve şeker karıştırdığı ılık su ile hastanın yüzüne pansuman yapmaktadır. Ocaklı kişi bu işlemi yaparken dua okumaktadır. Varlığını koruyan bu ocak halk tarafından bilinmekte ama eskisi kadar başvurulmamaktadır. (K6, K16, K28)

4.1.2. Aydaş Ocağı

Bölgede daha çok “kemiğe ermiş/ bir deri bir kemik” olarak nitelendirilen yani zayıf, çelimsiz veya cılız çocuklar bu ocakta sağaltılmaktadır. Ocaklarda çocuklar bir kazana koyulup yıkanyormuş gibi yaparak, bölgede birçok köyde bulunan delik taşlardan geçirilerek, üç yol ayırında büyük bir ekmeğe pişirilip ortasından geçirilerek veya ağaç arasından geçirilerek tedavi edilmektedir. Ocaklarda yapılan söz konusu bu uygulamalar, hatalığa neden olan kötü ruhlardan temizlenmeyi ve yeniden doğuşu simgelemektedir. Günümüzde varlığını sürdüren bu ocaklara sıkça başvurulmaktadır. Özellikle birtakım sözler ve pratikler eşliğinde aydaş çocukları delik taştan geçirme uygulaması çok yaygındır. (K1, K9, K10, K33, K38, K44, K46, K48, K51, K52, K55)

4.1.3. Bezeme Ocağı

Bir cilt hastalığı olan bezeme, vücutta beliren kırmızı noktalar şeklinde görülmekte ve kaşıdıkça çoğalmaktadır. Bezeme hastalığı için ocaklara başvurulmaktadır. Ocaklı kişi kırmızı toprağı su ile karıştırıp hastanın vücudunda bezeme olan bölgelere sürmektedir. Bunu yaparken aynı zamanda okumaktadır. Hasta, belli bir süre sürülen toprağı yıkamamakta ve hastalık geçmektedir. Bezeme ocağının temsilcilerinin azaldığı ve eskisi kadar ocaklara başvurulmadığı tespit edilmiştir. (K6, K8)

4.1.4. Bulgur Püskürtmesi Ocağı

Vücutta ince bulgur taneleri gibi kümeler halinde kabarcıklar olarak kendini gösteren bu rahatsızlıkta, ocaklı kişi ağzına bulguru alıp ve hastanın vücuduna püskürtmektedir. Söz konusu bu rahatsızlıkta ocaklı kişi benzeri benzerle sağaltma esasına dayalı büyüsel bir işlem yapmaktadır. Uygulama bölge halkı tarafından bilinmekte ama günümüzde bu hastalık ocağının temsilcilerinin azaldığı görülmektedir. (K6)

4.1.5. Göbek Düşmesi Ocağı

Göbek düşmesinin daha çok ağır kaldırma sebebiyle olduğu düşünülmekte ve genel olarak ocaklarda masaj yaparak tedavi edilmektedir. Göbek düşmesi ocağında; ocaklı kişi önce hastanın göbeğini ölçmekte, daha sonra hastanın göbeğini sabunlu su ile ovarak yerine getirmekte ve kalıp sabun sarmaktadır. Sabitlemek için elek, kalbur veya çömlek gibi araçlarda bağlanabilmektedir. Tüm bu işlemler yapılırken ocaklı kişi dua okumakta, bazı kalıp sözler söylemektedir. Göbek düşmesinin modern tıpta tedavisi olmadığı düşünülmekte ve ocaklara başvurulmaktadır. Bundan dolayı ocaklar aktif olarak varlığını sürdürmektedir. (K2, K4, K5, K15, K21, K31, K34, K37, K38, K39, K40, K41, K42, K46, K48, K51, K52)

4.1.6. İtdirseği Ocağı

Arpacık veya itdirseği olarak bilinen, gözün dış kısmında ve daha çok göz kapağında oluşan iltihaplanma için ocaklara başvurulmaktadır. Söz konusu hastalıkta tedaviler çeşitlilik gösterse de genel olarak hastanın üstüne bir örtü örtülmekte, ocaklı kişi tarafından okunan ekme parçası örtünün üzerine bırakılmakta ve yaşı ve cinsiyeti değişkenlik göstermekle birlikte bir köpeğin ekmeği oradan alması sağlanmaktadır. Böylece itdirseğinin geçeceğine inanılmaktadır. Varlığını koruyan bu uygulamalar halk tarafından bilinmekte ama eskisi kadar başvurulmadığı dile getirilmektedir. (K5, K9, K10, K12, K16, K28, K32, K40, K41, K42, K48, K51, K52)

4.1.7. Kabakulak Ocağı

Genellikle çocuklarda ve nadir olarak gençlerde boyun ve yüz bölgesinde şişlik olarak kendini gösteren bu hastalık ocaklı kişiler tarafından sağaltılmaktadır. Yöredeki ocaklı kişiler bu hastalığı dualar okunarak kulağın alt tarafı kalemle veya mürekkepli

herhangi bir araç kullanarak çizme yöntemi ile sağaltmaktadır. Bu sağaltma uygulaması dinsel-büyüsel nitelikte olan sağaltma uygulamaları arasında değerlendirilebilir. Eskiden daha yaygın karşılaştığı söylenen bu hastalığa günümüzde az rastlandığı düşünülmekte ve buna bağlı olarak ocaklarında azaldığı belirtilmektedir. (K4, K6, K8, K11, K15, K18 K25, K26, K33, K34, K37, K38, K46, K51, K52)

4.1.8. Kırık-Çıkık Ocağı

Kırık-çıkık ocaklarına eskiden olduğu kadar başvurulmadığı dile getirilse de söz konusu ocakların tedavi kapsamı geniş olduğu için aktif olarak devam ettikleri söylenebilir. Kırık, çıkık, çatlak ve burkulmalar gibi ortopedik rahatsızlıkların birçoğunda ilk olarak yerleşim yerlerindeki kırık-çıkık ocaklarına başvurulduğu belirtilmiştir. Ocaklı kişiler ise eskiden kırık, çıkık, çatlak ve burkulma gibi tüm rahatsızlıkları tedavi ettiklerini ancak günümüzde hastanelere ulaşım kolay olduğu için vakalarda kırık tespit ettiklerinde hastaları hastaneye yönlendirdiklerini belirtmişlerdir. Çatlak, çıkık, burkulma ve burkulmalara bağlı doku zedelenmeleri gibi ortopedik rahatsızlıklarda halen tedavi pratiklerini sürdüren ocaklı kişilerin ellerinin de uğurlu olduğuna inanılmaktadır.

Kırık çıkık ocaklarında, çıkık vakaları ocaklı kişi tarafından fiziksel müdahale ile yerine getirilmekte ve sarılmaktadır. Burulma ve burkulmalara bağlı doku zedelenmelerinde ise hayvansal, bitkisel ve madensel kökenli ürünler veya karışımları em olarak kullanılmaktadır. Ayrıca kırık çıkık ile ilgilenen ocaklı kişiler hayvanlardaki kırık, çıkık ve burkulmaları da tedavi etmektedirler. (K1, K2, K6, K8, K9, K10, K11, K12, K13, K15, K16, K19, K21, K24, K28, K33, K34, K40, K41, K42, K51, K56)

4.1.9. Köstebek Ocağı

Vücutta meydana gelen kabarıklar olarak kendini gösteren köstebek hastalığında ocaklı kişilere başvurulmaktadır. Söz konusu bu hastalıkta ocaklı kişi, köstebeğin yeri kabarttığı noktalardan aldığı toprak ile tedavi yapmaktadır. “Köstebeğin temas ettiği toprak insanın toprak ruhu ile karıştığında mistik gücün iyileştirici etkisi temas yoluyla ortaya çıkmaktadır” (Uğureli, 2019:171). Söz konusu bu ocağın temsilcileri azaldığı için eskisi kadar çok başvurulmadığı bilinmektedir. (K6, K28)

4.1.10. Nazar Ocağı

Bölgede nazardan korunmak için çeşitli uygulamalar yapıldığı gibi nazar değdiği düşünülen insanlara ocaklarda kurşun dökme, köz söndürme, tuz patlatma ve muska yazma gibi uygulamalar yapılmaktadır. Söz konusu ocaklar sık başvurulan ve aktif olarak varlığını sürdüren ocaklardır. (K1, K4, K6, K7, K8, K11, K14, K15, K16, K17, K18, K23, K25, K26, K28, K34, K36, K37, K39, K46, K47, K48, K55)

Nazar ocaklarında kurşun dökme, köz söndürme veya tuz patlatma işlemlerinin çoğunlukla kadın ocaklılar tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir. “Benzer şekilde süregelen çok sayıda halk tıbbi pratiğinin uygulayıcıları içinde kadın şifacıların sayısı azımsanmayacak ölçüdedir” (Kaplan, 2015: 195-196)

4.1.11. Sarılık Ocağı

Eskiden sık rastlanılan ve özellikle çocukların hayatını kaybetmesine neden olan hastalık olarak anılan sarılıkta, ocaklara başvurulduğu bilinmektedir. Ocaklı kişiler belli dualar eşliğinde hastanın alnını ovalamakta ve alnına tükürmektedir. Ayrıca bazı ocaklarda hacamat da yapılmaktadır. Eskiye oranla daha az karşılaşılan bu hastalıkta ocaklara başvuranların sayısı da azalmış ve buna bağlı olarak günümüzde ocak temsilcileri de azalmıştır. (K6, K28, K48, K49, K55)

4.1.12. Siğil Ocağı

Sık karşılaşılan siğil hastalığında ocaklı kişilere başvurulmaktadır. Siğil ocaklarında genellikle dinsel-büyüsel nitelikteki uygulamalar ile sağaltım yapılmaktadır. Ocaklardaki uygulamalar çeşitlilik göstermektedir. Ocaklı kişiler, siğilleri okuyarak ve çam yaprağı, ardıç dalı, sütleğen otu, incir ağacı sütü gibi belli araçlar kullanarak tedavi etmektedir. Ayrıca siğillerin okunduktan sonra ocaklı kişi tarafından tükürerek tedavi edildiği ve bıçak ile temizlenerek tedavi edildiği ocaklara da rastlanmaktadır. Siğil ocakları varlığını sürdürmekte ve modern tıp karşısında sıkça tercih edilmektedir. (K5, K8, K9, K10, K14, K15, K16, K17, K20, K21, K23, K25, K26, K29, K33, K34, K38, K39, K47)

4.1.13. Temre Ocağı

Temre ocağına, vücuttaki etrafı çevrik kızarıklıklar olarak kendini gösteren temre hastalığı için başvurulmaktadır. Ocaklı kişi hastalığın bulunduğu bölgeye halkın

tabiri ile *çizme* işlemi yapılmaktadır. Söz konusu bu işlem ocaklarda değişiklik gösterebilmekle birlikte bir parça ağaç dalı, arpa, iğne, kalem, kül, toprak, soğan, çivi vb. araçlar ile yapılmaktadır. Çizme işlemi yapılırken ocaklı kişi dua okumakta, bazı kalıp sözler söylemekte ve temre olan bölgeye üflemede veya tükürülmektedir.

Çalışma sahamızda temre ocaklarının aktif olarak devam ettiği ve halkın temre hastalığında modern tıbbı değil, ocakları tercih ettiği gözlemlenmiştir. Temre ocaklılarında sağaltım yapan ocaklı kişilerin genel olarak atalarından el aldıkları tespit edilmiş ancak farklı olarak tespit edilen bir temre ocağında ise temre hastalığını sağaltan kişinin, denizi geçip geri dönmüş olması gerektiği belirtilmiştir. (K3, K4, K6, K7, K8, K11, K12, K13, K15, K16, K17, K19, K20, K23, K25, K28, K31, K34, K35, K38, K39, K40, K41, K42, K45, K48, K51, K52, K55)

4.1.14. Yanık Ocağı

Vücudun herhangi bir bölgesinin yanması sonucunda başvuru ocaklardır. Ocaklı kişiler yaptıkları merhem ile hastayı tedavi etmektedir. Ocaklarda, bitkisel ve hayvansal kökenli ürünlerin belli işlemlerden geçtikten sonra em olarak kullanıldığı görülmektedir. Aktif olarak devam eden yanık ocakları, sıkça başvuru ocaklar arasında bulunmaktadır. (K1, K2, K4, K6, K11, K16, K18, K25, K28, K30, K34, K37)

4.1.15. Yılcık Ocağı

Özellikle bacaklarda görülen ama vücudun diğer bölgelerinde de olabilen, deride ağrı oluşturan kızamık ve şişlikler yılcık hastalığının göstergesidir. Hastalık, ocaklı tarafından vücutta hastalığın görüldüğü bölgelerin bıçakla çizilmesi ve kan alınması şeklinde yani parpılama yöntemi ile tedavi edilmektedir. Günümüzde temsilcilerinin çok azaldığı bir ocaktır. (K5, K6)

4.2. Türbe, Yatır ve Ziyaret Yerleri

İnsanlar bazı sıkıntılar, zorluklar ve rahatsızlıklar karşısında daha önceden yaşamış olduğunu düşündükleri evliya, ermiş ve keramet sahibi olarak nitelendirdikleri kişilerin mezarlarını ziyaret etmekte ve o yerlerde birtakım uygulamalar yapmaktadır. Neredeyse her yerleşim yerinde bir veya birkaç tane kutsallık atfedilen evliya mezarlarına rastlanmaktadır. Araştırma sahamızda olduğu gibi Anadolu'nun birçok yerinde bulunan bu kutsal mekânlar bölge halkı için önem

arz etmektedir. “Halk, evliyaların yattığı yerlere (mezar, hazire, türbe, zaviye, tekke, dergâh vs.) gider ve dua eder, ondan yardım diler. Bu yardım isteği, işsizlere işten, hastalara sağlığa kadar uzanır” (Kaya, 2001:200).

Türklerin eski inanç sistemleri çerçevesinde, atalar kültürünün önemli bir yeri vardır. Atalar kültürünün eski Türkler arasında en güçlü ve en eski inançlardan biri olduğu söylenebilir. Bu kült, genel olarak atanın bizzat kendine tapınma anlamına gelmemekte, onun, öldükten sonra ailesine yardım edebileceği ve onları kötülüklerden koruyabileceği inancından doğmaktadır. (Ocak 2000, 62-63). Bu inancın uzantılarının günümüzde de varlığını sürdürdüğü söylenebilir. Atalar kültürü inancının İslamiyet'in kabulünden sonra biraz değişip dönüşerek türbe ve yatır ziyaretleri şeklinde devam ettiği düşünülebilir.

İslam inancı çerçevesinde bakıldığında türbe ve yatırlarda yatan kişilerin dini açıdan ulu ve kerametli kişiler olduğu bilinmektedir. Söz konusu bu kişilerin çeşitli olağanüstü güçleri olduğuna inanılır ve bu olağanüstülüklerle dolu hikâyeler anlatılagelir. Yatırların büyük çoğunluğunda yatan zatların “fetih ve İslamlaştırma yolunda şehit olduğuna inanılan mücahitler” (Tanyu, 1967: 299) olduğu düşünülmektedir.

Halk, bu türbe ve yatırları sağlık sorunları için de ziyaret etmekte ve rahatsızlıklarının şifasını buralarda bulduğuna inanmaktadır. Hatta bazı sağlık sorunlarında modern tıptan sonuç alamadığında hastalar, türbe veya yatır gibi ziyaret yerlerine başvurmaktadır. Bu durumda inanç faktörü devreye girmekte ve insanlar inandıkları dinin uluları olduğu düşündükleri kişiler aracılığıyla Tanrı'ya dilek ve isteklerini sunmaktadır. Dinsel yolla sağaltımlar kapsamında değerlendirilebilen bu tür ziyaretler araştırma alanımızda da karşımıza çıkmaktadır.

Bazı yatırlar, halk tarafından belli hastalıkları iyileştirebileceğine inanılarak ziyaret edilirken birçok yatır da bütün dertlere derman olması için ziyaret edilmektedir. Yatırların hepsinin kendine has tesiri olduğuna ve belli hastalığa şifa olma özelliğinin olduğuna inanılmaktadır. (Yörükân, 1998:126; Boratav, 2013:141). “Ankara'nın Ayaş ilçesi topraklarında, Isparta'da birer “Sıtma Dedesi” var; adlarından da anlaşılacağı gibi bunlar ‘sıtma uzmanları’ dır” (Boratav, 2013:141).

Yatırlarda bazıları her zaman ziyaret edilebileceği gibi bazı yatırlar ise belli günlerde veya zamanlarda ziyaret edilmektedir. Yine bazı yatırlarda ise sağaltım

uygulamasının tamamlanması için ziyaretlerin belli tekrarlar gerektiği bilinmektedir. Bu konuda sık karşılaşılan sayıların ise üç, beş veya yedi olması dikkat çekmektedir. Örnek vermek gerekirse bazen bir dileğin gerçekleşmesi için aynı yatır üç hafta boyunca üç kez ziyaret edilebilmektedir.

Yatırların bazılarının yanında yatır ile bağlantılı olduğu düşünülen ağaçlar, taşlar veya sulara da kutsallık atfedilebilmektedir. Araştırma sahasımızda da olduğu gibi yatırların yanında bulunan sular çoğu zaman şifalı kabul edilmiş, ağaçlara dilekler için bez bağlanmış, taş veya kayalar ise sağaltım uygulamalarında kullanılmıştır. “Evliya türbelerinde ağaca bez bağlayarak veli adına dua edilip çocuk istenmesi, Şamanlık dönemlerinden kalan bir olgu olarak gözüktür. Şamanlık devrinden kalma soy ağaçları, ataların ve büyük Şamanların mezarları, İslamlaştırılmış ve evliya türbelerine dönüştürülmüştür” (Bayat 2007: 183). Isparta ve çevresinde bazı yatır veya türbe yanlarında, onlar ile bağlantılı olduğu düşünülen delikli taşlar dikkat çekmektedir. Söz konusu bu delikli taşlar kutsal kabul edilmekte ve özellikle zayıf-cılız veya hasta çocukların sağaltım uygulamasında kullanılmaktadır.

“Türk halk inanışlarında çocuğunu sürekli kaybeden aileler için, ölüm ruhunun onlara musallat olduğu düşünülmektedir. Eski Türklerden günümüze çocuk sahibi olmak, çocuğun sağlıklı doğması ve yaşaması için pek çok sağaltım ritüeli uygulanmıştır” (Ergun ve Gündüz Alptürker, 2017:80)

Çocuk sahibi olmak isteyen insanlar, türbe veya yatırlara gidip dualar ve birtakım işlemler eşliğinde dileğini dileyip adak adamaktadır. Adaklar değişiklik göstermekle birlikte kanlı veya kansız adak da olabilmektedir. Eğer dilek yerine gelirse adanan adakta gerçekleştirilmektedir. Bölgede çocuk sahibi olmak isteyenler bazen gideceği türbeyi belirlemek için de bir uygulama gerçekleştirilmektedir. Söz konusu uygulamada; çocuk sahibi olmak için gidilebilecek üç türbe belirlenir, bu üç türbenin her biri için bir bıçak belirlenir, belirlenen bıçaklar yağmurda bir tepeye bırakılır, hangi bıçak paslanırsa o yatıra gidilir ve uygulamalar orada yapılır.

Araştırma alanımızda da görüldüğü gibi özellikle çocuk sahibi olmak isteyen ve bunun yanında çeşitli sağlık sorunları olan insanlar ziyaret yerlerinden şifa ummaktadır. Ziyaret yerlerinde bu konularda dilenen dilekler için çoğu zaman adak adanmakta ve dileklerine kavuşan insanlar adaklarını yerine getirmektedir. Bölgede yaygın olarak başvuru yapılan ziyaret yerlerinde çeşitli uygulamalar ve ritüeller yapılmaktadır. Bu uygulamalar yapılırken inanarak yapılması gerektiği düşünülmekte

ve adanan adakların mutlaka yerine getirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bölgede çeşitli sağlık sorunları ve çocuksuzluk durumlarında başvurulmuş ziyaret yerleri aşağıda kısaca değerlendirilmiştir.

4.2.1. Andık Dede ve Delik Taş

Isparta'nın Dere Mahallesi'ndeki Andık deresi kenarında bulunan türbede yatan kişi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Mezarın bulunduğu alanda delik taş, çeşme ve bir namazgah bulunmaktadır.

Türbeyi ziyaret edenler dua edip çeşitli dilekler için adak adamaktadır. Adağın gerçekleşmesi için üç hafta boyunca, yani üç defa gidilmelidir. Özellikle zayıf-cılız ve hasta çocuklar için yapılan uygulamada, delik taşa karşılıklı iki kişi geçer ve üç kez “*çürüğü al, sağlamlı ver*” diyerek hasta çocuğu geçiriyormuş gibi yapar. Ayrıca türbede sıtma ve diğer hastalıklar için de uygulamalar yapıp şifa umulmaktadır. (Ölmez ve Gökmen, 2005:78)

4.2.2. Aslan Baba Türbesi

Isparta'nın Yakaören Köyü'nde bulunan türbe, bölge halkı tarafından Aşağı Tekke olarak da adlandırılmaktadır. Türbenin etrafında yüklenen ardıç ve çam ağaçları dikkat çekmektedir. “Yatırların başında bulunan ulu ağaçlar vasıtasıyla Türk inanç sisteminin en önemli unsurlarından olan ‘atalar kültü’ ile ‘ağaç kültü’ birleştirilmiş ve Tanrı'ya çeşitli dileklerin iletildiği mekânın kutsallığı daha da artırılmıştır” (Ergun, 2004: 419). Türbe içerisinde Aslan Baba'nın bazı eşyaları ve sandukası da bulunmaktadır. Rivayete göre Horasan erenlerinden olan Aslan Baba ailesi ile köye yerleşmiştir. Kerametli bir eren olduğu düşünülen Aslan Baba'nın halk arasında bilinen olağanüstü hikâyeleri vardır. Türbeyi çeşitli hastalıkları olanlar ve çocukları olmayan insanlar ziyaret etmektedir. Çocukları olmayanlar, adak adayıp dilekte bulunmaktadırlar. Dilekleri gerçekleşen insanlar, adadıkları kurbanı kesip yemek vermektedir. Hastalığı olan kişiler, türbeye gelip yatmakta ve eğer rüyalarında iyileştiklerini görürlerse şifa aldıklarını düşünmektedirler. Türbeye çevre köylerden ve Isparta'nın merkezinden birçok insan ziyarete gelmektedir. (K15, K22, K26, K27, K37)

4.2.3. Elyaz Tekkesi

Elyaz Tekkesi olarak adlandırılan bu türbe, Isparta'nın Yakaören Köyü'nde bulunmaktadır. Türbede mezarı olan kişi hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu tekkenin yanında büyük bir ağaç bulunmaktadır. Bölge halkı bu türbeyi çeşitli durumlarda ziyaret etmekte ve adaklar adamaktadır. Hasta olan insanlar şifa için, evlenecek kızlar hayırlı eşler için ve çocuğu olmayan aileler de çocuk sahibi olmak için bu tekkeyi ziyaret edip dileklerde bulunabilmektedir. (Erdenk, 2001:61)

4.2.4. Gök Veli Sultan- Şeyh Recep Efendi (Ayak Dedesi)

Isparta'nın Çelebiler Mahallesi'nde Kavaklı Camii yanında bulunan bir yatırıdır. Rivayete göre Horasan'dan gelmiş olan erenin gerçek ismi Recep olup halk arasında Gök Veli Sultan denilmektedir.

Yaşı geldiği halde yürümesi geciken ya da yürüyemeyen çocuklar Çarşamba, Cuma ve Cumartesi günleri mezarın etrafında üç defa yürütülür ve dua edilip adak adanır. (Ölmez ve Gökmen, 2005:80; Erdenk, 2001:62)

4.2.5. Hacı'ı Sultani (Abdülkadir Geylani)

Isparta'nın Hisar Mahallesi'nde "Uyuoğlu Tekkesi" olarak bilinen yerde bir yatırıdır. Aslen Ispartalı olan Abdülkadir Geylani, I. Murad zamanı bilginlerinden biri olan Mevla Ali Tusi'ye hizmet ederek bazı rütbe ve memurluklar almış ve daha sonra Fatih Sultan Mehmet'e hocalık yapmıştır. Ancak dönemin veziri Mahmut Paşa'nın karalamasıyla işine son verilmiş ve Isparta'da yaşamaya mecbur edilmiştir. Sonra hastalanarak hayatını kaybetmiştir. Türbesinin karşısındaki delikli taştan zayıf-sıksa ve hasta olan süt çocuklarının geçirilerek şifa bulacaklarına inanılır. (<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-70970/turbeler-yatirlar.html>, 28.05.2022)

4.2.6. Hatıp Dede Türbesi

Isparta'nın Ali Köyü'nde bulunan bu türbe iki katlı olup alt katında hamam, üst katında ise Hatıp Dede ve ailesinin mezarları olduğu bilinmektedir. Hatıp Dede'nin Horasan erenlerinden olduğu düşünülmektedir. Rivayete göre eskiden köy halkı orak ve harman zamanı yaklaşımadan önce şehre hamama gidermiş. Hatıp Dede'nin ailesi hamama gittiğinde şehir kadınları Hatıp Dede'nin kızını hor görmüş, alay etmiş ve kızın hamamda yıkanmasına izin vermemişler. Köye dönen kız, başından geçenleri

babasını anlatmış. Babası kıza, sen üzülme ben sana hamam yaparım, demiş. Ertesi gün sabah köy halkı, akşam hiçbir şey olmayan yerde bir hamam olduğunu görmüş. (K19, K21, K33)

Hatıp Dede Türbesi'nin kerametinin evlilik üzerine olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca çocuğu olmayanlar ve çeşitli hastalığı olanlar, türbeye yazma bağlamakta, adaklar adamakta ve hastalıklarının şifasını dilemektedir.

4.2.7. İsmail Dede Türbesi

Isparta'nın Yakaören Köyü'nde bulunan türbe, köy merkezine göre yüksekte olduğu için bölge halkı tarafından Yukarı Tekke olarak da adlandırılmaktadır. Şeyh İsmail Efendi'nin mezarının bulunduğu türbe, ağaçlar arasındadır. Söz konusu türbeye daha çok çocuğu olmayanlar, olan çocuklarını yaşamayanlar veya çocuğu hasta olanlar ziyaret etmektedir. Bunun dışında diğer hastalıklar içinde başvuru alan türbeye adaklar adanıp dilekler dilenmekte ve şifa aranmaktadır. (K15, K22, K26, K27, K37)

4.2.8. Kaşıkçı Dede

Isparta'nın Sav kasabasında bir yatır olduğu belirtilen Kaşıkçı Dede'nin mezarının yeri tam olarak belli değildir. Söz konusu bu yatırın olduğu düşünülen mevkiye öksürüğü olan hastalar şifa için dua edip kaşık dikerlermiş. (K4, K11)

4.2.9. Kurt Dede

Isparta'nın Yazısöğüt Köyü yolu üzerinde bulunan bu yatır, öksürüğü olan insanlar ziyaret etmektedir. “Kurt Dede'yi öksürüğü olanlar ziyaret etmektedir. Öksürüğü olanlar buraya gelerek dua ederler ve dilekte bulunurlar. Şifa bulunca da mezarı yanına gelerek buraya bir ciğer asarlar” (Erdenk, 2001:75).

4.2.10. Pir Efendi Sultan (Piri Mehmet Efendi) Türbesi

Isparta' da en çok ziyaret edilen türbelerden biri olan Piri Mehmet Efendi türbesi, namazgâh yöresinde, Halı Sarayı yanındadır. “Piriefendi Sultan'ın asıl adı Piri Mehmet Halife'dir. Kendisi (Seyit Ahmet Buhari) halifelerinden olup, vatani olan Isparta'da uzun süre oturmuş, 1554 yılında vefat etmiştir. Hakkında pek çok rivayet bulunmaktadır. Bunların en önemlisi hâlâ aramızda yaşadığı ve sağlığında Sarıdere'de dağın eteğinde

abdest alacak su bulamadığından esasını vurduğu yerden su fişkırmasıdır” (<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-70970/turbeler-yatirlar.html>, 29.05.2022).

Piri Mehmet Efendi türbesine genellikle Çarşamba ve Cuma günleri her türlü dilek için başvurulmaktadır. “Günümüzde ziyaretçiler akıl hastalarını türbeye getirerek, türbenin namaz kılınan bölümünde bir gece ya da 3 gece yatırmakta, bu şekilde hastanın iyileşeceğine inanılmaktadır” (Ölmez ve Gökmen, 2005:85).

4.2.11. Sağaşıık Türbesi

Isparta-Antalya yolu üzerinde Direkli Köyü yakınlarında bulunan türbe, etrafı ağaç ve çalılarla çevrili bir mezar şeklindedir. Bu türbenin yanında çeşme ve mescit de bulunmaktadır. Rivayete göre burada Horasan erenlerinden olan Sağaşıık Dede yatmaktadır. Türbeye çok yakın olan Direkli, Kadılar köylerinin yanı sıra diğer çevre köyler ve Isparta'nın merkezinden çok ziyaretçi gelmektedir.

Saugaşıık Türbesine çocuğu olmayanlar adak adayıp dilekte bulunurken doğan çocukları yaşamayanlar, çocukları hastalananlar veya cılız olanlar da gelip dualarını edip dileklerde bulunmaktadır. “Çocuğu olmayanlar genellikle rüyaya yatarlar. Rüyada mushaf, yiyecek, içecek görmek hayra alamet sayılır” (Erdenk, 2001:80). Ayrıca çeşitli hastalıklar için şifa dileyenler de bulunmaktadır.

4.2.12. Sıtma Dedesi

Esas adı tam olarak bilinmeyen Sıtma Dedesi yatırının günümüzde mezarı kaldırılmıştır. Ama bölge halkı tarafından hikâyesi bilinen bir yatırdır. “Hu Dede” olarak da anılan bu yatırdaki zatın bölgede herkes tarafından bilinen yedi şehirlerden biri olduğu düşünölmektedir.

Piri Efendi'nin zamanında yaşadığı ve Piri Efendi'nin müridi olduğu bilinen zat, sıtma hastalığı olanları, ısıtılmış söğüt yaprakları üzerine yatırarak terletip daha sonra söğüt yapraklarını ve kabuklarını kaynatıp, hastalara içirerek şifa verirmiş. Onun ölümlü üzerine hastalar mezarının üstüne yatırılarak tedavi edilmeye çalışılmış. (Tanyu, 1967:217)

Günümüzde mezarın yeri kaldırılrsa da yerini bilenlerin benzer uygulamalar yaptığı söylenmektedir.

4.2.13. Şehit Fethi Bey (Kesikbaş Dede) Türbesi

Isparta çayı kenarındaki Tabakhane Camii avlusunda bulunan türbede yatan zat, Isparta'nın fethi sırasında bölgeyi korudukları rivayet edilen yedi şehitlerden en ünlü olanıdır. “Rivayete göre; Dede'nin başı Isparta'nın fethi için savaşırken, kesilmiştir; Dede de başını koltuğunun altına alarak savaşı kazanana kadar cihat etmiş ve savaşın kazanılmasıyla başını türbesinin karşı tarafında bulunan tepeden yuvarlayıp, “Başım nerde durursa beni oraya defnedin” demiştir” (Ölmez ve Gökmen, 2005:84).

Türbeye her türlü sıkıntı için başvurulmakta ve dileklerde bulunulup adaklar adanmaktadır. Sağlık ile ilgili sıkıntılarda da başvurulduğu bilinmektedir.

4.2.14. Teberdar Mehmet Dede

“Mevlevi şehidir. Eskiden Mevlevihane’de gömülü olan bu kişi oruçlu ve yaya olarak birkaç defa Hicaz’a gittiği rivayet edilir. Dönüşte Şam’a uğrayarak Kartal Dede’den halifelik almış, Isparta’ya yerleşerek Mevlevihane’de ayin yaptırmıştır. H. 1012 / 1032 yıllarında sağ olduğu Sefinevi Mevleviye’de yazılıdır. Bu kişinin sarılıklı hastaların dil altını ustura ile kesip, biraz kan akıtarak sarılık hastalığını tedavi ettiği söylenir” (<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-70970/turbeler-yatirlar.html>, 30.05.2022).

4.2.15. Tez Murat Dede Türbesi

Isparta'nın Doğancı Mahallesi’ndeki mezalıkta bulunan Tez Murat Dede türbesi halk tarafından sık ziyaret edilen türbeler arasındadır. Türbenin içinde sanduka ve Murat Dede’nin mezarı vardır. Türbeyi insanlar çok çeşitli dileklerle, özellikle Cuma günleri ziyaret etmektedir. Bunlar arasında çeşitli hastalıkların yanı sıra çocuğu olmayanlar da dilek dileyip adak adamaktadır.

“Ziyaret sırasında türbedar, isteyenlere, asma kilitle “kilit açmak” adı altında bir işlem uygulamakta ve nasip ve kismetlerini açtığı ifade etmektedir. Kilit açma işlemine halktan çok büyük bir talep olduğu gözlemiştir. Özellikle evlenmek isteyenler, sınavlarını kazanmak isteyenler, mal mülk sahibi olmak isteyenler, çocuk sahibi olmak isteyenler buraya üç hafta üst üste gelip kilit açmaktadır” (Ölmez ve Gökmen, 2005:87).

5. SONUÇ

Sağlıklı yaşam, insanoğlu için her devirde önemli bir gereksinim olmuştur. Buna bağlı olarak insanlar sağlığını korumak, karşılaştıkları her türlü hastalık ve rahatsızlıklardan korunmak için çeşitli yöntemlerle bir bellek oluşturmuşlardır. Söz konusu bu bellek, insanlığın ortak gereksinimi olan sağlıklı yaşamaya dair halkın ürettiği bilgi ve uygulamaların bütünüdür. Halkın ürettiği bu bilgi ve uygulamalar bütünü halk tıbbı ya da halk hekimliği olarak nitelendirilebilir.

Türk halk hekimliğine dair bilgi ve uygulamalar, Türk kültürünün önemli bir alanını teşkil etmektedir. Kökleri Orta Asya'ya uzanan ve nesilden nesile aktarıla gelen bu geleneksel halk hekimliği bilgi ve uygulamaları günümüzde de varlığını göstermektedir. Elbette zamanın getirdiği kültürel değişim, gelişim ve yeni dinin etkisi neticesinde yüzeysel farklılıklar görmek mümkündür. İslamiyet öncesi Türk topluluklarında çeşitli görevler üstlenen şamanların şifacı kimliklerinin İslamiyet'in kabulü ile birlikte "ocaklı" adı altında Anadolu'daki sağaltıcıların sürdürüldüğünü söylemek mümkündür. Bir veya birkaç hastalığı sağaltma gücüne sahip olduğu düşünülen ocaklılar, Türk halk kültürü içerisinde önemli bir yer kaplayan halk hekimliğinin en önemli taşıyıcılarıdır.

Geleneksel halk hekimliği, tıp biliminin doğuşundan önce olduğu gibi modern tıbbın yanında da varlığını sürdürmüş, hatta geleneksel halk hekimliği uygulamalarının bir bölümünün farkındalığı XXI. yüzyılda "alternatif tıp" ya da "tamamlayıcı tıp" adı altında artmıştır. Geleneksel halk hekimliği uygulamaları, Anadolu'nun birçok yerinde varlığını sürdürmektedir. Geleneksel halk hekimliği uygulamalarının modern dünyada kendine bir şekilde yer buluyor olması, halk hekimliğinin varlığının sadece modern tıba ulaşılabilirlik ile açıklanamayacak bir durum olduğunu göstermektedir. Her geçen gün gelişen modern tıp alanı ve insanların sağlık kuruluşlarına ulaşabilme düzeyinde olan artışa rağmen geleneksel halk hekimliği uygulamalarının da tercih ediyor olması, halk hekimliğinin hayatımızın bir parçası olduğunu ve bu alanın sürdürülebilir olduğunu bize göstermektedir.

"Hastalıkların toplum tarafından düşünülen farklı nedenleri, tedavi yöntemlerini de etkilemektedir. Kültürel dokunun araştırılması, halkın sağlık-hastalık kavramlarına ve sürece bakış açısı, bunun toplum açısından önemi ve değerinin yalnızca modern tıbbın yapacağı çalışmalarla sağlanamayacağı bir gerçektir." (Kaplan, 2010:226)

Isparta ve çevresinde halkın geleneksel halk hekimliği uygulamalarını tercih etmesinin en önemli nedenleri arasında inanç faktörü dikkat çekmektedir. Halk hekimliği uygulamalarının inanarak yapılması gerektiği düşünölmekte ve şifanın uygulamalar aracılığıyla Tanrı'dan geleceğine inanılmaktadır. Bunun dışında bazı konularda modern tıbbın olan güvensizlik, ilaçların kimyasal içermesinden duyulan kuşku, doğal olana yönelme eğilimi, bazı hastalıklarda doktorlardan çekinme durumu, geçmiş tecrübeler, atalara ve kültüre olan bağlılık gibi birçok neden insanların geleneksel halk hekimliği uygulamalarını tercih etmesini etkilemektedir. Ayrıca modern tıptan sonuç alınamayan durumlarda, insanların son çare olarak halk hekimliği uygulamalarına başvurduğu da dikkat çekmektedir.

Isparta ve çevresinde elde edilen bilgiler ışığında, halk hekimliği ve modern tıbbın halk nezdinde birbirini tamamlıyor olması da dikkat çekmektedir. Halkın bazı hastalık ve rahatsızlıklarda hem modern tıbbın imkanlarını hem de halk hekimliğini birlikte tercih ettiği tespit edilmiştir. Sağlık kuruluşlarında uygulanan tedavi ve verilen ilaçların yanında yerleşim yerlerinde varlığını sürdüren ocaklı kişilere de başvurulduğu dikkat çekmektedir. Bu durum, halk hekimliğinin uygulayıcıları olan ocaklıların nezdinde de benzer şekildedir. Bölgede kırık- çıkık ocaklarına başvuru olan vakalarda, ocaklı kişiler, gelen hastanın ilk olarak durumunu kontrol etmekte ve kırık varsa ilk müdahaleyi yapıp kırığın alçıya alınması için en yakın hastaneye gitmesini önermektedir. Kırık dışındaki çıkık, çatlak, burkulma ve burkulmalara bağlı ağrılarda ise tedavileri kendi yöntemleri ile yaptıkları tespit edilmiştir. Ocaklı kişiler, bu şekilde davranmalarını ise kırıkların alçıya alınmasının sağlık kuruluşlarında daha iyi yapılabileceği ile açıklamaktadırlar. Bu durum, ocaklı kişilerin modern tıbbın imkanlarında haberdar olduğunu ve modern tıbbın saygı gösterdiklerini bize göstermektedir.

Isparta ve çevresinde yapılan saha çalışmaları neticesinde, halk hekimliği uygulamalarındaki tedavi yöntemlerinin, Anadolu'nun birçok yerinde kullanılan tedavi yöntemleri ile benzerlik gösterdiğini ancak kullanılan malzemelerin coğrafi yapı, iklim ve buna bağlı olarak bitki örtüsü dahilinde farklılıklar da gösterdiği söylenebilir. Isparta halk hekimliğinde, hastalık ve rahatsızlıklarda ocaklar, yatır-türbe gibi kutsal mekânlara ve şifalı sulara başvurulduğu tespit edilmiştir. Bunun yanında birçok rahatsızlıkta insanların ocaklı kişilere başvurmasa da kendi tecrübeleri ve

atalarından gördükleri yöntemlerle ev tedavisi yaptığı görülmüştür. Hastalıkların bir kısmının ocaklı olarak temsilcisi olmasa da tedavi uygulamalarının halk tarafından bilindiği ve kolektif bir şekilde yapılmaya devam ettiği de dikkat çekmektedir.

Isparta ve çevresinde halk hekimliği uygulamalarına şehir merkezine oranla kırsal kesimlerde daha çok başvurulduğu tespit edilmiştir. Ayrıca erkeklere oranla kadınların; eğitim seviyesi yüksek olanlara oranla eğitim seviyesi düşük olanların daha çok halk hekimliği uygulamalarına başvurduğu görülmüştür.

Ocaklı kişilerin daha çok sağaltma güçlerinin ailesinden yani soyundan geldiği düşünülmektedir. Bu yüzden ocaklı kişiler, yaşadıkları yerleşim yerlerinde saygı görmekte ve bu yönleri ile tanınmaktadır. Ocaklı kişiler, uyguladıkları tedavileri genellikle atalarından defalarca izleyerek öğrenmişler ve ocağı oldukları hastalıkları sağaltma gücünü devralmaya hazır hale gelmişlerdir. Soya bağlı olarak aktarılan bu sağaltma gücünün çoğu zaman “el verme” ritüeli ile aile bireylerinden birine aktırdığı görülürken nadirde olsa bir ritüel yapılmadan aile üyelerinden birinin sağaltımı devam ettirdiği görülmektedir. Bunun dışında tespit edilen ocaklılar arasında, kendisi ile kan bağı olmayan ocaklı bir kişiden, uygulamaları görüp öğrenen ve sağaltım yapan az sayıda insan da vardır. Araştırma alanımızda çok sayıda çeşitli hastalık ocakları tespit edilmiştir. Buna ek olarak birçok ocağın temsilcileri kalmasa da yapılan uygulamaların bilindiği dikkat çekmektedir.

Hastalıkların arasında en fazla sağaltım çeşitliliğine ulaştığımız ciltte oluşan açık yaralar, temre, siğil, çıban, yanık ve diğer cilt hastalıkları olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu cilt hastalıklarına dair uygulamalar ve ocakların yörede diğer hastalıklara göre daha yaygın bir şekilde varlığını koruduğu söylenebilir. Ayrıca çocuklarla ilgili sağaltım uygulamalarına sıkça başvurulduğu görülmektedir. Hasta olan çocuklar, zayıf-cılız veya aydaş çocukların sağaltımı çeşitli uygulamalar ve bölgede bulunan delikli taşlar ile yapılmaktadır. Bunun dışında nazar ilgili olarak kurşun dökme, koz söndürme ve tuz patlatma gibi uygulamalar başta olmak üzere birçok pratik varlığını korumaktadır. Sıtma, kabakulak, sarılık gibi hastalıklarda uygulanan tedavilere ve ocaklara ise artık eskisi kadar başvurulmadığı görülmüştür.

Isparta’da ocaklı kişilerin, hastalıkların tedavisinde çeşitli yöntemler kullandığı tespit edilmiştir. Söz konusu bu yöntemler arasında ırvasa yoluyla yapılan tedaviler, parpılama yoluyla yapılan tedaviler, dinsel yolla yapılan tedaviler, em’ler ile yapılan

tedaviler, kül veya toprak ile yapılan tedaviler, büyüsel/sihirsel tedaviler ön plana çıkmaktadır.

Ocaklarda yapılan sağıltmaların genel olarak “Allah rızası için” yapıldığı dile getirilmektedir. Ancak çoğu zaman hasta kendi isteğiyle sembolik olarak da olsa genellikle demir para olmakla birlikte bir miktar para bırakmakta ve bunun hastalığın iyileşmesini etkili olacağı düşünülmektedir. Sonuç olarak ocaklıların yaptığı bu işte, para kazanma amacı güdülmemekte ve gönüllü olarak yapılmaktadır.

Hastalıkların sağıltımında başvuru kutsal merkezler olan türbe, yatır ve diğer ziyaret yerlerine bölgede sıkça başvurulduğu tespit edilmiştir. Söz konusu bu sağıltım merkezleri arasında türbe ve yatırların bazılarında tüm hastalıklarda başvurulurken bazılarında da belli hastalıklarda şifa için başvurulduğu görülmektedir. Bu merkezlere en çok çocuk sahibi olmak için başvurulduğu, bunun yanında diğer hastalık ve rahatsızlıklar için de sıkça başvurulduğu görülmektedir. Bu bağlamda Isparta halk hekimliğinde, sağıltım merkezleri olan türbe ve yatır gibi ziyaret yerlerinin önemli bir noktada olduğu söylenebilir. Bunun dışında gerek türbe veya yatırların yanında gerek ise yerleşim yerlerinde belirli noktalarda çok sayıda bulunan delikli taşlar, bölgede en önemli sağıltım araçlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Genellikle çocuklarla ilgili her türlü rahatsızlıkta delikli taşlara başvurulduğu ve sağıltım uygulaması yapıldığı tespit edilmiştir.

Isparta ve çevresinde diğer önemli sağıltım merkezlerinin ise şifalı sular ve kaplıcalar olduğu söylenebilir. Nerdeyse her yerleşim yerinde şifalı olduğu düşünülen su kaynakları dikkat çekmektedir. Hatta bazılarının “ocak” olarak adlandırıldığı da görülmektedir. Isparta'nın Yakaören Köyü'nde “uyuz ocağı” olarak adlandırılan; uyuz-kaşıntı, egzama ve bazı diğer cilt hastalıkları için başvuru kükürtlü su kaynağı bunlardan biridir. Şifa bulmak amacıyla başvuru bu sular, bazen yıkanılarak bazen de içilerek veya ilaçlara karıştırılarak tüketilmektedir. Şifalı sular ve kaplıcalara özellikle uyuz- kaşıntı, cilt hastalıkları, böbrek kumu veya taşı, sıtma, eklem ağrıları, safra kesesi rahatsızlıkları gibi çeşitli hastalıklarda sıkça başvuru sağıltım merkezleridir.

Hastalıkların sağıltımını için kullanılan ilaçların daha çok bitkisel kökenli ilaçlar olduğu görülmüştür. Bunun dışında hayvansal kökenli ve madensel kökenli ilaçlarında kullanıldığı tespit edilmiştir. Çoğu zaman karışım şeklinde hazırlanan bu ilaçlar

genellikle ocaklı kişiler ya da yaşadıkları bölgede bu işi yaptığı bilinen şifacılar tarafından hazırlanmaktadır. Yanıklar, yaralar, izler için üretilen merhemler ve basur, kanser, prostat gibi birçok hastalık için yapılan ilaçlar olduğu dikkat çekmektedir. İlaçlarda kullanılan malzemeler ise daha çok bölgede yetişen bitkiler, hayvansal ve madensel ürünlerdir.

Yapılan çalışma neticesinde, günümüzde bölgedeki insanların modern tıbbın imkanlarıyla şifa bulamadıklarında ocaklara ve diğer halk hekimliği uygulamalarına başvurdukları gibi bazen hem modern tıp hem de halk hekimliği uygulamalarını beraber tercih ettikleri tespit edilmiştir. Ocakların çeşidi, sayısı ve temsilcisi eski dönemlere göre azalmış olsa da varlığını koruduğu söylenebilir. Hastalıkların sağaltımında başvurulan türbe, yatır gibi ziyaret yerlerine bölgede sıkça başvurulduğu ve bunun yanında şifalı sular ile yapılan sağaltım uygulamalarının da varlığını koruduğu söylenebilir.

Sağlıklı yaşamak, insanlar için en önemli gereksinimlerden biri olduğu gibi hastalıklar karşısında en önemlisi bile olabilmektedir. “Sağlık olsun” deyimini tam olarak bize bu konuyu anlatmaktadır. İnsanoğlu yaşamaya devam ettikçe, sağlık sorunları da var olmaya devam edecek ve buna bağlı olarak bugün olduğu gibi modern tıbbın yanında halk hekimliği de bir şekilde varlığını sürdürecektir. “Bilimsel hekimlik tıbbi folklorun en ileri aşamasında ortaya çıkmış, bu gelişirken tıp folkloru da gelişmiştir” (Artun 2005: 202). İnsan sağlığını yakından ilgilendiren bu konu üzerine yapılmış ve yapılacak olan çalışmalar, modern tıp alanına katkı sağlaması açısından da değerlidir. Bu yüzden halk hekimliği çalışmaları önem arz etmektedir.

Literatür taraması sonucunda, Halk bilimi alanında Isparta halk hekimliği konusunda kapsamlı bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu noktada tez çalışmamızın, söz konusu alanda boşluğu doldurması açısından ve bölgede yapılacak çalışmalara kaynak olması açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Ayrıca tezin, halk hekimliği konusunda yapılan çalışmaların sayısının artmasına katkı sağlayacağı ve bu bağlamda konu ile ilgili farklı bakış açılarının çoğalmasıyla daha iyi sonuçlara ulaşılması açısından da önemli olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

- Acar, H. V. (2018). “Moğollardan Anadolu’ya Bir Halk Hekimliği Tedavi Yöntemi: Deriye Çekme”, *Lokman Hekim Dergisi*, 2018; 8 (1): 33-46
- Acıpayamlı, O. (1961). *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve Uygulamaların Etnolojik Etüdü*, Ankara:Türk Tarih Kurumu.
- Acıpayamlı, O. (1969). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliği ve Özellikleri” Ankara: *A.Ü.D.T.C.F. Dergisi*, S. XXVI, s. 1-9.
- Acıpayamlı, O. (1989). “Türkiye Folklorunda Halk Hekimliğinin Morfolojik ve Fonksiyonel Yönden İncelenmesi”. *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri 23-25 Kasım 1988*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, s.1-8
- Alptekin, A. B. (2010). “Türk Halk Hikâyelerinde Halk Hekimliği”, *Millî Folklor*, S. 86, s. 5-19.
- Aras, E. (1997). “Elâzığ Masallarında Dua ve Halk Hekimliği”, *Millî Folklor*, S.36 s.42-44
- Araz, R. (1995). *Harput’ta Eski Türk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Artun, E. (2005). *Türk Halkbilimi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Atalay, B. (1985). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi Cilt I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it Türk Dizini Cilt IV*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Atalay, B. (1999). *Divanü Lûgat-it Türk Tercümesi Cilt III*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- Aytar, S. (1980). *İstanbul Tıbbi Folkloru*. İstanbul: Bozak Matbaası.
- Bayat, A. H., (1987). “Halk Tıbbında Özellikle Anadolu’da Sarılık Hastalığı ve Tedavisi”, *III. Milletlerarası Türk Folkloru Kongre Bildirisi IV. Cilt, Gelenek Görenek ve İnançlar*, Ankara: T.C Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Başkanlığı Yayınları: 86, Seminer Kongre Bildiriler Dizisi:23, Başbakanlık Basımevi, s: 49-57.
- Bayat, A.H. (2016). *Tıp Tarihi*. İstanbul: Üçer Matbaacılık
- Bayat, F. (2007). *Türk Mitoloji Sistemi I, 1. Cilt*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Baysal, N. (2014). *Gelenek ve Değişim Ekseninde Trabzon Halk Hekimliği Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Baytop, T. (1999). *Türkiye’de Bitkiler ile Tedavi*, İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri.
- Boratav, P.N. (2013). *100 Soruda Türk Folkloru (İnanışlar, Töre ve Törenler, Oyular)* Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Çek, S. (2002). *1913-1938 Yılları Arası Türk Halkbilimi Tarihçesi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Halkbilimi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

- Çetin, A. (1998). *Şanlıurfa Yöresinde Geleneksel Hekimlik Uygulamalarının İncelenmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çolak, F. (2015). *Yazılı ve Sözlü Belgeler Işığında Niğde Halk Hekimliği*. Konya: Kömen Yayınları
- Duvarcı, A. (1990). “Halk Hekimliğinde Ocaklar”. *Millî Folklor*, Sayı 7, s.34- 38.
- Erdenk, Y. (2001). *Isparta Yöresi Ziyaret ve Adak Yerleri*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Ergin, M. (2014). *Dede Korkut Kitabı-1*, Ankara: Türk Dil Kurum Yayınları
- Ergun, P. (2004). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: AKM Yayınları.
- Ergun, P. ve Gündüz Alptürker, İ. (2017). “Çocuksuzluk Sağaltımında Satılma Ritüeli-Ritüelin Tarihsel Bağlamı ve Metaforik Dili”, *Millî Folklor*, Yıl: 29, S. 115, s. 79-90.
- Ersoy, R. (2014). “Modernizm-Postmodernizm Bağlamında Geleneksel Tıp Uygulamalarının Güncelliği Üzerine Bir Değerlendirme”, *Millî Folklor*, Yıl:26, Sayı:101, s.182-192
- Evliyaoğlu, S. (1994). *Türkiye Turizm Coğrafyası ve Türkiye Coğrafyasının Ana Hatları*, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Hacıb, Y. H. (2008). *Kutadgu Bilig*, (çev. Reşid Rahmeti Arat), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Hufford, J. D. (2007). “Halk Hekimleri”, (Çev. Mustafa Sever), *Millî Folklor*, s. 73.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- İnan, A. (1998) “Al Ruhü Hakkında”. *Makaleler ve İncelemeler I. C.* Ankara: TTK, s. 259-267.
- İnternet: <http://www.noronpsikiyatri.com/psikiyatri/korku-nedir/>, Erişim tarihi:23.04.2022
- İnternet: <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim tarihi: 06.05.2022
- İnternet:<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-144366/kultur-ve-turizm-il-mudurlugu-ispantanin-somut-olmayan-.html#:~:text=Deve%20Oyunu%2C%20Di%C5%9F%20Hedi%C4%9Fi%2C%20Uluborlu,unsurlar%C4%B1%20ise%20il%20envanterine%20kaydedilmi%C5%9Fir.,> Erişim Tarihi: 14.06.2022
- İnternet:<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-70970/turbeler-yatirlar.html>, Erişim tarihi:28.05.2022
- İnternet:<https://isparta.ktb.gov.tr/TR-71023/toprak-yapisi-ve-nitelikleri.html>, Erişim tarihi:10.06.2022
- İnternet:<https://isparta.meb.gov.tr/www/ispantanin-cografik-ozellikleri-ve-demografik-yapisi/icerik/1226>, Erişim tarihi: 14.06.2022
- İnternet:<https://www.acibadem.com.tr/ilgi-alani/anemi/>, Erişim tarihi: 27.04.2022
- İnternet:<https://www.cerrahi.com.tr/inme-felc-nedir-inme-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri/99/1180/>, Erişim tarihi:23.04.2022
- İnternet:<https://www.drberkantoman.com/tr/article/desc/50495/erizipel-yilancik-bir-deri-enfeksiyonu.html>, Erişim tarihi:27.04.2022

- İnternet:<https://www.medicalpark.com.tr/kuyruk-sokumu-agrisi/hg-2137>, Erişim tarihi:20.04.2022
- İnternet:<https://www.medicana.com.tr/saglik-rehberi-detay/3633/zature-pnomoni>, Erişim tarihi:23.04.2022
- İnternet:<https://www.medikalakademi.com.tr/epilepsi-nedir-sara-hastaligi-kimlerde-gorulur-belirtileri-ve-tedavi-yontemleri/>, Erişim tarihi:24.04.2022
- İzgi, M.C. (2012). “Şamanizm ve Şamanlara Genel Bakış”, *Lokman Hekim Dergisi*, 2 (1): 31-38
- Kalafat, Y. (1995). *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Babil Yayıncılık.
- Kaplan, M. (2010) “Sağlık ve Kültürün Buluştuğu Alan: Tıbbî Antropoloji”, *Folklor/Edebiyat*, cilt:16, S:64, s. 225-235.
- Kaplan, M. (2011). “Halk Tıbbının Kökenleri: Teşhisten Tedaviye Din ve Büyü İlişkisi”, *Millî Folklor*. Yıl 23, Sayı 91, s. 150-156.
- Kaplan, M. (2015). “Geleneksel Tedavi Pratikleri ve Uygulayıcıları: Kadın Şifacılar”, *Millî Folklor Dergisi*, Yıl 27, Sayı: 108, s:189-196.
- Kaplan, M. (2020). “Covid-19: Küresel Salgın Sürecinde Geleneksel ve Tamamlayıcı Tedavi Uygulamaları” *Millî Folklor*, Yıl 32, Sayı 127, s:35-45
- Karakaş, A. (2015). “Osmaniye Halk Hekimliğinde Ocaklar ve Bunlara Bağlı Uygulamalar”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12, Sayı: 31, s. 320-336
- Karakaş, A. (2016). *Değişim Sürecinde Osmaniye Halk Hekimliği*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Karasooy, Y. (2008). “Aydaş, Aydaşlık ve Aydaş olma Üzerine”, *Gazi Türkiyat*. Cilt 1, Sayı 2, 75 – 87
- Kaya, M. (2001). “Eski Türk İnanışlarının Türkiye’deki Halk Hekimliğinde İzleri”, *Folklor/Edebiyat*, S. 25, s. 199-218.
- Koç, Â. (2016) “Şifa Ocaklarında Kozmogoninin Kültürel Sürekliliği” *Millî Folklor*, Yıl 28, Sayı 109, s:173-186
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. (Gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2.baskı) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oğuz, B. (2005). *Türkiye Halkının Kültür Kökenleri 5*. İstanbul: Anadolu Aydınlanma Vakfı Yayınları.
- Oğuz, Ö. (2005). “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi.” *Millî Folklor*, Cilt: 9, S. 65, s. 163–171.
- Ögel, B. (1985). *Türk Mitolojisi C. II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Ölmez F.N. ve Gökmen Ş. (2005) “Isparta İl Merkezi'nde Bulunan Türbeler”. *Bilgi / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:35, ss:7 -103
- Örnek, S. V. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

- Örnek, S. V. (1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Örnek, S. V. (1973). *Budunbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yayınları
- Örnek, S.V. (2016). *Türk Halk Bilimi*, Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Özkan, T. (2012). *Geleneksel Tıptan Modern Tıbbı Ocaklık Kurumu: Ankara İli Çubuk İlçesi Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Saltık Özkan, T. (2012b). “Geleneksel Tıpta İyileşmenin İnanç Boyutu Üzerine Kurumsal Yaklaşımlar: Psikosomatik Tıp, Plasebo Etkisi ve Kuantum İyileşme”. *Millî Folklor*, Yıl 24, S. 95, s. 307-314.
- Saltık Özkan, T. (2013). “Folklorun Yüz Yılında Halk Hekimliği Çalışmalarına Bir Bakış”. *Millî Folklor*, Yıl 25, S 99, s. 137-144.
- Schimmel, A. (1993). *The Mystery Of Numbers*, New York/Oxford: Oxford University Press.
- Sever, M. (2016). *Mersin ve Yakın Çevresinde Halk İnançları ve Halk Hekimliği*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Şar, S. (1989). “Halk Hekimliğinin Dünü Bugünü” *Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: A.Ü. Basımevi.
- Şar, S. (1992) “Afyon Yöresi Halk Hekimliğinde Görülen Uygulamalar”, *IV Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, C. IV, s. 241-248 Gelenek Görenek ve İnançlar, Kültür Bakanlığı Yayını.
- Tanyu, H. (1967) *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri*, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Yayınları: LXXVIII
- Tanyu, H. (1976). "Türklerde Ateşle İlgili İnanışlar". *I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Tanyu, H. (1982). “Fatma Anamız (Fadime Anamız) ve El ile İlgili İnançlar Üzerine Kısa Bir Araştırma”, *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, IV. C., Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- Tek, R. (2018). “Anadolu Türk Halk Hekimliğinde Toprak” *SEFAD*, (39): 189-204
- Tekel, F. (2020). “Halk Hekimliğinde Sağaltıcılar”. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (27), 819-840.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkdoğan, O. (1991). *Kültür ve Sağlık-Hastalık Sistemi*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Uğureli, A. (2019). “Anadolu Halk Hekimliğinde Köstebek Kullanımı ve Köstebek Ocaklarının Mitolojik Yansımaları”, *Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (16), 167-173.
- Yaylagül Ö. (2014). “Anadolu'da Yaşayan Halk Hekimliği Uygulamalarının Eski ve Orta Türkçe Tıp Metinlerindeki Temelleri”, *Millî Folklor*, Yıl 26, S. 103, s. 48-58.
- Yoder, D. (2015). “Halk Tıbbı ve Modern Tıp” [Çev.: Sibel Yoğurtçuoğlu ve Ayfer Gülüm], *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 3*, Ankara: Geleneksel Yayınları, (Yay. Haz. M. Öcal Oğuz vd.) s. 397-403.

Yörükan, Y.Z. (1998). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

- K1: Abbas Güney,1932, Isparta-Gelincik, Okuryazar, Çiftçi
K2: Alaattin Tekeli, 1968, Isparta- Büyükökçeli, İlkokul, Çiftçi
K3: Hatice Tekeli,1970, Isparta- Büyükökçeli, İlkokul, Ev hanımı
K4: Ayşe Gül, 1955, Isparta- Savköy, Okuryazar, Ev hanımı
K5: Ceylan Arslan, 1944, Isparta, İlkokul, Emekli
K6: Gürcan Arslan, 1952, Isparta, Okuryazar, Ev hanımı
K7: Cuma Arık, 1944, Isparta- Büyükhacılar, Okuryazar, Ev hanımı
K8: Emine Arslan, 1976, Isparta, İlkokul, Ev hanımı
K9: Fadime Bıyık, 1946, Isparta-Büyükkışla, Okuryazar, Ev hanımı
K10: Ayşe Kabadayı,1948, Isparta-Büyükkışla, Okuryazar, Ev hanımı
K11: Fatime Yıldız, 1956, Isparta- Savköy, İlkokul, Ev hanımı
K12: Gülten Baran, 1955, Isparta- Direkli, Okuryazar, Ev hanımı
K13: Mehmet Baran, 1954, Isparta- Kadılar, İlkokul, Şoför
K14: Hasan Akgün, 1973, Isparta- Deregümü, İlkokul, Çiftçi
K15: Hasan Güngör, 1970 Isparta- Yakaören, İlkokul, Çiftçi
K16: Hilal Arslan, 1973, Isparta, İlkokul, Ev hanımı
K17: Hüseyin Çevik, 1943, Isparta- Büyükökçeli, Okuryazar, Çiftçi
K18: Hüseyin Doğan, 1964, Isparta- Deregümü, İlkokul, Şoför
K19: Hüsniye Ballı, 1939, Isparta- Aliköy, Okuryazar değil, Ev hanımı
K20: İsmail Ünlü, 1938, Isparta- Yakaören, İlkokul, Çiftçi
K21: Kazım Aydemir, 1972, Isparta- Aliköy, İlkokul, Boyacı
K22: Mehmet Ali Türk, 1950, Isparta- Yakaören, İlkokul, Çiftçi
K23: Mehmet Emin Yıldız, 1950, Isparta- Savköy, İlkokul, Emekli
K24: Mehmet Erkek, 1940, Isparta-Kadılar, Okuryazar değil, Çiftçi
K25: Mehmet Yiğit, 1937, Isparta- Büyükhacılar, Okuryazar, Çiftçi
K26: Mustafa Vanlı, 1954, Isparta- Yakaören, İlkokul, Çiftçi
K27: Mehmet Dedeyüz, 1965, Isparta- Yakaören, İlkokul, Çiftçi
K28: Muazzez Arslan, 1945, Isparta, Okuryazar, Ev hanımı
K29: Memduh Arslan,1950, Isparta, Okuryazar, Çiftçi
K30: Muhammer Bilgin,1958, Isparta- Deregümü, İlkokul, Çiftçi
K31: Musa Tunçbilek, 1933, Isparta-Çukurköy, Okuryazar, Çiftçi
K32: Musa Tokmak,1947, Isparta-Çukurköy, İlkokul, Çiftçi

- K33: Mustafa Hatip Aksu, 1953, Isparta- Aliköy, İlkokul, Çiftçi
K34: Mustafa Karataş, 1960, Isparta- Büyük hacılar, İlkokul, Çiftçi
K35: Mustafa Kiraz, 1933, Isparta- Küçük hacılar, Okuryazar, Çiftçi
K36: Mustafa Yaylı, 1971, Isparta- Deregümü, İlkokul, Berber
K37: Naci Güngör, 1957, Isparta- Yakaören, Okuryazar, Çiftçi
K38: Osman Kurt, 1937, Isparta-Büyükgökçeli, İlkokul, Tüccar
K39: Osman Orhan, 1932, Isparta- Büyük hacılar, Okuryazar, Çiftçi
K40: Rabia Sorgun, 1945, Isparta- Çobanisa, Okuryazar, Ev hanımı
K41: Zeynep Öztürk, 1942, Isparta- Çobanisa, Okuryazar, Ev hanımı
K42: Ayşe Aktepe, 1945, Isparta- Çobanisa, Okuryazar, Ev hanımı
K43: Ruhi Nalbant, 1952, Isparta-Büyükgökçeli, İlkokul, Şoför
K44: Metin Özer, 1949, Isparta-Büyükgökçeli, İlkokul, Emekli
K45: Saniye Karataş, 1960, Isparta- Büyük hacılar, İlkokul, Ev hanımı
K46: Selamet Can, 1956, Isparta- Gelincik, İlkokul, Çiftçi
K47: Erkan Sezgin, 1975, Isparta- Gelincik, İlkokul, Muhtar
K48: Sıdıka Çömlek, 1957, Isparta, Okuryazar, Ev hanımı
K49: Fatma Çömlek, 1980, Isparta, İlkokul, Ev hanımı
K50: Kamil Çömlek, 1941, Isparta, Okuryazar, Çiftçi
K51: Suna Koç, 1992, Isparta-Bozanönü, İlkokul, Ev hanımı
K52: Rabia Koç, 1949, Isparta-Bozanönü, Okuryazar, Ev hanımı
K53: Şafak Gündoğar, 1986, Isparta, Lise, Esnaf
K54: Şevkiye Keskin Kılınç, 1954, Isparta, Lise, Emekli
K55: Zübeyde Akar, 1952, Isparta- Gelincik, Okuryazar, Ev hanımı
K56: C., Isparta- Küçük hacılar, İlkokul, Ev hanımı

EKLER

EK-1. Fotoğraflar

Fotoğraf 1: (Büyükgökçeli Köyü) Hasta veya Aydaş Çocukların Tedavisinde Başvurulan Delikli Taş

Fotoğraf-2: (Gelincik Köyü) Hasta veya Aydaş Çocukların Tedavisinde Başvurulan Delikli Kaya

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-3: (Gelincik Köyü) Çocukların Sağaltımında Başvurulan Delikli Kayanın Yanındaki Dilek Ağacı

Fotoğraf-4: (Çobanisa Köyü) Temre Hastalığının Sağaltımında Başvurulan Kutsal Ardiç Ağacı

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraflar-5: (Çobanisa Köyü) Temre Sağaltımından Sonra Ardiç Ağacının Gövdesine Çakılan Çiviler

Fotoğraflar-6: (Savköy) Şifalı “Sinap Suyu” (uyuz, cilt hastalıkları, sıtma gibi rahatsızlıklarda başvuru su kaynağı)

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-7: Aktardaki Şifalı Otlar ve Droğlar

Fotoğraf-8: Çeşitli Hastalıklar İçin Yapılan Halk İlaçlarında Kullanılan Sarı Kantaron Bitkisi

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-9: Çıban Hastalığının Sağaltımında Kullanılan Keten Tohumu

Fotoğraf-10: Çeşitli Hastalıkların Sağaltımında Kullanılan Katran

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-11: Çeşitli Hastalıkların Sağaltımında Kullanılan Şapla Otu

Fotoğraf-12: Basur Hastalığının Sağaltımında Kullanılan Sığır Kuyruğu Bitkisi

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-13: Pire Otu (Altın Otu)

Fotoğraf-14: Göbek Düşmesinde Kullanılan Sabunlar

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-15: Prostat ve İdrar Yolları Hastalıklarının Sağaltımında Kullanılan Mısır Püskülü

Fotoğraf-16: Çeşitli Hastalıklar ve Basur (Mayasıl)Hastalığının Sağaltımında Kullanılan Yılan Burçağı

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-17: İsmail Dede Türbesi

Fotoğraf-18: Şehit Fethi Bey (Kesikbaş Dede) Türbesi

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-19: Sağışık Ziyaret Yeri

Fotoğraf-20: Hatıp Dede Türbesi

EK-1. (devam) Fotoğraflar

Fotoğraf-21: Aslan Baba Türbesi

Fotoğraf-22: Elyaz Tekkesi

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : Ali ARSLAN

Uyruğu : T.C

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	Devam ediyor
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi	2017
Lise	Yalvaç Atatürk Anadolu Lisesi	2013

Yabancı Dil

İngilizce

Hobiler

Kitap Okumak, Spor Yapmak, Seyahat Etmek

